ISSN 0206—569X

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

მაცნე

675-ჯს/3
1986

27

ეკონომიკისა და
სამართლის
სერია

3.1986

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე",
ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986, № 3

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ეკონომიკისა და სამართლის სერია

СЕРИЯ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА

ჟურნალი დაარსებულია 1980 წელს
Журнал основан в 1980 году
გამოდის 3 თვეში ერთხელ
Выходит раз в 3 месяца

3. 1986

გამომცემლობა „მეცნიერება“ • თბილისი
ИЗДАТЕЛЬСТВО «МЕЦНИЕРЕБА» • ТБИЛИСИ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სარედაქციო კოლეგია: ა. გუნია (რედაქტორი), ო. გამყრელიძე, მ. გველესიანი, პ. გუგუშვილი, გ. თოდუა, თ. ლილუაშვილი, გ. ნადარეიშვილი, ი. ფუტკარაძე, თ. შავგულიძე (რედაქტორის მოადგილე), თ. ჩიკვაიძე (რედაქტორის მოადგილე), ლ. ჩიქავა.

პასუხისმგებელი მდივანი ა. შენგელია

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ: Гуния А. Л. (редактор), **Гамкрелидзе О. К., Гвелесиани М. И., Гугушвили П. В., Тодуа Г. С., Лилуашвили Т. С., Надареишвили Г. Н., Путкарадзе Я. В., Чикава Л. Л., Чикваидзе Т. Н.,** (зам. редактора), **Шавгулидзе Т. Г.** (зам. редактора).

Ответственный секретарь А. Л. Шенгелия

© „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986, № 3.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 380007, მახარაძის ქ. № 14
Адрес редакции: Тбилиси, 380007, ул. Махарадзе, 14

ტელეფონი 93-22-60 телефон

გადაეცა წარმოებას 6. 5. 86; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 28. 8. 86; შეკვ. № 1447; ანაწყობის ზომა 7×12; ქაღალდის ზომა 70×108$^{1}/_{16}$; მაღალი ბეჭდვა; ნაბეჭდი თაბახი 10,2; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8,4; საღ.-გატარება 10,6; უე 10804; ტირაჟი 900;

ფასი 85 კაპ.

*

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

*

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შინაარსი

ეკონომიკა

ლ. ჩიქავა, ეკონომიკის სოციალური ორიენტაციის გაძლიერება ახალ ხუთწლედში . 5
ი. ცისკარიშვილი, ეკონომიკური ურთიერთდახმარების საბჭოს წევრი ქვეყნების პირდაპირი სამეცნიერო-ტექნიკური და საწარმოო კავშირები და მართვის რესპუბლიკური ორგანოების როლი მათ განხორციელებაში 15
ნ. არევაძე, პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების ძირითადი მიმართულებანი 22
მ. კაკულია, ტრანსნაციონალური ბანკები კაპიტალის მსოფლიო ბაზრების ეკონომიკური დაყოფისათვის ბრძოლაში 30
ს. პავლიაშვილი, ძირითადი საწარმოო ფონდების კვლავწარმოება საქართველოს სსრ ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 40
რ. ახმეტელი, განათლებრივი პოტენციალის ფორმირების შესახებ 49
ლ. დათუნაშვილი, ცენტრალიზებული ფონდების როლი რაიონული აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების საქმეში 59
ნ. ცომაია, თ. ლორთქიფანიძე, ავამაღლოთ რაიონული სამომხმარებლო კოოპერაციის ეფექტიანობა 68
თ. აქუბარდია, საკურორტო მეურნეობის ძირითადი ფონდების ეფექტიანობის მაჩვენებლების საკითხისათვის 72

სამართალი

ე. მისკარიანი-შეყრილაძე, ოჯახის დაცვა სკკპ XXVII ყრილობის შუქზე . . . 78
გ. ნადარეიშვილი, სასჯელების ისტორიიდან ფეოდალურ საქართველოში („შვიდეული“) 84
დ. მეტრეველი, ნარკოტიკების უკანონოდ დამზადებისა და გავრცელების სუბიექტი 95

რეცენზია, ინფორმაცია, ქრონიკა

კანონი და კანონქვემდებარე აქტი (თ. ლილუაშვილი, „სოციალისტური კანონიერების არსი და მნიშვნელობა) 101
ორიგინალური გამოკვლევა 106
ნაშრომი ეკონომიკური ზრდის საკვანძო პრობლემაზე 110
წიგნი რეგიონალურ მეცნიერულტექნიკურ პოლიტიკაზე 113

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ
ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика

Чикава Л. Л., Усиление социальной ориентации экономики в новой пятилетке . . . 5
Цискаришвили И. Э., Прямые научно-технические и производственные связи стран — членов СЭВ и роль республиканских органов управления в их осуществлении . . . 15
Аревадзе Н. Г., Основные направления снижения материалоемкости продукции . . . 22
Какулия М. Р., Транснациональные банки в борьбе за экономический раздел мировых рынков капитала . . . 30
Павлиашвили С., Воспроизводство основных фондов в электротехнической промышленности республики . . . 40
Ахметели Р. О., О формировании образовательнного потенциала . . . 49
Датунашвили Л. Е., Роль централизованных фондов в деле развития агропромышленного комплекса . . . 59
Цомая Н. П., Лордкипанидзе Т. Д., О повышении эффективности районной потребительской кооперации . . . 68
Акубардия Т. Г., К вопросу о показателях эффективности основных фондов курортного хозяйства . . . 72

Право

Мискарян-Шекриладзе Е. Г., Защита и охрана семьи в свете решений XXVII съезда КПСС . . . 78
Надарейшвили Г. Н., Из истории имущественных показаний в феодальной Грузии («семерица») . . . 84
Метревели Д. Е., Субъект преступления, заключающегося в незаконном изготовлении и распространении наркотиков . . . 95

Рецензия, информация, хроника

Закон и подзаконный акт . . . 101
Оригинальное исследование . . . 106
Труд об узловой проблеме роста экономики . . . 110
Книга о региональной научно-экономической политике . . . 113

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლეო ჩიქავა

ეკონომიკის სოციალური ორიენტაციის გაძლიერება ახალ ხუთწლედში

18526

სოციალიზმის ძირითადი ეკონომიკური კანონის მოთხოვნათა შესაბამისად სკკპ ეკონომიკური სტრატეგიის უზენაესი მიზანი იყო და არის თითოეული საბჭოთა ადამიანის სრული კეთილდღეობისა და ყოველმხრივი განვითარების უზრუნველყოფა. ამ მიზნის რეალიზაციისკენაა მიმართული პარტიის სოციალური პოლიტიკა. მას, როგორც პარტიის პროგრამის ახალ რედაქციაშია აღნიშნული, პარტია მიიჩნევს ქვეყნის განვითარების დაჩქარების, მასების შრომითი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტიურობის ამაღლების, ახალი ადამიანის ჩამოყალიბების, სოციალისტური ცხოვრების წესის დამკვიდრების მძლავრ საშუალებად, საზოგადოების პოლიტიკური სტაბილურობის დიდმნიშვნელოვან ფაქტორად.

პარტიის სოციალური პოლიტიკის ძირითადი ამოცანებია: საბჭოთა ადამიანების ცხოვრებისა და შრომის პირობების განუხრელი გაუმჯობესება; საზოგადოებრივი ურთიერთობის ყველა სფეროში სოციალური სამართლიანობის პრინციპის სულ უფრო სრულად განხორციელება; კლასების, სოციალური ჯგუფებისა და ფენების დაახლოება, უპირატესად გონებრივი და უპირატესად ფიზიკური შრომის ადამიანებს, ქალაქსა და სოფელს შორის არსებით განსხვავებათა დაძლევა; ეროვნულ ურთიერთობათა სრულყოფა, ჩვენი ქვეყნის ყველა ერისა და ეროვნების ძმური მეგობრობის განმტკიცება.

სკკპ აყენებს პროგრამული მნიშვნელობის ამოცანას — ავიყვანოთ საბჭოთა ადამიანების კეთილდღეობა თვისებრივად ახალ საფეხურზე, უზრუნველვყოთ მატერიალური, სოციალური და კულტურული დოვლათის მოხმარების ისეთი დონე და სტრუქტურა, რომელიც ყველაზე სრულად უპასუხებს ყოველმხრივ განვითარებული, სულიერად მდიდარი პიროვნების ჩამოყალიბების, საბჭოთა ადამიანების შესაძლებლობების, უნარისა და ნიჭის ყველაზე სრული გამოვლენის ხელშემწყობი პირობების შექმნის მიზნებს საზოგადოების ინტერესებისათვის. საკმარისია ითქვას, რომ მომავალი თხუთმეტწლეულისათვის დასახულია გაორკეცდეს ხალხის მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად განკუთვნილი რესურსების მოცულობა. ამ მიმართულებით დიდმნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგმება მიმდინარე ხუთწლედში.

როგორც პარტიის XXVII ყრილობის გადაწყვეტილებებშია ხაზგასმული, მეთორმეტე ხუთწლედის მთავარი ამოცანაა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების, წარმოების ტექნიკური განახლებისა და რეკონსტრუქციის, შექმნილი წარმოებრივი პოტენციალის ინტენსიურად გამოყენების, მართვის სისტემის, მეურნეობრივი მექანიზმის სრულყოფის ბაზაზე ეკონომიკური განვითარების ტემპებისა და ეფექტიანობის ამაღლება და ამის საფუძველზე საბჭოთა ხალხის კეთილდღეობის შემდგომი ამაღლების მიღწევა.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პარტიის მიერ დასახული ფართო პროგრამის რეალიზაციის მატერიალური საფუძველია ეროვნული შემოსავლის წარმოების მკვეთრი გადიდება და ხალხის კეთილდღეობის ამაღლებისათვის მისი სულ უფრო მზარდი ნაწილის გამოყოფა. ამჟამად ქვეყანაში შექმნილი ეროვნული შემოსავლის სამი მეოთხედი გამოიყენება მოხმარებისათვის. საბინაო და სოციალურ-კულტურულ მშენებლობაზე გაწეული ხარჯების გათვალისწინებით კი მოხმარების ფონდის ხვედრითი წილი ეროვნული შემოსავლის საერთო მოცულობაში დაახლოებით ოთხ მეხუთედს შეადგენს. მეთერთმეტე ხუთწლედის პირველი ოთხი წლის (1981-1984 წწ.) მანძილზე წინა ხუთწლედის შესაბამის პერიოდთან (1976—1979 წწ.) შედარებით ეს თანხა 248 მილიარდი მანეთით გაიზარდა.

ამ მიმართულებით მეთორმეტე ხუთწლედსა და 2000 წლამდე პერიოდში კიდევ უფრო ფართო მასშტაბის პერსპექტივები ისახება. გათვალისწინებულია უახლოეს თხუთმეტწლეულში ეროვნული შემოსავლის წარმოება ქვეყანაში თითქმის 2-ჯერ გადიდდეს. ამასთან, მოხმარების ფონდის მოცულობის ზრდის დაჩქარების ტენდენცია კიდევ უფრო გამოკვეთილ სახეს მიიღებს.

მეთორმეტე ხუთწლედის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურებაა ეროვნული შემოსავლის ზრდის მაღალი ტემპი და მატების ფართო მასშტაბი. საკმარისია ითქვას, რომ აბსოლუტური მატება 1986—1990 წწ. გაიზრდება 1,6-ჯერ, მაშინ როცა განვლილ ხუთწლედში ეს მაჩვენებელი შემცირდა კიდეც. ეროვნული შემოსავალი მეთორმეტე ხუთწლედში 16,5 პროცენტით გაიზარდა, ახალ ხუთწლედში კი დასახულია მისი 22,1 პროცენტით გადიდება. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმასაც, რომ ეროვნული შემოსავლის მატების ერთი პროცენტის აბსოლუტური მაჩვენებელი 1990 წელს ერთი მილიარდი მანეთით მეტი იქნება 1985 წლის შესაბამის მაჩვენებელთან შედარებით, სავსებით ნათელი გახდება მოსახლეობის ცხოვრების დონის ამ განმაზოგადებელი მაჩვენებლის ზრდის გრანდიოზულობა.

ასეთ მძლავრ მატერიალურ ბაზაზე დაყრდნობით, როგორც სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებებშია აღნიშნული, პარტია სახავს ამოცანას გავაძლიეროთ ეკონომიკის განვითარების სოციალური ორიენტაცია, მისი მიმართვა პიროვნების ჰარმონიული განვითარებისათვის საუკეთესო პირობების შესაქმნელად, სოციალისტური ცხოვრების წესის დასამკვიდრებლად, მშრომელთა შემოქმედებითი ინიციატივის გასააქტიურებლად. ეს არის ძლიერი სოციალური პოლიტიკის არსი საბჭოთა კავშირში საზოგადოებრივი პროგრესის დაჩქარების პირობებში. დასახულია მშრომელთა ცხოვრების დონის სინთეზური მაჩვენებელი — რეალური შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით ჩვენს ქვეყანაში უახლოეს თხუთმეტწლეულში 60—80 პროცენტით, ხოლო მეთორმეტე ხუთწლედში 14 პროცენტით გადიდდეს.

1986 წელს ჩვენს რესპუბლიკაში არაწარმოებრივ მოხმარებასა და საბინაო და სოციალურ-კულტურულ მშენებლობას მოხმარდება 7,2 მილიარდი მანეთი ანუ წინა წელთან შედარებით 7,9 პროცენტით მეტი. ცხოვრების დონის ესოდენ მასშტაბური ამაღლების შესაძლებლობანი ქვეყანას განვითარების წინა საფეხურებზე არ ჰქონია.

როგორც ვ. ი. ლენინი მიუთითებდა, კომუნისტური საზოგადოების მშენებლობა უნდა ემყარებოდეს მატერიალური დაინტერესების პრინციპს. ამიტომ სოციალიზმის დროს პირადი მოხმარებისათვის განკუთვნილი მატერიალური

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დოვლათისა და მომსახურებათა მთელი მასიდან აუცილებელია უპირველეს ყოვლისა გამოიყოს ის ნაწილი, რომელიც საჭიროა შრომის მწარმოებლურობის ზრდისა და წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების მატერიალური წახალისებისათვის. სწორედ ეს გარემოება განსაზღვრავს სოციალისტურ საზოგადოებაში მშრომელთა ძირითადი მასის პირად მოხმარებაში შრომის მიხედვით, უფრო ზუსტად, შრომის საბოლოო შედეგებში თითოეული მუშაკის მიერ შეტანილი რეალური წვლილის მიხედვით ანაზღაურების გადამწყვეტ როლს. ჩვენი ქვეყნის მუშათა და მოსამსახურეთა რეალურ შემოსავალში მისი ხვედრითი წილი დღეისათვის თითქმის სამ მეოთხედს შეადგენს. პერსპექტივაშიც, სოციალიზმის სრულყოფის ხანგრძლივი დროის მანძილზე, იგი რჩება მშრომელთა შემოსავლის ძირითად წყაროდ. ამიტომ პარტიის პროგრამის ახალ რედაქციაში მართებულადაა მითითებული იმის თაობაზე, რომ აუცილებელია გამუდმებით „სრულვყოთ ხელფასის სისტემა, რათა იგი სრულად ითვალისწინებდეს შრომის ოდენობასა და ხარისხს, მის პირობებსა და შედეგებს, ასტიმულირებდეს მუშაკთა კვალიფიკაციის ამაღლებას, შრომის ნაყოფიერების ზრდას, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესებას, ყოველგვარი რესურსების ეკონომიას“. ქვეყნის მასშტაბით ახალ ხუთწლედში დასახულია მუშათა და მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასი გავზარდოთ 15 პროცენტით და 1990 წლისათვის ავიყვანოთ 218 მანეთამდე (ნაცვლად 1985 წლის 190 მანეთისა); გავადიდოთ შრომის ანაზღაურების ეფექტიანობა, უფრო მჭიდროდ დავუკავშიროთ მუშაკთა გასამრჯელოს ოდენობა მათი შრომის საბოლოო შედეგებს, გადაჭრით აღმოვფხვრათ გათანაბრების ელემენტები, გავაძლიეროთ მუშაობაში ნაკლოვანებებისა და ხარჯებისათვის მატერიალური და მორალური პასუხისმგებლობა.

ხელფასის გადიდების დასახული პროგრამის რეალიზაციას განაპირობებს: ჯერ ერთი, ხელის, დაბალკვალიფიციური შრომის შემცირება და თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით წარმოების მუშაკთა შემადგენლობაში ინჟინერ-ტექნიკური და მეცნიერ მუშაკების, აგრეთვე მაღალკვალიფიციური და უმაღლესი თანრიგების მქონე მუშების ხვედრითი წილის გადიდება; მეორე, პროფესიათა შეთავსების სისტემის ფართოდ გამოყენება; მესამე, ხელფასის მინიმალური დონის, აგრეთვე მცირე და საშუალო ხელფასიან მუშაკთა თვიური სატარიფო განაკვეთებისა და სარგოების გაზრდა; მეოთხე, ხელფასის რეგიონული რეგულირების სრულყოფა; და ბოლოს, მაღალი წარმოებრივი მაჩვენებლებისათვის ანაზღაურების პრემიალური სისტემის გაფართოება.

პარტიის კურსი ითვალისწინებს მთელი მოსახლეობის შემოსავალთან შედარებით ნაკლებად უზრუნველყოფილი ოჯახების შემოსავლის უფრო სწრაფი ტემპებით გადიდებას. ამის შედეგია ის, რომ თუ 1960 წელს მოსახლეობის მხოლოდ 4 პროცენტს და 1970 წელს 18 პროცენტს ჰქონდა ოჯახის ერთ წევრზე თვეში 100 მანეთზე მეტი შემოსავალი, ამჟამად ასეთი შემოსავალი აქვს მოსახლეობის 60 პროცენტზე მეტს. მეთორმეტე ხუთწლედისა და 2000 წლამდე პერიოდში ეს მაჩვენებელი კიდევ უფრო მკვეთრად გაიზრდება. მიმდინარე ხუთწლედის დამლევისათვის, — ნათქვამია პარტიის XXVII ყრილობის მასალებში, ყველა ოჯახის 50 პროცენტზე მეტს ერთ სულზე ექნება 125 მანეთზე მეტი საშუალო თვიური შემოსავალი. პრაქტიკულად არ იქნება ოჯახი, რომელსაც ერთ სულზე საშუალოდ თვეში დაახლოებით 50 მანეთი შემოსავალი არ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ჰქონდეს. ამ ამოცანის გადაწყვეტას ხელს შეუწყობს ის გარემოება, რომ საზოგადოებრივი სიმდიდრის ზრდის კვალობაზე უწინარეს ყოვლისა და წინმსწრები ტემპით მუშა-მოსამსახურეთა სწორედ მინიმალური ხელფასი მოიმატებს. გადიდდება აგრეთვე საშუალო ხელფასიან მუშაკთა მთელი რიგი კატეგორიის თვიური სატარიფო განაკვეთები და თანამდებობრივი სარგოები.

გათვალისწინებულია ახალ ტარიფებსა და სარგოებზე გადასვლა (მათი გადიდება საშუალოდ 25-30 პროცენტით) მატერიალური წარმოების დარგებში განხორციელდეს შემჭიდროებულ ვადებში — პრაქტიკულად ერთი ხუთწლედის განმავლობაში. თანაც შემუშავებულია პრინციპულად ახალი, აქტიური მიდგომა ამ ღონისძიებათა განხორციელებისათვის საჭირო სახსრების წყაროების საკითხისადმი. დასახულია ამიერიდან საამისოდ საჭირო სახსრები გამოიმუშაონ უმთავრესად თვით შრომითმა კოლექტივებმა წარმოების, მისი ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების, შინაგანი რეზერვების მობილიზაციის, შრომის ორგანიზაციისა და ნორმირების გაუმჯობესების გზით. ასეთი წესი უფრო აქტიურ ზემოქმედებას მოახდენს ტექნიკური პროგრესის დაჩქარებაზე, წარმოების ეფექტიანობის ზრდაზე.

ახალ ხუთწლედში დიდძალი სახსრები მოხმარდება არაწარმოებრივი დარგების მუშაკთა შრომის ანაზღაურების გადიდებას. 1987 წელს, როგორც სკოლის რეფორმით არის გათვალისწინებული, დამთავრდება სახალხო განათლების ყველა მუშაკის გადაყვანა ანაზღაურების ახალ პირობებზე. ეტაპობრივად მოემატებათ ხელფასი ექიმებს, სხვა სამედიცინო პერსონალს. მიმდინარე ხუთწლედში გაიზრდება აგრეთვე კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების, უმაღლესი სკოლების, ცალკეული კატეგორიების მუშაკთა განაკვეთები და სარგოები. ეს ღონისძიებები ნათლად გამოხატავენ პარტიისა და საბჭოთა სახელმწიფოს სისტემატურ ზრუნვას სოციალურ-კულტურული სფეროს შემდგომი განვითარებისათვის.

1986—1990 წწ. ჩვენი რესპუბლიკის მუშა-მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასი 13,4 პროცენტით მოიმატებს და 1990 წ. 190 მანეთს მიაღწევს. იგი შესაბამის საშუალო საკავშირო მაჩვენებელზე 24 მანეთით ნაკლებია, რაც მთელი რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებით აიხსნება, ობიექტურ მიზეზებს შორის აღსანიშნავია წარმოების სპეციფიკური დარგობრივი სტრუქტურა (შრომატევადი, რთული შრომის მომთხოვნი დარგების შედარებით დაბალი ხვედრითი წონა), ხელფასის ე. წ. რაიონული კოეფიციენტების დაწესების საჭიროების არარსებობა და სხვ. სუბიექტურ მიზეზს კი წარმოადგენს საშუალო საკავშირო მაჩვენებელთან შედარებით წარმოების მთელ რიგ დარგებში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე, რაც მთელი სიგრძე-სიგანით აყენებს მისი ამაღლების კარდინალური დაჩქარების ამოცანას.

მართალია, ჩვენს რესპუბლიკაში (განსაკუთრებით კოლმეურნეობების ბაზაზე შექმნილ საბჭოთა მეურნეობებში) მუშათა და მოსამსახურეთა შედარებით დიდი ნაწილი, ვინემ სსრ კავშირში საშუალოდ, პირადი დამხმარე მეურნეობიდან მნიშვნელოვანი ოდენობით ღებულობს შემოსავალს, რაც ხელფასის შედარებით დაბალი დონის ერთგვარ კომპენსაციას ახდენს, მაგრამ მუშა-მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასი მაინც მკვეთრ გაზრდას საჭიროებს. მისი განხორციელების გზებია: საზოგადოებრივი შრომის მწარმოებლურობის დაჩქარებული ტემპით გადიდება; თითოეული მუშაკის გამომუშავების გაზრდა მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევების საქმიანობის ყველა სფე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

როში სწრაფად დანერგვისა და რაციონალურად გამოყენების საფუძველზე; მუშათა და მოსამსახურეთა კვალიფიკაციის ამაღლება, რთული შრომის მომთხოვნი დარგების ხვედრითი წონის ამაღლება და სხვ.

უკანასკნელ წლებში განხორციელებულ ქმედით ღონისძიებათა შედეგად კოლმეურნეთა რეალური შემოსავალი თანდათანობით უახლოვდება მუშათა და მოსამსახურეთა რეალურ შემოსავალს. ქვეყნის მუშათა და მოსამსახურეთა რეალურ შემოსავალთან შედარებით კოლმეურნეთა რეალური შემოსავლის დონე ოჯახის წევრზე გაანგარიშებით თუ 1960 წელს 70 პროცენტს არ აღემატებოდა 1970 წელს 80 პროცენტს მიაღწია, ხოლო 1984 წელს 90 პროცენტს გადააჭარბა. ეს კურსი გაგრძელდება მომავალშიც. ამის დასტურია ის გარემოება, რომ 1986—1990 წწ. ხუთწლიანი გეგმით დასახულია კოლმეურნეთა საშუალო თვიური ხელფასის ზრდამ მუშათა და მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასის გადიდებას 3 პროცენტული პუნქტით გაუსწროს. შრომის მწარმოებლურობის დასახული გადიდების შესაბამისად შრომის ანაზღაურება კოლმეურნეობებში ხუთწლედის დასასრულისათვის საშუალოდ თვეში 180 მანეთს მიაღწევს.

მუშა-მოსამსახურეებთან შედარებით კოლმეურნეთა რეალურ შემოსავალში (განსაკუთრებით საქართველოში) ჯერ კიდევ საგრძნობი ხვედრითი წილი უკავია პირადი დამხმარე მეურნეობიდან მიღებულ შემოსავალს. პერსპექტივაში, მართალია, მისი ხვედრითი წილის გადიდება არაა გათვალისწინებული, მაგრამ იგი მიმდინარე ხუთწლედსა და 2000 წლამდე პერიოდში კვლავაც დარჩება კოლმეურნეთა შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროდ, ამიტომ დასახულია მისი განვითარებისადმი სახელმწიფო ორგანოების მხრივ ყოველმხრივი ხელშეწყობა. აღსანიშნავია, რომ პირადი დამხმარე მეურნეობიდან მიღებული შემოსავლის გათვალისწინებით კოლმეურნეთა შემოსავალი 1990 წლისათვის პრაქტიკულად გაუთანაბრდება მუშა-მოსამსახურეთა შემოსავალს.

შრომის საბოლოო შედეგებში მუშაკთა რეალური წვლილის მიხედვით განაწილება სოციალისტური საზოგადოების წევრთა შორის მოხმარების ფონდის განაწილების ძირითადი, მაგრამ არა ერთადერთი ფორმაა. მოხმარების ფონდის განუწყვეტლივ მზარდი ნაწილი მოსახლეობის ხელში მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების სახით გადადის. ამ უკანასკნელს (ყოველ შემთხვევაში მის უდიდეს ნაწილს) სხვანაირად „უხილავ შემოსავალს“ უწოდებენ, რამდენადაც უფასო და შეღავათიან პირობებში მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვა და სამედიცინო მომსახურება, ბავშვებისა და მოზარდთა საზოგადოებრივი აღზრდა და შენახვა, განათლებისა და კულტურული განვითარების უზრუნველყოფა, მშრომელთა დასვენების ორგანიზაცია ან თუნდაც საცხოვრებელი ბინებით უზრუნველყოფა და სახელმწიფოს ხარჯზე მისი შენახვა ისეთი ხილული შემოსავალი არ არის, როგორიც მუშა-მოსამსახურეთა ხელფასი ან კოლმეურნეთა შრომის ანაზღაურება.

მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების არსებობის გარეშე მრავალშვილიანი ოჯახები და შედარებით დაბალხელფასიანი მშრომელები ვერ შესძლებდნენ სწავლის, სამედიცინო მომსახურებისა და სკოლამდელ დაწესებულებებში ბავშვთა შენახვის მნიშვნელოვანი ოდენობის ხარჯების დაფარვას; ვერ მოახერხებდნენ კეთილმოწყობილ ბინებში ცხოვრებას. ასეთი ოჯახების ხელფასი ძირითადად ყველაზე უფრო საჭირო და აუცილებელი მოხმარების საგნებზე

ეროვნული ბიბლიოთეკა

დაიხარჯებოდა. ამავე დროს უშვილო და შედარებით მაღალშემოსავლიანი ოჯახები უფრო ხელსაყრელ პირობებში აღმოჩნდებოდნენ.

სოციალიზმის მშენებლობის პრაქტიკაში მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების სახით სწორედ ისეთი საუკეთესო საშუალება იქნა გამონახული, რომელიც ხელს უწყობს შრომის მიხედვით განაწილების შედეგად სულადობრივი მოხმარების დარგში არსებული მკვეთრი სხვაობის ლიკვიდაციას და მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების მეშვეობით სოციალისტური სახელმწიფო საზოგადოების ყველა წევრს ერთნაირად ხელსაყრელ პირობებს უქმნის ისეთ უმნიშვნელოვანეს მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებისათვის, როგორიცაა სწავლა-განათლება და ჯანმრთელობის დაცვა. სოციალისტურ საზოგადოებაში ახალგაზრდობის აღზრდა და განათლების მიღება არ შეიძლება მხოლოდ მშრომელთა პირად შემოსავალზე, ოჯახების მატერიალურ მდგომარეობაზე იყოს დამოკიდებული. მოთხოვნილება განათლებაზე მეტისმეტად სპეციფიკური ხასიათისაა. იგი არსებითად განსხვავდება ჩვეულებრივ საგნებზე არსებული მოთხოვნილებისაგან. ამიტომ ის ყველაზე სრულად შეიძლება დაკმაყოფილდეს მხოლოდ განსაზღვრული საზოგადოებრივი ორგანიზაციის საფუძველზე, ე. ი საზოგადოების ყველა წევრის მიერ ერთობლივად.

მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების ხარჯზე ხორციელდება აგრეთვე მშრომელთა სოციალური დაზღვევა და სოციალური უზრუნველყოფა. ეს სოციალისტური საზოგადოებრივი წყობილების დიდი ჰუმანურობის მაჩვენებელია. სოციალისტური პრინციპებისათვის შეუთავსებელია ის, რომ მოხუცებულთა და საზოგადოების სხვა შრომისუნარდაკარგულ წევრთა შენახვა ხორციელდებოდეს მხოლოდ ახლობელთა დახმარებით ან საკუთარი ფულადი დანაზოგით. სოციალისტური საზოგადოება გარანტირებულს ხდის მოქალაქეთა დამშვიდებულ ცხოვრებას მათი შრომითი საქმიანობის შეწყვეტის შემდეგ.

ამრიგად, მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების წარმოქმნა და მათ საფუძველზე სოციალისტური საზოგადოების წევრთა რიგი უმნიშვნელოვანესი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება ობიექტურ აუცილებლობას წარმოადგენს. იგი ექსპლოატაციისაგან თავისუფალ მუშაკთა მატერიალური და კულტურული ცხოვრების დონის ამაღლების მძლავრი საშუალებაა. ამიტომ კომუნისტური პარტია და საბჭოთა სახელმწიფო ახორციელებენ და მომავალშიც თანამიმდევრულად განახორციელებენ მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდების დაჩქარებული გადიდებისა და განაწილების სრულყოფის კურსს. დასახულია 1986—1990 წწ. მისი 25 პროცენტით გადიდება, რაც 10 პროცენტული პუნქტით აღემატება მუშათა და მოსამსახურეთა საშუალო თვიური ხელფასის ზრდას. მოხმარების საზოგადოებრივი ფონდები ერთ სულზე გაანგარიშებით 1990 წელს 635 მანეთს მიაღწევს. 1986 წელს ამ ფონდების მოცულობა ჩვენს რესპუბლიკაში გაიზრდება 6,3 პროცენტით (ნაცვლად კავშირის მასშტაბით 4,1 პროცენტით ზრდისა) და მიაღწევს 2631 მილიონ მანეთს.

თავის სოციალურ პოლიტიკაში პარტია ყოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მოზარდი თაობის აღზრდის პირობების გაუმჯობესებას. მიმდინარე ხუთწლედში ბავშვიანი ოჯახებისადმი სახელმწიფო დახმარების გაძლიერების გეზი კიდევ უფრო მეტად განვითარდება. ერთ წლამდე ასაკის ბავშვთა მოსავლელად მომუშავე დედისათვის ანაზღაურებული შვებულების მიცემამ, რომელიც შემოღებულ იქნა რამდენიმე წლის წინათ, კარგი სოციალურ-დემოგრაფიული ეფექტი მოგვცა. პარტიის XXVII ყრილობის გადაწყვეტილებით დასახუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლია მისი კიდევ ნახევარი წლით გახანგრძლივება. გათვალისწინებულია აგრეთვე რომ ქალებს გაუდიდდეთ მშობიარობამდელი შვებულება და ანაზღაურებული დრო ავადმყოფი ბავშვის მოვლისათვის, უფასოდ გაიცეს წამლები სამ წლამდე ასაკის ბავშვებისათვის.

მიმდინარე ხუთწლედში განხორციელდება ღონისძიებათა ფართო კომპლექსი მოზარდი თაობის აღზრდისათვის საჭირო პირობების შესაქმნელად. უახლოეს პერიოდში სრულად დაკმაყოფილდება მოსახლეობის მოთხოვნილება სკოლამდელი ასაკის ბავშვთა დაწესებულებებზე. გაფართოვდება პიონერული, შრომითი და სპორტული ბანაკების, პიონერთა სახლების, მეცნიერულ-ტექნიკური და მხატვრული შემოქმედების სახლებისა და სადგურების ქსელი. გაიზრდება კვების ხარჯების ნორმები საბავშვო ბაგებსა და ბაღებში, პროფტექნიკურ სასწავლებლებში.

„ძირითადი მიმართულებებით“ დასახულია ომისა და შრომის ვეტერანებისათვის, შრომისუუნარო მოქალაქეებისა და დაღუპულ მეომართა ოჯახებისათვის ზრუნვის გაძლიერება; საპენსიო უზრუნველყოფის გაუმჯობესება. კვლავაც გაუდიდდებათ ასაკისა და ინვალიდობის პენსიების მინიმალური ოდენობა მუშა-მოსამსახურეებს, წინათ დანიშნული პენსიები — კოლმეურნეებს. გაუმჯობესდება პენსიონერთა სოციალურ-საყოფაცხოვრებო მომსახურება. გაფართოვდება ვაჭრობის, საზოგადოებრივი კვების, საყოფაცხოვრებო მომსახურების საწარმოების, ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებების მიერ მარტოხელა ხანდაზმული და შრომის უუნარო მოქალაქეთა შინ მომსახურება. განვითარდება ღრმად მოხუცებულთა და ინვალიდთა ინტერნატების ქსელი. გაუმჯობესდება ამ დაწესებულებებში მოვლა-პატრონობის პირობები. სერიოზულ სოციალურ-ეკონომიკურ ღონისძიებად უნდა მივიჩნიოთ დიდი გამოცდილების მქონე შრომის ვეტერანთა შესაბამის შრომითს საქმიანობაში, საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და აღმზრდელობით მუშაობაში მონაწილეობის შესაძლებლობათა გაფართოება.

როგორც პარტიის XXVII ყრილობის გადაწყვეტილებებშია ხაზგასმული, უპირველესი მნიშვნელობის ამოცანაა სრულად დავაკმაყოფილოთ მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნა მაღალხარისხოვან და მრავალფეროვან სახალხო მოხმარების საქონელზე — სასურსათო პროდუქტებზე, ხარისხოვან და ლამაზ ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე, ავეჯზე, კულტურული დანიშნულების საგნებზე, რთულ საყოფაცხოვრებო ტექნიკასა და საოჯახო მოხმარების საქონელზე.

საბჭოთა ეკონომიკის განვითარების სოციალური ორიენტაციის გაძლიერების ერთ-ერთი ნათელი გამოხატულებაა ის, რომ ჩვენს ქვეყანაში დასახულია ახალ ხუთწლედში მრეწველობის ეგრეთ წოდებული „ა“ ჯგუფის პროდუქციის ანუ წარმოების საშუალებათა წარმოების ზრდას, „ბ“ ჯგუფის ანუ მოხმარების საგნების წარმოების ზრდამ 2 პროცენტული პუნქტით გაუსწროს. 1990 წელს 1985 წელთან შედარებით არასასურსათო საქონლის წარმოება გადიდდება სულ ცოტა 30 პროცენტით, რაც მრეწველობის პროდუქციის წარმოების ზრდის საშუალო მაჩვენებელს 5 პუნქტით აღემატება. სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოების განვითარების დაჩქარება, მომსახურების სფეროს გაფართოება მიჩნეულია ყველა სამინისტროს, უწყების და მოკავშირე რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების, ყველა სახალხო დეპუტატთა საბჭოს საკვანძო მნიშვნელობის ამოცანად. ამას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ალკოჰოლური სასმელების გამოშვების შემცირებისა და ლოთობასთან გაშლილი ბრძოლის პირობებში.

იმასთან დაკავშირებით, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის საშუალო წლიური ზრდის ტემპი ახალ ხუთწლედში (14,4%) მნიშვნელოვნად გადააჭარბებს წინა ხუთწლედის შესაბამის მაჩვენებელს (6%), ოთხმოციანი წლების დასასრულისათვის საგრძნობლად ამაღლდება კვების პროდუქტებით მოსახლეობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილების დონე. ასე, მაგალითად, იგი (მოხმარების ფიზიოლოგიური ნორმების გათვალისწინებით) ქვეყნის მასშტაბით 1986—1990 წწ. ამაღლდება: ხორცისა და ხორცპროდუქტებზე თითქმის 25 პროცენტულ პუნქტით, რძესა და რძის ნაწარმზე — 2—6, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულზე — 16—22, ხილსა და კენკრაზე — 18—20 პროცენტული პუნქტით. იმის შედეგად მეთორმეტე ხუთწლედის დასასრულისათვის (1990 წ.) მოსახლეობის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების დონე მიაღწევს (პროცენტობით): ხორცსა და ხორცპროდუქტებზე — 85, რძესა და რძის ნაწარმზე — 80—84, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულზე — 86—92, ხილსა და კენძრაზე — 58—60. კვების პროდუქტების დიდმნიშვნელოვან ნაწილზე კი მშრომელთა მოთხოვნილება მთლიანად დაკმაყოფილდება.

ჩვენს რესპუბლიკაში დასახულია მოსახლეობის მოთხოვნილება (ფიზიოლოგიური ნორმების შესაბამისად) მთლიანად დავაკმაყოფილოთ მიმდინარე ხუთწლედში: თევზსა და თევზის პროდუქტებზე, კვერცხზე, ხილზე, ბოსტნეულსა და ბაღჩეულზე, მცენარეულ ზეთზე; მეცამეტე ხუთწლედში — რძესა და რძის ნაწარმზე; 2000 წლის შემდეგ — ხორცსა და ხორცპროდუქტებზე. ხორცისა და ხორცპროდუქტების მოხმარების პრობლემის გადაჭრის ვადა ანალოგიურადაა გათვალისწინებული კავშირის მასშტაბითაც.

სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოებისა და მომსახურების სფეროს განვითარების კომპლექსური პროგრამის შესაბამისად მიმდინარე ხუთწლეულის გეგმაში პირველად იქნება შეტანილი განმაზოგადებელი მაჩვენებელი — მოსახლეობის ფასიანი მომსახურების რეალიზაციის მოცულობა, რომლის გადიდება ქვეყანაში დასახულია 50 პროცენტით. იგი ჩვენს რესპუბლიკაში 1986 წელს 900 მილიონ მანეთს მიაღწევს. აქედან საყოფაცხოვრებო მომსახურების მოცულობა განსაზღვრულია 222 მილიონი მანეთის ოდენობით, მათ შორის სოფლად — 83 მილიონი მანეთის მოცულობით, რაც შესაბამისად 6,5 პროცენტითა და 8,7 პროცენტით სჭარბობს 1985 წლის შესაბამის მაჩვენებლებს.

სკპ სოციალურ პოლიტიკაში პრინციპული მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის მზარდი გადახდისუნარიანი მოთხოვნის უფრო სრულად დაკმაყოფილებას. შეიძლება ითქვას, რომ დღეისათვის ეს ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური ამოცანაა. მის გადაწყვეტასთან უშუალოდ არის დაკავშირებული შრომის მატერიალური სტიმულების განმტკიცება, არასამუშაო დროის რაციონალური გამოყენება, საბჭოთა ადამიანების განწყობილება, დეფიციტით წარმოქმნილი ნეგატიური მოვლენების დაძლევა. „ძირითადი მიმართულებების" შესაბამისად, მიმდინარე ხუთწლედში, საცალო საქონელბრუნვა (ღვინისა და არაყის ნაწარმის გაყიდვის ჩაუთვლელად) თითქმის მესამედით გაიზრდება; მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდება სავაჭრო მომსახურების კულტურა, დაჩქარებული ტემპებით განვითარდება ვაჭრობის პროგრესული ფორმები: თვითმომსახურება, კატალოგების ნიმუშების მიხედვით საქონლის გაყიდვა, წინასწარი შეკვეთებით საქონლის შინ მოტანა. საგრძნობლად გადიდდება საფირმო მაღაზიების ქსელი, მათ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

შორის წარმოების დარგთა სისტემაში მათი ორგანიზაციის გზით; განხორციელდება საამანათო ვაჭრობის სწრაფი განვითარება.

ახალ ხუთწლედში განხორციელდება საბინაო მშენებლობის ფართო პროგრამა. აშენდება და საექსპლოატაციოდ გადაეცემა 595 მილიონი კვადრატული მეტრი საერთო ფართობის საცხოვრებელი სახლები. დაფინანსების ყველა წყაროს ხარჯზე 1986 წელს მარტო საქართველოში საექსპლოატაციოდ გადაეცემა 1942 ათასი კვადრატული მეტრი საერთო ფართობის საცხოვრებელი სახლები, რის შედეგადაც საბინაო პირობებს გაიუმჯობესებს 114 ათასამდე კაცი.

პარტიას განსაკუთრებული სოციალური მნიშვნელობის საქმედ მიაჩნია საბინაო პრობლემის გადაჭრის დაჩქარება, რათა 2000 წლისათვის პრაქტიკულად ყოველ საბჭოთა ოჯახს ჰქონდეს ცალკე საცხოვრებელი ბინა ან ინდივიდუალური სახლი. ამასთან გაძლიერებული ყურადღება დაეთმობა საბინაო მშენებლობის ხარისხს, კომფორტულობის ამაღლებას, დაგეგმარების გაუმჯობესებას, ბინებისა და სახლების ტექნიკური აღჭურვილობის სრულყოფას.

მიმდინარე ხუთწლედსა და მომავალ პერსპექტივაში სკკპ განაგრძობს სახალხო განათლების სისტემის სრულყოფას სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების მოთხოვნილებების, კომუნისტური მშენებლობის პერსპექტივების, მეცნიერებისა და ტექნიკის პროგრესის მიერ წამოყენებული მოთხოვნების გათვალისწინებით. როგორც პარტიის პროგრამის ახალ რედაქციაშია მითითებული, ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიული სკოლის რეფორმა ერთიანი შრომითი პოლიტექნიკური სკოლის ლენინური პრინციპების შემოქმედებით განვითარებას ემყარება და მიზნად ისახავს კიდევ უფრო მეტად აამაღლოს ახალგაზრდობის სწავლა-განათლებისა და აღზრდის დონე; გააუმჯობესოს მისი მომზადება დამოუკიდებელი შრომითი ცხოვრებისათვის; განახორციელოს თანდათანობითი გადასვლა საყოველთაო პროფესიულ განათლებაზე.

პარტია და საბჭოთა სახელმწიფო უპირველესი მნიშვნელობის საქმედ მიიჩნევენ საბჭოთა ადამიანების ჯანმრთელობის გაკაჟებას, მათი აქტიური ცხოვრების ხანგრძლივობის გადიდებას. ამ მიზნით დასახულია: შემოღებულ იქნეს მოსახლეობის საყოველთაო დისპანსერიზაციის სისტემა; განხორციელდეს დედათა და ბავშვთა დაცვის დაწესებულებების, პოლიკლინიკების, საავადმყოფოების, სანატორიუმების ქსელის შემდგომი განვითარება და მათი აღჭურვა თანამედროვე სამედიცინო აპარატურით; სამკურნალო წამლით, სამკურნალო და სანიტარულ-ჰიგიენური საშუალებებით სრული უზრუნველყოფა. დასახულია მიმდინარე ხუთწლედში დაახლოებით ერთნახევარჯერ გადიდდეს საამბულატორიო-პოლიკლინიკური დაწესებულებების მშენებლობა.

1986—1990 წწ. ფართო მასშტაბით განხორციელდება კულტურისა და სპორტის ობიექტების მშენებლობა. მაგალითად, აშენდება 500-ზე მეტი რაიონული კულტურის სახლი და 5,5 ათასზე მეტი კლუბი სოფლად. ამის შედეგად ყოველ რაიონულ ცენტრს ექნება კულტურის სახლი. ამრიგად, როგორც პარტიის XXVII ყრილობის ტრიბუნიდან ითქვა, უკვე მიმდინარე ხუთწლედში დასახულია გადავდგათ მნიშვნელოვანი ნაბიჯი პარტიის მიერ დასახული ამოცანის გადაწყვეტის გზაზე — ავიყვანოთ სოციალურ-კულტურული სფეროს დარგები თვისებრივად ახალ დონეზე.

პარტიის XXVII ყრილობის გადაწყვეტილებებიდან გამომდინარე, ჩვენს ქვეყანაში ახალ ხუთწლედსა და გენერალურ პერსპექტივაში თანამიმდევრულად

ეროვნული ბიბლიოთეკა

განხორციელდება გეზი, რომლის მიზანია მნიშვნელოვნად შეამციროს ხელით შრომა (200 წლამდე წარმოების სფეროში — 15—20 პროცენტამდე); არსებითად შეკვეცოს, პერსპექტივაში კი, მექანიზაციის, ავტომატიზაციის, კომპიუტერიზაციის და რობოტიზაციის ფართოდ დანერგვის საფუძველზე, აღმოფხვრას მონოტონური, მძიმე ფიზიკური და ნაკლებკვალიფიციური შრომა, უზრუნველყოს ჯანსაღი სანიტარულ-ჰიგიენური პირობები და დანერგოს უსაფრთხოების სრულყოფილი ტექნიკა, რომელიც აღკვეთს საწარმოო ტრავმატიზმსა და პროფესიულ დაავადებებს. წარმოების უპირატესად ინტესიური განვითარების გზაზე გადასვლა და შრომის მწარმოებლურობის ამაღლება პერსპექტივაში გვისახავს ახალ შესაძლებლობებს სამუშაო დღის შემცირებისა და თავისუფალი დროის გადიდებისათვის. ამ უკანასკნელს კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს პიროვნების ყოველმხრივი განვითარებისათვის.

Л. Л. ЧИКАВА

УСИЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ ЭКОНОМИКИ В НОВОЙ ПЯТИЛЕТКЕ

Резюме

В соответствии с требованиями основного экономического закона социализма высшей целью экономической стратегии КПСС было и остается достижение полного благосостояния и всестороннего развития всех членов общества. В реализации этой цели весомый вклад будет внесен в двенадцатой пятилетке. Усиление социальной ориентации экономики — ее важнейшая особенность.

На современном этапе партия ставит задачу поднять благосостояние на качественно новую ступень, рассматривает социальную политику как мощное средство ускорения развития страны, подъема трудовой и общественно-политической активности масс, формирования нового человека, утверждения социалистического образа жизни. Решениями XXVII съезда КПСС в текущей пятилетке намечено повысить реальные доходы на душу населения на 14%, среднемесячную заработную плату рабочих и служащих на 15%, колхозников — на 18%, а объем общественных фондов потребления — на 25%.

Перевод народного хозяйства на преимущественно интенсивный путь развития и резкое повышение эффективности производства не только создадут мощную материальную основу для крутого подъема благосостояния советского народа, но в конечном счете обеспечут сокращение регламентированного рабочего дня и увеличение свободного времени, который в свою очередь, имеет первостепенное значение для всестороннего гармоничного развития личности.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტმა

И. Э. ЦИСКАРИШВИЛИ

ПРЯМЫЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ И ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ СТРАН — ЧЛЕНОВ СЭВ И РОЛЬ РЕСПУБЛИКАНСКИХ ОРГАНОВ УПРАВЛЕНИЯ В ИХ ОСУЩЕСТВЛЕНИИ

Одним из реальных резервов повышения экономического потенциала социалистических стран является более активное вовлечение возможностей внешнеэкономической интеграции во внутригосударственные воспроизводственные процессы. Прогрессивные тенденции интернационализации хозяйственной жизни, обусловленные постоянным расширением и углублением международного разделения труда в производстве, науке и технике требуют дальнейшего развития с учетом современных требований научно-технического прогресса.

Наиболее интенсивно развивающейся сферой экономической интеграции социалистических государств является сотрудничество в области науки и техники. Одним из основных факторов, способствующих опережающему развитию международных научно-технических связей в сложной системе взаимодействия народнохозяйственных и производственных комплексов является сама интернациональная сущность науки, позволяющая доступными средствами углублять человеческие знания с учетом накопленных разными странами в разное время научных результатов. Немаловажно и то обстоятельство, что в большинстве случаев обмен результатами умственного труда в социалистическом содружестве не усложняется товарно-денежными отношениями до этапа материализации научных идей.

Процесс воплощения научной идеи в конкретное техническое новшество с последующим производством и потреблением можно представить следующим образом:

ФИ — ПИ — ПК и ТР — ОП — Т(П) — РП — Э(О)

ФИ — фундаментальные исследования; ПИ — прикладные исследования; ПК и ТР — проектно-конструкторские и технологические разработки; ОП — создание опытной партии изделий; Т(П) — тиражирование (производство) продукции; РП — реализация продукции; Э(О) — эксплуатация (обслуживание).

Объектами международного научно-технического сотрудничества, на наш взгляд, следует считать первые четыре этапа полного цикла «идея — потребление», а три завершающих этапа причислить к производственному сотрудничеству.

Органическое единство научно-технических и производственных фаз рассматриваемого полного цикла наглядно показывает, что научно-техническое сотрудничество как таковое не является самоцелью, а представляет собой комплекс необходимых этапов становления полноценных кооперационных производственных связей. Такое утверждение, естественно, не исключает возможности установления международных связей с этапа производства продукции на базе самостоятельных внутригосударственных научно-технических достижений одной из сотруд-

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

ничающих сторон, или на базе результатов, приобретенных от третьих стран.

Научно-техническое сотрудничество может возникнуть и завершиться на любом из этапов рассматриваемого цикла, в зависимости от поставленной цели, а также полномочий, предоставляемых партнерам вышестоящими органами.

На наш взгляд, при относительной эквивалентности затрат сотрудничающих сторон на проведение совместных фундаментальных и прикладных исследований работы могут осуществляться на основе договоров, без возникновения товарно-денежных отношений, путем безвозмездного обмена результатами умственного труда. Сотрудничество на этапах проектно-конструкторских, технологических разработок и создания опытных партий изделий должно сопровождаться соответствующими финансовыми расчетами и контрактными обязательствами. По существующему в странах — членах СЭВ порядку, на этих этапах сотрудничества (как и на этапах производственных связей) следует прибегнуть к содействию со стороны соответствующих внешнеторговых служб.

Современный этап осуществления межгосударственного научно-технического и производственного сотрудничества стран — членов СЭВ характеризуется гигантским объемом двусторонних и многосторонних хозяйственных связей. Важность и глобальность вопросов экономических отношений на межгосударственном уровне не всегда позволяют детально вникать в процесс их реализации, оперативно устранять возникающие трудности. В этих условиях первостепенное значение приобретает налаживание устойчивых деловых взаимоотношений на среднем и низшем уровнях хозяйственного управления сотрудничающих стран.

Как научно-техническое, так и производственное сотрудничество социалистических стран характеризуются разнообразием форм их осуществления, в разной степени оправдавших себя на практике. За последние годы все большее развитие получает новая прогрессивная форма организации сотрудничества — установление т. н. прямых или непосредственных связей между министерствами, ведомствами, организациями и предприятиями стран — членов СЭВ. Указания на необходимость дальнейшего широкого развития прямых связей содержатся в новой редакции Программы КПСС и Основных направлениях экономического и социального развития СССР.

Как в отечественной экономической литературе, так и в трудах ученых стран СЭВ, уделяется серьезное внимание проблемам раскрытия сущности, совершенствования и развития прямых связей. Однако определения сути, задач и форм осуществления прямых связей все еще далеко не однозначны. Недостаточная теоретическая разработка данного вопроса в определенной мере влияет и на возникновение разных проблем в процессе практического осуществления прямых связей.

По мнению Ю. С. Ширяева «Суть прямых производственных связей заключается не в форме их реализации (через специализированные внешнеторговые организации или же через коммерческие службы предприятий и объединений), а в их функциональном назначении: содействовать непосредственному объединению производственных и научно-технических усилий партнеров (в первую очередь основных хозяйственных звеньев) в интересах решения общих задач, обеспечить наиболее рациональное распределение ответственности между цент-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ральными ведомствами и непосредственными участниками международного сотрудничества»[1].

Разделяя мнение указанного автора о первичности функциональных задач в определении прямых связей, заметим, что так как эффективность таких связей во многом определяется уровнем маневренности и оперативности их осуществления, формы реализации таких связей могут оказать значительное влияние на их сущность.

О. Д. Баковецкий и В. С. Гринев прямые производственные связи трактуют как «средство осуществления непосредственного производственного и научно-технического сотрудничества между социалистическими странами, позволяющие оперативно решать вопросы обеспечения выполнения заданий государственных планов, обязательств, вытекающих из международного социалистического сотрудничества, мероприятий по совершенствованию организации производственных процессов, а также вопросы обмена передовым производственным и научно-техническим опытом»[2].

Данное определение, исчерпывающе характеризуя прямые связи, на наш взгляд является настолько емким, что практически может быть применено в целом к многогранной сфере производственного и научно-технического сотрудничества, тогда как непосредственные связи можно рассматривать как мобильную подсистему в сформировавшейся системе внешнеэкономических отношений социалистических государств.

Двусторонние межгосударственные экономические отношения, в том числе и между странами — членами СЭВ, всегда были «прямыми» — без их опосредования какой-либо третьей стороной. **Новизна формы прямых связей, на наш взгляд, заключается именно в том, что она является средством сотрудничества не между странами, а непосредственно между отдельными министерствами и ведомствами, конкретными научными организациями и производственными предприятиями социалистических стран, регулируемыми государственными органами в соответствии с внутренним законодательством стран-партнеров.**

Определение В. М. Шаститко, в соответствии с которым «под прямыми производственными связями следует понимать технологические и экономические связи кооперантов в разных странах для совместных разработок и производства на основе кооперации определенной продукции, последующей ее реализации и организации послепроизводственного обслуживания»[3], точнее отражает суть прямых связей, совпадает с мнением многих экономистов.

В отечественной экономической литературе нет четкого разграничения между терминами «прямые связи» и «непосредственные связи». Венгерский экономист К. Печи различает эти два понятия в зависимости от уровня основных звеньев сотрудничающих сторон. По его мнению «прямыми» являются связи, возникающие между предприятиями, в результате их опосредования вышестоящими министерствами и ведомствами, а «непосредственными» признаются самостоятельно устанавливаемые предприятиями разных стран хозяйственные контакты на основе существующих внутригосударственных экономических

1 Ю. С. Ширяев. Мировое хозяйство: новые технологические и социально-экономические факторы развития». М., 1984, с. 102.

2 О. Д. Баковецкий, В. С. Гринев. Развитие прямых производственных связей в содружестве СЭВ. М., 1984, с. 70.

3 Ж. «Вопросы экономики», 1984, № 1, с. 139.

рычагов. При этом автор прямые связи считает низшей формой сотрудничества и непосредственные связи — высшей формой[4].

Отмечая определенную условность подобного деления О. Д. Баковецкий и В. С. Гринев считают, что: «Прямые связи — единая форма сотрудничества, осуществляемая одновременно тремя категориями субъектов, на макро-, мезо- и микрохозяйственных уровнях»[5].

Разделяя мнение о единстве формы прямых связей, постараемся уточнить субъекты сотрудничества на разных уровнях. Вероятно, к макро-уровню следует отнести межправительственные связи, осуществляемые двусторонними Межправительственными комиссиями по экономическому и научно-техническому сотрудничеству; к мезо-уровню — сотрудничество союзных и союзно-республиканских министерств и ведомств с соответствующими органами управления стран — членов СЭВ; к микро-уровню — совместные работы, проводимые непосредственно научными и производственными коллективами сотрудничающих сторон.

Подобная классификация уровней сотрудничества приемлема для отраслевого принципа управления, однако она не отражает реального положения в связи с наличием в нашей стране как межотраслевых органов управления (Госплан, ГКНТ, Госстрой, в данном случае и Минвнешторг), так и территориальных органов управления (Советы Министров союзных республик, республиканские министерства и ведомства). С другой стороны, порядок осуществления прямых связей, действующий в нашей стране, регламентируемый соответствующими постановлениями Совета Министров СССР, отдельно выделяет вопросы, находящиеся в компетенции межотраслевых органов управления.

Кроме того, двусторонние Межправительственные комиссии по экономическому и научно-техническому сотрудничеству, в компетенции которых находится принятие решения о предоставлении права осуществления прямых связей на разных уровнях сотрудничества уже принимали решения о предоставлении полномочий на развитие прямых связей Советом Министров союзных республик. Так, например, решением XXVIII заседания Межправительственной советско-венгерской комиссии по экономическому и научно-техническому сотрудничеству право осуществления прямых связей в области экономики, науки и техники с министерствами, ведомствами, организациями и предприятиями ВНР предоставлены Советам Министров Украинской ССР, Грузинской ССР, Азербайджанской ССР, Молдавской ССР.

На XXVI заседании Межправительственной советско-чехословацкой комиссии (январь 1986 г.) достигнута договоренность о включении раздела «Сотрудничество предприятий и организаций Грузинской ССР и национальных республик ЧССР» в План мероприятий по реализации Программы долгосрочного экономического и научно-технического сотрудничества между СССР и ЧССР на период до 2000 года.

Основой таких решений явилось обоюдное стремление более полного вовлечения научно-технических и производственных потенциалов союзных республик в экономическое сотрудничество двух стран, а также повышения маневренности и оперативности в осуществлении двусторонних связей.

Реализация данного решения на практике столкнулась с рядом трудностей, основным из которых представляется недостаточная кон-

---

[4] К. Печи. Экономические аспекты развития прямых и непосредственных связей между министерствами, учреждениями, объединениями и предприятиями стран — членов СЭВ. Будапешт, 1983, с. 56.

[5] О. Д. Баковецкий, В. С. Гринев, Указ. раб., с. 66.

кретность в определении функций республиканских органов управления в системе управленческой иерархии по осуществлению прямых связей со странами — членами СЭВ.

Для выработки четких функций республиканских органов в данном вопросе следует учитывать, с одной стороны, наличие в республиках организаций и предприятий трех видов подчинения — союзного, союзно-республиканского и республиканского, а с другой стороны — разность в характере научно-технических и производственных стадий сотрудничества, определяющих целесообразность разных подходов к моделированию механизмов осуществления прямых связей.

В настоящее время предложения организаций и предприятий союзной республики об установлении прямых связей с зарубежным партнером должны получить одобрение вышестоящих органов на разных уровнях управления. Упрощенная схема согласования данного вопроса для организаций разных видов подчинения представлена на рис. 1, где ОСП — организаций и предприятия союзного подчинения, ОС-РП — союзно-республиканского подчинения, ОРП — республиканского подчинения; Главк — соответствующее звено управления союзного министерства, РМ-во — республиканское министерство, С-РМ-во — союзно-республиканское министерство, ведомство, СМ-во — союзное министерство, ведомство, СМ — Совет Министров союзной республики, МОУ — межведомственные органы управления, КВЭС — комиссия по внешнеэкономическим связям Совета Министров СССР.

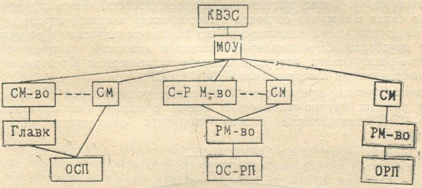

Рис. 1

Подобная практика согласования с незначительными особенностями характерна при установлении и осуществлении прямых связей как научно-технических, так и производственных.

Если исходить из предположения, что республиканские органы управления правомочны в осуществлении прямых связей лишь среди организаций сугубо республиканского подчинения, то при этом не только блокируются общепринятые положительные элементы механизма территориального управления, но и практически сводятся к минимуму возможности оптимального использования при прямых связях научно-технических потенциалов союзных республик, в первую очередь их интеллектуальных и информационных ресурсов.

Так, например, в Грузинской ССР основная часть научных учреждений — союзно-республиканского подчинения. Масштабы деятельности центральных министров и ведомств не всегда позволяют учитывать воз-

можности своих организаций, находящихся в республиках и не являющихся по своим параметрам ведущими в отрасли, хотя такие организации и способны решать вопросы, актуальные для народного хозяйства, и вызывают интерес к сотрудничеству у зарубежных партнеров из стран — членов СЭВ.

Функции республиканских органов управления могут быть более обширными в первую очередь при сотрудничестве на этапах научно-технических связей. При этом следует четко регламентировать порядок согласования предложений по установлению прямых связей с соответствующим распределением ответственности за их осуществление.

Представляется целесообразным при установлении прямых научно-технических связей организациями союзного подчинения, расположенных на территории союзной республики, право выхода на уровень межотраслевых органов управления страны предоставить лишь центральным органам отраслевого управления, а в случае установления сотрудничества организациями союзно-республиканского и республиканского подчинения — республиканским органам управления.

С целью упрощения механизма согласования вопросов на межотраслевом уровне управления желательно право решения всех аспектов научно-технического этапа прямых связей предоставить Государственному комитету СССР по науке и технике (в том числе товарно-денежных отношений, включая фазу взаимных поставок опытных партий новых изделий, соответственно расширив права и обязанности В/О «Внештехника»). Такая постановка вопроса представляется правомерной и в связи с тем, что согласно существующей в нашей стране практике, советские части подкомиссий по научно-техническому сотрудничеству двусторонних межправительственных комиссий экономического и научно-технического сотрудничества возглавляются Председателем или заместителями Председателя ГКНТ СССР.

Следовательно, предлагаемый механизм установления и осуществления прямых научно-технических связей с партнерами из стран — членов СЭВ схематически можно выразить следующим образом (рис. 2).

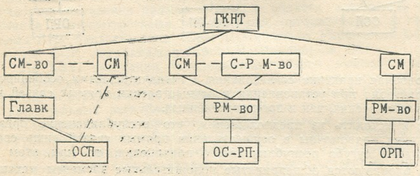

Рис. 2

Сложность и многогранность хозяйственных связей, основанных на плановом начале при осуществлении производственной кооперации определяет необходимость предоставления приоритета в их организации центральным отраслевым органам управления. В процессе осуществления прямых производственных связей, республиканским органам управления целесообразно предоставить право взаимоотношений

с центральными межотраслевыми органами управления, в случае вовлечения в сотрудничество организаций и предприятий республиканского подчинения. Отраслевые союзные министерства, на наш взгляд, могут ставить вопрос об установлении сотрудничества своих подведомственных организаций по своему усмотрению, а союзно-республиканские министерства — по согласованию с органами управления союзных республик.

При осуществлении прямых производственных связей, целесообразно **до принципиального решения вопроса о предоставлении хозяйственным организациям права самостоятельного выхода на внешний социалистический рынок стран — членов СЭВ** (по аналогии ГДР и ВНР), сохранить существующий порядок принятия решения об их установлении, сосредоточив все функции межотраслевых органов управления **в Госплане и МВТ.** В таком случае механизм установления прямых производственных связей можно представить согласно рис. 3.

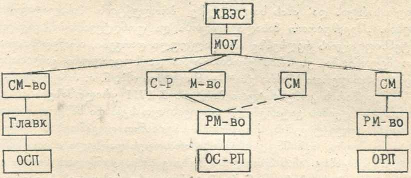

Рис. 3

Таким образом, налаживание разных механизмов установления прямых научно-технических и производственных связей в системе СЭВ следует рассматривать не как отрыв друг от друга двух этапов единого цикла «наука — производство» или «идея — потребление», а лишь как упрощение его первой стадии, а следовательно, и всего процесса прямых связей. Этой же цели будет служить и разумная децентрализация прав в осуществлении прямых связей путем рассмотренного выше расширения функций республиканских органов управления.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეკონომიკურ პრობლემათა განყოფილებამ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

„მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. № 3

ნანული არევაძე

პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების ძირითადი მიმართულებანი

სკკპ XXVII ყრილობის მიერ ქვეყნის წინაშე დასახულ გრანდიოზულ ამოცანათა შორის ერთ-ერთი გადამწყვეტი როლი განეკუთვნება მატერიალური რესურსების — ნედლეულის, მასალების, სათბობის, ენერგიის და სხვათა რაციონალურ ხარჯვას და ამის საფუძველზე პროდუქციის მასალატევადობის შემცირებას. „შევამციროთ მასალატევადობა და ფონდტევადობა, გადავიყვანოთ ინტენსიფიკაციის რელსებზე არა ცალკეული დარგები, არამედ მთლიანად სახალხო მეურნეობა. ეს არის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დაჩქარების ერთადერთი სწორი გზა“ — ნათქვამია ამხ. ნ. ი. რიჟკოვის მოხსენებაში სსრ კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVII ყრილობაზე[1].

ეკონომიის რეჟიმის გატარება ყოველთვის იყო სკკპ და საბჭოთა მთავრობის, შრომითი კოლექტივების, საგეგმო და საფინანსო ორგანოების ყურადღების ცენტრში, მაგრამ აღნიშნული საკითხი არასოდეს დასმულა ისეთი სიმძაფრით, როგორც ამჟამად. ამას მრავალი მიზეზი გააჩნია, რომელთა შორის ერთ-ერთი ძირითადია პირდაპირი კავშირი მატერიალური რესურსების ეკონომიას, წარმოების ინტენსიფიკაციასა და ეფექტიანობას შორის.

მატერიალური რესურსების ეკონომია მრავალმხრივ მოქმედებს წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაზე, კერძოდ:

— პროდუქციის ერთეულზე მატერიალური რესურსების ხარჯვის შემცირებით შესაძლებლობა იქმნება ვაწარმოოთ დამატებითი პროდუქცია დაზოგილი მასალებისა და ნედლეულისაგან.

— პროდუქციის წარმოების ზრდა მასალების ეკონომიის შედეგად იწვევს ფონდუკუგების ამაღლებას; პროდუქციის ერთეულზე ხვედრითი კაპიტალდაბანდებების შემცირებას; წარმოებული მანქანებისა და ნაკეთობების წონითი მახასიათებლების შემცირებას და ასეთი მანქანების ექსპლოატაციისას მოხმარებული სათბობ-ენერგეტიკული რესურსებისა და დამატებითი მასალების შემცირებას.

— პროდუქციის ერთეულზე ერთობლივი მატერიალური დანახარჯების შემცირება განაპირობებს პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას, მოგების ზრდას და ქვეყნის ფინანსური რესურსების გადიდებას.

— უზრუნველყოფს, პროდუქციის მასალატევადობის შემცირებას, რაც თავის მხრივ სახალხომეურნეობრივი პროპორციების სრულყოფის მნიშვნელოვანი ფაქტორია, კერძოდ მომპოვებელ და გადამამუშავებელ მრეწველობას შორის. საზოგადოებისათვის ბევრად ეფექტიანია სრულყოს წარმოება, ეკონომიურად გამოიყენოს რესურსები, ვიდრე გააფართოოს მისი მოპოვება.

---

[1] გაზეთი „კომუნისტი“, 4 მარტი, 1986 წ. გვ. 2.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

— პროდუქციის მასალატევადობის შემცირება თავის მხრივ განაპირობებს ცოცხალი შრომის ეკონომიას წარმოების მოცემულ ციკლში და რაც უფრო დაბალ სტადიაზე მიიღწევა მასალებისა და ნედლეულის ეკონომია, მით მეტია სახალხომეურნეობრივი ეფექტი.

— მატერიალური რესურსების ხარჯვის შემცირება პროდუქციის ერთეულზე იწვევს ქვეყნის ბუნებრივი რესურსების ყაირათიან გამოყენებას, მომავალი თაობებისათვის ბუნებრივი რესურსების შენახვას; ხოლო უნარჩენო ტექნოლოგიაზე გადასვლა გამოიწვევს ბუნებრივი რესურსების სრულ უტილიზაციას, რასაც ეკონომიურ ეფექტთან ერთად ექნება უდიდესი სოციალური და ეკოლოგიური მნიშვნელობა[2].

მატერიალური რესურსების ეკონომიის პრობლემა მნივნელოვანია იმიტომაც, რომ თანამედროვე წარმოების გიგანტური მასშტაბები საწარმოო ბრუნვაში აქცევს ბუნებრივი რესურსების სულ უფრო მზარდ რაოდენობას. ასე მაგალითად, ამჟამად ბუნებრივი რესურსები 6—7-ჯერ უფრო მეტი მოცულობით მოიხმარება, ვიდრე 50-იან წლებში, ხოლო მოხმარების მოცულობა 90-იანი წლებისათვის ბევრად უფრო გაიზრდება[3].

მატერიალური დანახარჯები გამოშვებული პროდუქციის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს. ასე მაგალითად, მისი ხვედრითი წილი საქართველოს სსრ ერთობლივ საზოგადოებრივ პროდუქტში 1965 წლის 50,6%-დან 52,7%-მდე გაიზარდა 1984 წელს, მათ შორის მრეწველობაში შესაბამისად 64,6%-დან 68,0%-მდე. მაშასადამე, მატერიალური დანახარჯების ხვედრითი წილის ზრდა სულ უფრო მნიშვნელოვანს ხდის პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების პრობლემის აქტუალობასა და მნიშვნელობას.

მატერიალური ნედლეულის, სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების რაციონალური და ეკონომიკური ხარჯვის გადამწყვეტი ფაქტორია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი. განვითარების თანამედროვე ეტაპზე პირველხარისხოვან მნიშვნელობას იძენს ის ტექნიკური გადაწყვეტები, რომლებიც განაპირობებენ არა მარტო ცოცხალი შრომის ნაყოფიერების ზრდას, არამედ მატერიალური რესურსების რაციონალურ ხარჯვას და პროდუქციის მასალატევადობის შემცირებას. სწორედ ამიტომ სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებებში განსაკუთრებული მნიშვნელობა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების პრობლემას განეკუთვნება.

მრეწველობასა და მის ცალკეულ დარგებში პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების ბევრი სხვადასხვა მიმართულება მოქმედებს, მათგან ჩვენ შემოვიფარგლებით მხოლოდ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მიმართულების დახასიათებით. მაგალითად, ჩვენი აზრით, მნიშვნელოვანია პროდუქციის მასალატევადობის შემცირება *მასალების დამუშავების ტექნიკისა და ტექნოლოგიის სრულყოფის* გზით, ისეთი ტექნოლოგიის შემუშავებით, რომელიც განაპირობებს მასალების მაქსიმალურ ეკონომიას და უმაღლეს ხარისხს. კ. მარქსი წერდა რომ „გამოყენებული მანქანებისა და სამუშაო იარაღების ხარისხზეა დამოკიდებული ნედლეულის მეტი რაოდენობა

---

[2] *Чечета* А. П., Учет и анализ показателей материальных затрат, М., 1980, с. 4.

[3] Проблемы экономики развитого социализма, М., 1983, с. 120.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იქცევა ნარჩენებად წარმოების პროცესში თუ ნაკლები“[4]. „კარგი მასალა ნაკლებ ნარჩენებს ტოვებს, მაშასადამე, ნედლეულის ნაკლები მასაა საჭირო შრომის იმავე რაოდენობის შესაწოვად“[5]. სკკპ პროგრამის ახალ რედაქციაში ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ მდარე ხარისხი და წუნი მატერიალური რესურსების და ხალხის შრომის ფლანგვაა, რომ უნდა „რადიკალურად გავაუმჯობესოთ ბუნებრივი რესურსების, ნედლეულის, მასალების, სათბობისა და ენერგიის გამოყენება ყველა სტადიაში — ნედლეულის მოპოვებიდან და კომპლექსური გადამუშავებიდან საბოლოო პროდუქციის გამოშვება-გამოყენებამდე. უნდა დავაჩქაროთ ეროვნული შემოსავლის მასალატევადობის, ლითონტევადობისა და ენერგოტევადობის შემცირების ტემპი“[6].

მრეწველობის ზოგიერთ დარგში, მაგალითად ქიმიურ მრეწველობაში დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც მასალების დამუშავების ტექნიკისა და ტექნოლოგიის სრულყოფას, ასევე არსებული ტექნოლოგიის ზუსტ დაცვასაც, რაც უავარიო მუშაობის პირობა და მასალების, ნადლეულისა და სათბობის ეკონომიურად ხარჯვის საფუძველია.

მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რა თქმა უნდა, განაპირობებს ტექნოლოგიის სრულყოფას, მაგრამ ეს სრულყოფა უპირატესად ხორციელდება ნედლეულისა და მასალების დამუშავების ტრადიციულ ჩარჩოებში (ჭრა, გაპრიალება და ა. შ.). განვითარების თანამედროვე დონე კი, შრომის ნაყოფიერების ყოველმხრივი ამაღლების ამოცანის პირობებში, წარმოების ტექნოლოგიის მიმართ სულ უფრო მეტ მომთხოვნელობას იჩენს. ამ საქმეში ელექტროენერგიას გადამწყვეტი როლის შესრულება შეუძლია ახალი ტექნოლოგიების წარმოებაში დანერგვის გზით. ასეთი ტექნოლოგიის გამოყენება ამჟამად ხორციელდება შავ და ფერად მეტალურგიაში, ქიმიურ მრეწველობასა და ლითონდამუშავებაში და მათი გამოყენება მე-12 ხუთწლედში 1,5-ჯერ უფრო გაიზრდება. ასეთებია, ელექტრონაპერწკლური, ელექტროიმპულსური, ელექტროკონტაქტური ტექნოლოგიები. თანდათან ინერგება ელექტროსეპარაციის, ელექტროშერევის, ელექტროღებვის, ელექტროფორმირების პროცესები და სხვა. ეს პროცესები დიდ ტექნიკურ და ეკონომიკურ უპირატესობებს ფლობენ და მათი გამოყენება შესაძლებელია სულ სხვადასხვა დარგში. ელექტროფიცირებული ტექნოლოგიის მანქანები და აპარატები უნივერსალურნი და ურთიერთშენაცვლებადნი არიან, მათი დამზადება რთული არაა, ამასთან მეტად კომპაქტურნი, ეკონომიურნი და ექსპლოატაციისას საიმედონი არიან. ყველაფერი ეს, არსებითად, ახალ ერას ქმნის შრომის იარაღების განვითარებაში[7].

თავის მხრივ ელექტროენერგიის რაციონალური მოხმარება წარმოებაში, პროდუქციის ელექტროტევადობის შემცირება, საზოგადოებრივი წარმოების მასალატევადობის შემცირების ერთ-ერთი გზაა. პროდუქციის ელექტროტევადობის შემცირების ეკონომიკური მნიშვნელობა მეტად მრავალმხრივი პროცესია და ვლინდება იმით, რომ შესაძლებლობას ქმნის: ელექტროენერგიის ერთი და იგივე რაოდენობით წარმოებულ იქნას პროდუქციის მეტი მოცულობა; უზრუნველყოს,

---

[4] კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. III, თბ., 1959, გვ. 131.

[5] იქვე, გვ. 105—106.

[6] სკკპ პროგრამა, გაზ. „კომუნისტი“, 7 მარტი, 1986 წ. გვ. 7.

[7] Виленский М. А. Электрификация и научно-технический прогресс. Ж. «Вопросы экономики», 1977, № 4, с. 9.

კაპიტალურ დაბანდებათა ეკონომია ელექტროენერგეტიკასა და მის მომიჯნავე დარგებში; უზრუნველყოს ცოცხალი შრომის ეკონომია და აამაღლოს საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერება; აამაღლოს ელექტრომოწყობილობის უკუგება და შეამციროს მისი ცვეთა; შეამციროს პროდუქციის თვითღირებულება და აამაღლოს ნაციონალური შემოსავალი, ხელი შეუწყოს საზოგადოებრივი წარმოების პროპორციების სრულყოფას, 11 ქვეგანაყოფის ხვედრითი წილის ამაღლების საფუძველზე და ამით შექმნას მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების პირობა; ხელი შეუწყოს წარმოების მავნე გავლენის შემცირებას გარემოზე და გააძლიეროს ეკონომიის რეჟიმი[8].

საქართველოს სსრ რესპუბლიკაში გარკვეული წარმატებებია მიღწეული პროდუქციის ენერგოტევადობის შემცირების საქმეში. როგორც სათანადო მასალების ანალიზმა გვიჩვენა პროდუქციის ენერგოტევადობის მაჩვენებელს რესპუბლიკის მრეწველობასა და მისი დარგების უდიდეს უმრავლესობაში შემცირების ტენდენცია ახასიათებს (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1

ერთი მანეთი პროდუქციის ენერგოტევადობა საქართველოს სსრ მრეწველობასა და მის დარგებში[9] 1970—1984 წლებში

(კაპიკებში)

	1970	1975	1980	1984
მთელი მრეწველობა	1,859	1,680	1,413	1,449
მ. შ.				
ელექტროენერგეტიკა	—	0,044	0,046	0,066
შავი მეტალურგია	8,458	7,552	7,537	10,917
ქიმიური და ნავთობქიმიური მრეწველობა	11,415	8,570	8,624	6,519
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება	1,995	1,894	1,584	1,587
ხე-ტყის, ხის დამმუშავებელი და ცელულოზა ქაღალდის	1,529	1,328	1,270	1,165
საშენი მასალების	3,626	4,792	2,820	3,138
მსუბუქი	0,476	0,434	0,371	0,362
კვების	0,390	0,363	0,361	0,384

საქართველოს სსრ მრეწველობაში მცირდებოდა პროდუქციის თბოტევადობაც 1970—1980 წლებში, უკანასკნელ პერიოდში კი ეს ტენდენცია დაირღვა, ასე მაგალითად, თუ 1970 წელს გამოშვებული პროდუქციის ყოველ ას მანეთზე დანახარჯები სათბობზე 2 მანეთსა და 50 კაპიკს უდრიდა, 1980 წელს 1 მანეთსა და 84 კაპიკამდე შემცირდა, 1984 წელს კი 2 მანეთსა და 10 კაპიკამდე გაიზარდა.

ენერგორესურსების რაციონალური გამოყენების პრობლემა, რაც დრო გადის, სულ უფრო და უფრო მნიშვნელოვანი ხდება, ვინაიდან დადგენილია რომ სათბობის ეკონომიის შედეგად მიღებული თითოეული მანეთი უდრის 3 მანეთს, დაბანდებულს სანედლეულო ბაზის გასაფართოებლად.

---

8 Материальные ресурсы и их использование в народном хозяйстве УССР. Киев, 1981, с. 65—66.

9 გაანგარიშებულია საქ. სსრ სტატისტიკური სამმართველოს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ენერგორესურსების რაციონალური გამოყენების ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს მისი არაწარმოებრივი დანაკარგების შემცირება. ამჟამად სათბობ-ენერგეტიკული დარგების მიერ გამოშვებული პროდუქციის დაახლოებით 10% იკარგება სხვადასხვა მიზეზით. დანაკრგების მნიშვნელოვანი ნაწილი დაკავშირებულია ტექნოლოგიური რეჟიმის დარღვევასთან, ტექნოლოგიური მოწყობილობის არადამაკმაყოფილებელ მდგომარეობასა და არასათანადო გამოყენებასთან, არსებული ტექნიკის არასრულ გამოყენებასთან და სათბობის ხვედრითი ხარჯვის მაღალ ნორმებთან, ამიტომ თანამედროვე პირობებში დიდი მნიშვნელობა აქვს სახალხო მეურნეობაში მოქმედ „სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლების“ მიზნობრივი კომპლექსური პროგრამის რეალიზაციას, რომელიც ითვალისწინებს სტანდარტების სისტემის სრულყოფის, ყველა სახის სათბობ-ენერგეტიკური რესურსების მოპოვების, გადამუშავების, შენახვისა და გამოყენების რეგლამენტაციის მეთოდიკისა და ნორმატივების დამუშავებას[10].

ამოსავალი *ნედლეულის კომპლექსური გამოყენება* არის პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების ერთ-ერთი მიმართულება.

ბუნებრივი რესურსებისა და წარმოების ნარჩენების კომპლექსური გამოყენება ნიშნავს მრეწველობის სანედლეულო ბაზის არა მარტო გაფართოებას, მეურნეობის რაციონალურ წარმართვას, არამედ ისეთი ახალი პროდუქტის მიღებას, რომელიც აუცილებელია განვითარების თანამედროვე პირობებისათვის.

ნედლეულის კომპლექსური გამოყენების გზებია:

1) ძირითადი წარმოების ნარჩენების უტილიზაცია.

2) რამდენიმე ისეთი პროდუქტის ერთობლივი გადამუშავება, რომლებიც მიღებულია ერთდროულად ერთ პროცესში ამოსავალი ნედლეულის გადამუშავების საწყის სტადიაზე.

3) მინერალური და ორგანული ნედლეულის კომპონენტების ერთდროული გამოყენება მოცემული პროდუქციის წარმოებაში.

4) ისეთი წარმოებების გაერთიანება, რომლებშიც იყენებენ ნახევარფაბრიკატების, ან ნახევარფაბრიკატების ერთი და იგივე სახეებს.

5) ძირითადი წარმოების სხვადასხვა სახის სათბობის ნარჩენების უტილიზაცია თბო და ელექტროენერგიის მისაღებად და სხვა.

პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების ერთ-ერთი მიმართულებაა *მანქანებისა და მოწყობილობის კონსტრუქციების სრულყოფა, მათი წონითი მაჩვენებლების გაუმჯობესება*. ასე მაგალითად, ლითონმჭრელი ჩარხის საშუალო მასა შეადგენს ჩვენთან: 3200 კგ., საფრანგეთში — 1700 კგ., აშშ — 1200 კგ., იაპონიაში — 887 კგ[11].

სსრ კავშირის ეკონომიური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე მიმართულებებში აღნიშნულია, რომ „გავადიდოთ მანქანათმშენებლობაში პროგრესული კონსტრუქციული მასალების — მცირე ლეგირებული ფოლადის ნაგლინის, გრეხილი, ფასონური და ზუსტი პროფილების, ლითონის ფხვნილების, საკომპოზიციო მასალების და პლასტმასების გამოყენება. შევამციროთ მეთორმეტე ხუთწლედში მანქანებისა და მოწყობი-

---

[10] Сердитых В. Г. Экономия материальных ресурсов — дело всех и каждого, М., 1984, с. 12—13.

[11] Варташев Л. В. Конструктор и экономика, М., 1977, с. 129.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლობების ხვედრითი ლითონტევადობა — 12—18%-ით და მათი ხვედრითი ენერგოტევადობა 7—12%-ით, შევკვეცოთ შავი ლითონების ნაგლინის ხარჯი (მილიონი მანეთის სასაქონლო პროდუქციაზე საშუალოდ 27—29 პროცენტით, ფოლადის მილებისა 20—22%-ით, ფერადი ლითონების ნაგლინისა — 21—23%-ით“[12].

მანქანებისა და მოწყობილობის კონსტრუქციების სრულყოფას საფუძვლად უნდა დაედოს ახალი ყველაზე პროგრესული და ეკონომიური სახის სინთეზური კონსტრუქციული მასალები (პოლივენილენოქსიდი, პოლიარიტალი, პოლისუფონი და სხვ.), აგრეთვე ავსებული თერმოპლასტებისა და სხვა კომპოზიციური, ზეხალასი და სხვა მასალების გამოყენება, რომლებიც განაპირობებენ დიდ ეკონომიკურ ეფექტს სახალხო მეურნეობაში.

საქართველოში სინთეზური ფისებისა და პლასტიკური მასების წარმოება შედარებით მცირედ არის განვითარებული. მოსახლეობის ერთ სულზე მოსული პლასტმასებისა და სინთეზური ფისების რაოდენობა სსრ კავშირის შესაბამის მაჩვენებელს, 2,5-ჯერ ჩამორჩება, ევროპის სოციალისტური ქვეყნებისას, 5,0-ჯერ, ევროპის კაპიტალისტური ქვეყნებისას — 14,5-ჯერ, ხოლო ამერიკის შეერთებული შტატებისას — 15,5-ჯერ.

ლითონის ეკონომიისა და ლითონტევადობის შემცირების ეფექტი, მისი ხარისხის გაუმჯობესების ხარჯზე, ვლინდება ლითონის დამუშავებისა და ლითონნაკეთობის ექსპლოატაციის პროცესში და ხასიათდება ლითონის გამოყენების კოეფიციენტის ამაღლებით ნარჩენებისა და წუნის შემცირების ხარჯზე, მისი საიმედობისა და ექსპლოატაციის ხანგრძლივობის გაზრდის პირობებში. საერთოდ *პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება* მასალატევადობის შემცირებისა და წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მიმართულებაა. დაბალი ხარისხის პროდუქციის წარმოება საზოგადოებრივი სიმდიდრის პირობებში შრომითი და მატერიალური რესურსების უყაირათო და არამწარმოებლური ხარჯვაა.

პროდუქციის სტანდარტიზაციის სრულყოფა მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევების საფუძველზე — ნაკეთობის ხარისხის ამაღლებისა და მისი მასალატევადობის შემცირების მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ახალი სტანდარტების დადგენა საშუალებას იძლევა ყოველწლიურად დავზოგოთ მილიონობით ტონა სხვადასხვა სახის ნედლეული.

მატერიალური რესურსების ხარჯვის ნორმების შემცირება მასალების ეკონომიის მნიშვნელოვანი წყაროა. პროდუქციის ერთეულზე მასალის ხარჯვის ნორმა — მისი ეკონომიის კონკრეტული გამოხატულებაა.

მასალების დიდი ეკონომია შეიძლება იქნეს *მიღებული ნარჩენების შემცირებისა და მასალების მეორეული გამოყენების შედეგად*, რაც ამასთან ერთად ზრდის სახალხო მეურნეობის სანედლეულო ბაზას და პროდუქციის გამოშვებას, ამცირებს მის თვითღირებულებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ნარჩენების შემცირება მათი დამუშავების ტექნო-

---

12 სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებანი, გ. „კომუნისტი“, 1986 წლის 9 მარტი, გვ. 2.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლოგიის გაუმჯობესებასთან არის დაკავშირებული და დიდი სახალხომეურნეობრივი მნიშვნელობა გააჩნია, სკკპ XXVII ყრილობაზე აღინიშნა, რომ პერსპექტივაში უნდა მივაღწიოთ მეორეული რესურსების მოხმარებაში გამოყენების ხვედრითი წილის 10—12%-მდე გაზრდას.

მეორეული მასალების წარმოქმნა დაკავშირებულია იმასთან, რომ ყველა შრომის საგანი როდი კარგავს მოხმარების პროცესში თავის სამომხმარებლო თვისებებს, ამიტომ სათანადო დამუშავების შემდეგ შეიძლება მათი ხელახლა გამოყენება. მასალების მეორადი გამოყენების საქმეში ზოგიერთ რესპუბლიკაში კარგი გამოცდილება დაგროვდა. მაგალითად უკრაინაში განმეორებით სამეურნეო ბრუნვაშია ჩართული წელიწადში წარმოებული ქაღალდის 30—50%, ხოლო ქსოვილების ნარჩენებისაგან მზადდება უქსოვადი ხალიჩები და იატაკზე დასაფენი სხვადასხვა სახის მასალები, პოლიეთილენის ნარჩენებისაგან კი სხვადასხვა საოჯახო დანიშნულების ნაკეთობა. ყოველივე ეს პროდუქციის მასალატევადობის შემცირებისა და პროდუქციის წარმოების ზრდასთან ერთად გარემოს დაცვის პრობლემებთან არის დაკავშირებული. ცნობილია, რომ გარემო ძლიერ ჭუჭყიანდება სამრეწველო, განსაკუთრებით ქიმიური წარმოშობის ნარჩენებით, რომლებიც მხოლოდ პირობითად შეიძლება ნარჩენებად ჩავთვალოთ, ვინაიდან თანამედროვე ტექნიკისა და ტექნოლოგიის პირობებში ისინი ტექნოლოგიურად ძვირფასსა და ეკონომიურად იაფ ნედლეულს წარმოადგენენ.

სსრ კავშირის ქიმიური მრეწველობის საწარმოთა ნარჩენები იკავებს 1 ათას ჰექტარ ფართობს. მარტო პირიტის ნამწვავების ტრანსპორტირებასა და შენახვაზე სამინისტრო წელიწადში 400 ათას მანეთს ხარჯავს. ამჟამად დამუშავებულია ფოსფორთაბაშირის გადამუშავების ტექნოლოგია, გათვლილია მისი უტილიზაციის ეკონომიური ეფექტიც; ასე მაგალითად 1 ტონა ფოსფორთაბაშირის გამოყენება ბუნებრივი თაბაშირის ქვის მაგივრად იძლევა 3,5 მანეთის ეკონომიას. გრანულირებული წიდის გამოყენება წიდაპორტლანდცემენტისა და სხვა მრავალკომპონენტიანი პროდუქციის წარმოებაში შესაძლებლობას იძლევა 1 $მ^3$ ბეტონის წარმოებაში 1,3—1,5-ჯერ შემცირდეს სათბობის ხარჯი[13].

ქიმიური მრეწველობის პროდუქციის სხვადასხვა ნარჩენი გროვდება მოსახლეობაშიც, რომელთა უტილიზაციას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. მაგალითად პოლიეთილენისაგან დამზადებული სხვადასხვა ნაკეთობის ბუნებრივ დაშლას ათეულობით წლები სჭირდება, მაშინ როცა მათი ხელახალი გამოყენება დიდ ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ ეფექტთან არის დაკავშირებული ნარჩენების სახელმწიფოსათვის ჩაბარებით მოსახლეობის დაინტერესება კი მატერიალურ სტიმულთან. იქ, სადაც ეს სტიმულები მოხერხებულად და ეფექტიანად არის შერჩეული, მოსახლეობის დაინტერესება დიდია და შედეგებით მნიშვნელოვანი, ხოლო სადაც დაინტერესება მცირეა, შედეგები უმნიშვნელოა; ასეა მაგალითად ჩვენს რესპუბლიკაში, იმისათვის, რომ მაკულატურის ჩაბარებით მიიღო რომელიმე საინტერესო მხატვრული გამოცემის 1 წიგნი, უნდა ჩააბარო 20—30 კგ მაკულატურა და შემდეგ აღნიშნულ გამოცემას უცადო თვეობით და ზოგჯერ წლობით, ამიტომ მოსახლეობის დაინტერესება მცირეა და ეფექტიც უმნიშვნელო; მაშინ როცა უკრაინაში მაკულატურის ჩაბარებისთანავე სთავაზობენ მოქალაქეს მათთვის საინტერესო გამოცემებს.

---

[13] Сердитых В. Г., Экономия материальных ресурсов — дело всех и каждого, М., 1984, с. 49.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

როგორც ჩანს, საჭიროა მატერიალური სტიმულირების მთლიანი სისტემის გადასინჯვა. აქ შევა როგორც მოსახლეობა, ისე ცალკეული მომუშავეები და საწარმოო კოლექტივები, ერთი მხრივ, თუ საქმე ეხება მოსახლეობის დაინტერესებას ჩააბარონ სახელმწიფოს მაკულატურა და სხვა სახის სამრეწველო პროდუქციის ნარჩენები, მეორე მხრივ, ცალკეული მუშაკებისა და მთელი კოლექტივების დაინტერესებას ეკონომიურად ხარჯონ ნედლეული. ნედლეულისა და მასალების ხარჯვის შემცირებისათვის პრემირების პრაქტიკა ჯერ კიდევ სუსტად გამოიყენება ძირითადი წარმოების მუშებისა და იტპ წახალისებისათვის და თითქმის არ გამოიყენება დამხმარე მუშების წახალისებისათვის. ჯერ კიდევ არ არის გადაწყვეტილი საპროექტო-საკონსტრუქციო და ტექნოლოგიური ინსტიტუტების მუშაკთა მატერიალური სტიმულირების საკითხები პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების საქმეში. მიზანშეწონილია მატერიალური რესურსების ეკონომიურად გამოყენებისათვის მუშაკთა პრემირება თუ: მცირდება მასალების ხარჯვა საწარმოში მოქმედ მეცნიერულად დასაბუთებული ხარჯვის ნორმებთან შედარებით, ამასთან ეს ნორმები წელიწადში ერთხელ უნდა იქნან გადასინჯულნი მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის მიღწევათა გათვალისწინებით; თუ სრულდება გამოშვებული პროდუქციის მასალატევადობის შემცირების დავალება და მაღლდება მასალების გამოყენების კოეფიციენტი[14].

მატერიალური რესურსების ეკონომიის სტიმულირების სრულყოფა ხელს შეუწყობს პროდუქციის მასალატევადობის შემცირებას და საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებას.

Н. Г. АРЕВАДЗЕ

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СНИЖЕНИЯ МАТЕРИАЛОЕМКОСТИ ПРОДУКЦИИ

Резюме

В свете решений XXVII съезда КПСС анализируются такие основные направления снижения материалоемкости продукции, как: совершенствование техники и технологии обработки материалов; снижение энерго- и электроемкости продукции, комплексное использование исходного сырья; совершенствование конструкций машин и механизмов; улучшение их весовых категорий; улучшение качества продукции; усовершенствование стандартизации продукции на базе современных достижений науки и техники; сокращение норм расхода материальных ресурсов; снижение отходов и использование вторичных ресурсов; улучшение материального стимулирования.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

---

[14] Закружный А. А., Резервы и пути экономии материальных ресурсов. Минск, 1982, с. 54.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

М. Р. КАКУЛИЯ

ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЕ БАНКИ В БОРЬБЕ ЗА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РАЗДЕЛ МИРОВЫХ РЫНКОВ КАПИТАЛА

Одной из характерных черт развития современного капитализма является дальнейшая концентрация и интернационализация капитала и производства, на основе которой происходит «усиление транснациональных корпораций, извлекающих громадные прибыли за счет эксплуатации трудящихся в мировом масштабе»[1]. Особенно быстрыми темпами росла в последние годы мировая сеть связей и зависимостей транснациональных банковских монополий (ТНБ). По некоторым подсчетам, начиная с 60-х годов, ежегодный прирост международного банковского бизнеса составил 25—30%[2].

Растущая интернационализация банковского капитала вызвана, в первую очередь, расширением зарубежной экспансии промышленных ТНК, в значительной мере финансируемой за счет кредитных учреждений. Новая волна международной централизации в промышленном звене финансового капитала в последние годы сыграла исключительно важную роль в глобализации деятельности ТНБ. Почти половина прироста банковских кредитов в США в 1984 году приходилась на слияния и поглощения[3]. 1/3 общего объема кредитов на эти цели, составившего в 1984 году 35 млрд. долл., предоставлялась неамериканскими банковскими институтами[4].

Быстрый рост международных операций крупнейших кредитных учреждений не следует связывать только с интернационализацией капитала и производства в рамках ТНК. К. Маркс указывал, что воспроизводство денежного капитала тесно связано с воспроизводством действительного капитала, но не тождественно с ним, поскольку денежный капитал имеет и свои относительно самостоятельные закономерности движения[5]. Интернационализация банковского бизнеса имеет свои специфические причины и стимулы развития. В советской экономической литературе дается их подробный многофакторный анализ[6]. Нам бы хотелось указать на один, на наш взгляд, важный

---

1 Программа Коммунистической партии Советского Союза. (Новая редакция). М., 1986, с. 13.

2 The Internationalisation of Banking. The policy issues OECD. Paris 1983 c. 16.

3 The Economist, 1985, Oct. 5-11, c. 81.

4 The financing of mergers and acquisitions: Hearing before the Sub. Comm. on Domestic Monetary policy of the Com. on Banking, Finance and Urban affairs, House of Representatives. Washington, 1985, c. 20.

5 Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 25, ч. II, с. 52.

6 См. Селихов Е. И. Международные банки и банковские группировки. М., 1973; Худякова Л. С. Американские банки на мировых рынках. М., 1979; Могутин В. Б. Банки и международный капиталистический бизнес. М., 1981; Железова В. Ф. Клан 20-ти. Международные банки США. М., 1981 и др.

фактор — это перенакопление капитала, «Если 50-е годы — это период интенсивного процесса формирования избыточного капитала у промышленного звена финансового капитала..., — пишет советский исследователь В. В. Голосов, — то 60-е и начало 70-х годов характеризуются появлением и быстрым развитием такого же процесса и на стороне банковского звена»[7]. Доходы 13-ти ведущих американских банков за 1970—1975 годы возросли от зарубежной деятельности на 34%, а от внутренних операций на 0,7%[8]. Вместе с тем, необходимо обратить внимание и на то, что со второй половины 70-х годов наблюдаются новые моменты в этом процессе. В частности, перенакопление банковского капитала в национальном хозяйстве все более сочетается с аналогичным явлением в международном масштабе.

Возникновение избыточного капитала за пределами национальных территорий ТНБ обусловлено достигнутым высоким уровнем концентрации их международного бизнеса.

В свое время В. И. Ленин писал: «Банки, эти громадные склады капиталов, собирающие его отовсюду и распределяющие его в ссуду капиталистам, становятся из национальных международными, собирают капиталы изо всех стран, распределяют их капиталистам Европы и Америки»[9]. Процесс концентрации капитала, в рамках международных банков, принял громадные масштабы. С 1971 по 1976 годы число отделений и филиалов 50-ти крупнейших ТНБ мира увеличилось на 61%[10]. Неуклонно растут зарубежные активы и прибыли от заграничных операций банков, что отражает степень отрыва их деятельности от национальных хозяйств. 9 ведущих американских банков размещают в среднем 38% своих активов за пределами США. Столько же составила, примерно, доля прибылей от зарубежных операций[11].

Дальнейший рост международной концентрации капиталов ТНБ приходит в противоречие с узкими рамками самовозрастания стоимости. С 1977 по 1982 годы норма прибыли на зарубежные инвестиции США в финансовую сферу понизилась с 15,7% до 14,5%, тогда как масса прибыли увеличилась с 4039 млн. долл. до 4242 млн. долл. Перенакопление капитала характерно и для неамериканских ТНБ. Определенное представление об этом дает показатель нормы прибыли на прямые зарубежные инвестиции в финансовую сферу США: если с 1966 по 1977 год ее рост составил 153%, то с 1977 по 1982 гг. этот показатель составил 136%, в то же время масса прибыли выросла соответственно в 3,4 (1966—1977 гг.) и в 4,5 (1977—1982 гг.) раз[12]. Таким образом, со второй половины 70-х годов вырисовывается тенденция к перенакоплению банковского капитала на международном уровне.

Противоречия международной концентрации капиталов ТНБ вынуждает их еще более динамичными темпами увеличивать массу прибыли, т. е. расширять свой интернациональный бизнес. Однако пере-

---

[7] Голосов В. В. Мировая сеть финансовой эксплуатации. М., 1984, с. 40.

[8] Kim S. H., Miller S. W. Competitive structure of the International banking industry. Toronto, 1983, с. 20.

[9] Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 2, с. 98.

[10] Grow P. La structure financiere du capitalisme multinational, Paris, 1983, с. 175; Forbes, 1985, July, с. 186-188. Рассчитано цо Toris, 1985. Guly, с. 186-188.

[12] Рассчитано по; International Direct Investment. Global Trends and the U. S. Role. U. S. Department of Commerce, Washington 1984, с. 53, 59, 64, 68.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

накопление капитала замедляет процесс образования новых банковских учреждений, с другой стороны — растут размеры банковских активов, необходимых для нормального функционирования кредитных институтов. Некоторые экономисты на западе оценивают их в порядке 100—300 млн. долл. Из 14600 существующих американских банков 14000 имеют частично оптимальные размеры[13]. Исходя из этих объективных предпосылок, ТНБ предпочитают расширить свое присутствие за рубежом посредством слияний и поглощений, т. е. путем объединения уже существующих капиталов.

Перенакопление банковского капитала резко обострило борьбу между транснациональными банками за экономический передел мировых финансовых рынков. Об этом свидетельствуют изменения в соотношении сил между ТНБ трех основных центров современного империализма. Число американских кредитных институтов, в списке 20-и крупнейших в начале 80-х г. сократилось по сравнению с 60-ми годами на 55,6%, тогда как число японских ТНБ возросло на 300%, а западноевропейских на 166%[14].

Непосредственным мотивом проникновения ТНБ на мировые рынки служит финансовое обеспечение экспансии ТНК, как подразделений национальных финансовых капиталов. Напр., 95% коммерческих кредитов американских отделений и филиалов японских международных банков, выданных в США, приходилось на предприятия японских ТНК[15]. Подобного рода деятельность лишает местного конкурента иностранного банка важного сегмента рынка. Однако ТНБ этим не ограничиваются. Укрепившись на чужом рынке, они начинают расширяться за счет небольших промышленных компаний, которые находятся в кабале у местных банков и крупного бизнеса. Важным рычагом конкурентной борьбы выступает процентная ставка. Зарубежные кредитные институты и их подразделения иногда предлагают более дешевые кредиты, чем национальные, что во многом подрывает конкурентоспособность последних. Так, данный фактор наполовину понижает в США конкурентоспособность отечественных банков[16]. Отделения и филиалы иностранных ТНБ готовы получить меньше доходов, лишь бы привлечь как можно больше клиентов, компенсируя разницу в доходах по сравнению с местными кредиторами за счет расширения сферы деятельности.

Экспансия неамериканских ТНБ в США в значительной мере осуществляется посредством слияний и поглощений уже существующих банковских мощностей. Так, с 1970 по 1981 год зарубежные банки приобрели в США 39 местных кредитных института, среди которых были и крупные[17]. Только в 1979—82 годы зарегистрировано 12 приобретений иностранцами американских банков, в размере свыше 100 млн. долл.[18] Эти трансакции были вызваны, в основном, резким ухудшением финансового состояния банков, не выдержавших конкуренции со стороны отечественных и зарубежных кредитных учреждений. Следует отметить, что борьба между местными банками за раздел национального рынка капитала во многом способствует успешному проникновению иностранного конкурента. Хорошим примером

[13] The banker, 1981, Sept., с. 39.

[14] The Growth of International business, London, 1983, с. 248.

[15] Fry E. H. Finansial invasion of the U. S. A., New York. 1980, с. 89.

[16] Ibid, с. 90.

[17] The Economist, 1981, Mar. 14—20, с. 23.

[18] International Direct Investment, Global Trends and the U. S. Role, с. 77—80.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

в этом отношении служит недавнее присоединение канадским «Бэнк оф Монреаль» 33-го по величине американского банка «Харис», который понес большие убытки в схватке за рынок кредитов мелким и средним фирмам с такими гигантами национального бизнеса США, как «Ферст Чикаго» и «Континентал Иллинойс». Воспользовавшись временными затруднениями конкурентов «Хариса» канадский банк прибрал его к рукам. Заручившись поддержкой новой материнской компании, «Харис» упрочил свои позиции: доля «Континентал Иллинойс» на рынке сократилась с 20% до 15%, тогда как, доля «Харис» возросла с 15% до 18%[19].

В погоне за прибылью крупнейшие международные банки не довольствуются присоединением локальных местных банков, обычно небольших по объему, и не в состоянии обеспечить быстрое расширение сфер влияния. Поэтому иностранные ТНБ предпринимают попытки прибрать к рукам крупные кредитные учреждения, которые имеют разветвленную сеть подконтрольных отделений и филиалов. Это в значительно мере облегчает монополизацию местного рынка капиталов и создает прочный фундамент для широкомасштабной экспансии. Так, Лондонский банк «Ллоид» купил недавно контрольный пакет акций одного из крупнейших банков Испании «Банко де Валодорид» с 38 филиалами по всей стране[20].

Тенденция к перенакоплению капитала крупнейших банков мира за пределами национальных кредитных рынков привела к необходимости растущей универсализации их зарубежного бизнеса. На превращение банков «в учреждения поистине универсального характера»[21] указывал еще В. И. Ленин. Особенностью нынешнего этапа развития кредитных отношений выступает интернационализация этого процесса. Современные ТНБ представляют собой гигантские финансовые комплексы, выполняющие десятки видов различных операций во всех концах капиталистического мира. Наряду со специализацией кредитно-банковских учреждений, имеет место и обратный процесс — стирание различий между ними. Все больше коммерческих банков прибегают к операциям инвестиционных банков, страховых обществ, сберегательных касс, пенсионных фондов. Неуклонно растут их доходы от размещения акций и облигаций, финансового посредничества, валютной и расчетной деятельности. Например, доля выплат и комиссионных, по сравнению с коммерческой прибылью и доходами от процентов по выданным ссудам, американского ТНБ «Сити корпорейшн» увеличилась за 1980—84 годы с 20% до 25,5[22].

Особый интерес современных международных банков вызывают операции по размещению ценных бумаг, как частных, так и государственных. Дело в том, что такого рода деятельность имеет ряд преимуществ по сравнению с традиционными операциями по выдаче краткосрочных и среднесрочных займов. Во-первых, в условиях растущего банкротства предприятий становится все более рискованным их кредитование. Ухудшение финансового положения одного из ведущих ТНБ США «Континентал Иллинойс» — наглядное подтверждение этому. Во-вторых, волна слияний и поглощений предоставляет банкам

[19] Forbes, 1985, July 15, c. 86.

[20] The Economist, 1981, Mar. 14—20, c. 80.

[21] Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 27, с. 339—340.

[22] The Economist, 1985, Mar. 16—22, c. 65.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

возможность получить дополнительную прибыль не только от услуг по централизации, но и от махинаций на рынке ценных бумаг. Три американских банка «Морган стенли», «Голдмэн сакс» и «Ферст Бостон» заработали на этих операциях только в 1984 году 75 млн. долл.[23] В-третьих, объем торговли фондовыми ценностями в последнее время необычайно возрос, поскольку промышленные ТНК и их подразделения все чаще используют выпуск акций и облигаций для финансирования собственных фондов. Вместе с тем, неуклонно растет роль государственного долга, как способа финансирования расходов бюджета. Эти обстоятельства толкают ТНБ к упрочению позиций на крупных рынках ценных бумаг, что можно достичь, в первую очередь, через приобретение расположенных в финансовых центрах мира кредитных учреждений, которые специализируются на операциях с ценными бумагами. Американские международные банки, с целью проникновения на Еврорынки, покупают в основном брокерские фирмы и инвестиционные компании, базирующиеся в Лондоне, во Франкфурте, в Цюрихе и других центрах торговли фондовыми ценностями. Часто они прибегают к поглощениям узкоспециализированных фирм. Так, «Сити корпорейшн» приобрел недавно в Лондоне две брокерские компании, одна из которых занимается государственными ценными бумагами, а другая частными[24]. Это дает возможность иностранному ТНБ овладеть фиксированным сегментом рынков отдельных видов фондовых ценностей, использовать специальный опыт и привилегированные связи местных фирм для дальнейшего расширения масштабов деятельности в регионе.

С другой стороны, огромный дефицит федерального бюджета, рост государственного долга, волна слияний и поглощений, в том числе в банковской сфере, все больше привлекает внимание иностранных ТНБ к американским финансовым центрам. 41% самого крупного в мире Нью-Йоркского рынка находится под властью зарубежных банков[25].

Процессу интернационального объединения капиталов ТНБ противостоит их национальное обособление, которое выражается, прежде всего, в растущем переплетении сил монополий и государства. Ограничение деятельности зарубежных банков буржуазными государствами — важнейший фактор в борьбе за экономический раздел мира между крупнейшими ТНБ, определяющий в значительной мере направление потоков их прямых инвестиций. Этим объясняется, например, неравномерность распределения активов неамериканских кредитных учреждений в США: в начале 80-х годов их было зарегистрировано в Нью-Йорке 70%, в Калифорнии — 23% и 3% в Чикаго[26], т. е. относительно малорегулируемых регионах страны.

Национальное обособление дает финансовым капиталам отдельных стран определенные экономические преимущества в конкурентной борьбе против иностранных монополий. Местные банковские группы, например, хорошо знают рынок, имеют привилегированные связи как с локальными промышленными фирмами, так и крупными корпорациями и их подконтрольными компаниями, многие из них владеют хорошо налаженной сетью по торговле ценными бумагами и по оказанию различных банковских услуг, наконец, местные банки пользуются

[23] The Economist, 1985, Mar. 16—22, c. 49.

[24] Business Week, 1984, Dec. 10, c. 29.

[25] Fortune, 1981, Aug. 24, c. 106.

[26] The Growth of International business, c. 244.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

поддержкой и покровительством правительственных органов. Эти преимущества во многом способствуют подрыву конкурентоспособности заграничных ТНБ и усложняют их проникновение на национальные рынки капиталов. Поэтому в последние годы многие международные банки строят свою стратегию на базе сочетания открытой экспансии с завуалированными формами монополизации внешних рынков, среди которых особое место занимает формирование совместных банковских компаний.

Совместная банковская компания — специфическая форма процесса интернационального объединения банковских капиталов, в основе которого лежит обмен экономическими преимуществами партнеров посредством установления совместного контроля над банковской деятельностью с целью экономического раздела мировых рынков капитала.

Совместная компания с участием местного банка дает возможность иностранным ТНБ избежать конкуренцию со стороны будущего партнера, использовать его рыночные позиции, связи с другими подразделениями национального финансового капитала и государством, что в значительной мере облегчает его приспособление к местным условиям. Взамен этого, зарубежный банк предлагает некоторую часть своих активов, различные кредитные услуги, передовой опыт обслуживания клиентов и т. д.

Совместные банковские компании, в большинстве случаев дочерние фирмы, которые создаются либо через приобретение части акционерного капитала уже существующего кредитного института, либо посредством учреждения новых банков. Соотношение акционерного участия партнеров в компании может быть различным в зависимости от условий обмена экономических преимуществ и от стратегии проникновения зарубежного инвестора. Под воздействием ряда факторов, многие ТНБ довольствуются меньшей частью акционерного капитала в локальных или региональных совместных банковских учреждениях: так, по некоторым данным, из 27 совместных компаний американских и французских банков на территории европейских стран, только в одной американцы владели большинством акций[27].

Совместные банковские компании создаются не только на национальной территории партнеров, но и за их пределами. Так, по данным О. Пастре, из 56 таких американо-французских банков, подавляющее большинство было расположено за пределами США и Франции[28]. Это указывает на то, что, видимо, совместные банковские учреждения формируются не столько ради проникновения на национальный рынок партнера, сколько для передела мировых финансовых рынков в целом крупнейшими ТНБ, в основе которого лежит достигнутый высокий уровень международной концентрации и централизации банковского капитала, позволяющий ограниченному количеству кредитных институтов монополизировать огромные экономические сферы влияния. «Между немногими банками, которые в силу процесса концентрации остаются во главе всего капиталистического хозяйства, — писал В. И. Ленин, — естественно все больше намечается и усиливается стремление к монополистическому соглашению»[29]. Банки под совмест-

[27] Pastre O. La strategie internationale Les groups financiers americaines. Paris, 1979, с. 284—288.

[28] Там же.

[29] Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 27, с. 336.

ბიბლიოთეკა

ным контролем — важнейший элемент таких соглашений на международном уровне.

Мощь и рыночные позиции партнеров в совместных кредитных учреждениях за пределами их национальной территории примерно одинаковы. Различие, в основном, состоит в стратегии интернационализации: одни банки в силу особых обстоятельств достигли высокого уровня монополизации в одних регионах капиталистического мира, а другие сконцентрировали свой зарубежный бизнес, главным образом, в других регионах. Проникнуть в заповедные зоны конкурента — дело сложное и рискованное. Поэтому крупнейшие банковские институты предпочитают расширить бизнес на базе совместного предпринимательства, предлагая будущему партнеру монополистические преимущества и услуги на своем сегменте мирового рынка капитала взамен на его. Привилегированные соглашения подобного рода реализуются через цепь совместных кредитно-банковских учреждений. Характерным примером в этом отношении служит альянс крупнейшего банка мира «Бэнк оф Америка» с одной из ведущих французских банковских групп «Париба»[30]. Американский банк имеет разветвленную сеть отделений и филиалов в развивающихся странах, тогда как «Париба» ориентируется в основном на развитую часть капиталистического мира. С конца 60-х годов произошли изменения в стратегии интернационализации обеих ТНБ. «Бэнк оф Америка» начал интересоваться европейским рынком, а французский банк поставил перед собой задачу расширить свой зарубежный бизнес за счет Азии. С 1966 года, в течение всего нескольких лет, «Бэнк оф Америка» и «Париба» учредили 8 совместных дочерних банков, 5 из них расположены в Юго-Восточной Азии и Океании, а 3 — в Европе[31]. В результате интернационального объединения капиталов ТНБ в значительной мере ограничили конкуренцию между собой. Союз «Париба» — «Бэнк оф Америка» не является исключением, 5 американских банков из 9 присутствующих в перечне О. Пастре, контролировали совместно с французскими банками с двух до пяти дочерних компаний[32].

Особой формой совместных банковских компаний ТНБ является их консорциум. По определению авторов «International banking Handbook» международные банковские консорциумы — «юридически самостоятельные совместные предприятия, контролируемые ограниченным количеством банков различных стран, для финансирования крупных международных и государственных проектов»[33]. Типичным примером консорциума служит созданный недавно союз ТНБ пяти стран, в том числе «Континенталь Иллинойс» (США), «Фудзи бэнк» (Япония), «Сосиете женераль» (Бельгия) и др. для финансирования австралийской компании, которая намеревается провести разведку алмазных залежей в западной части Австралии. Объем операций составит 235 млн. долл.[34] Специфика подобных банковских объединений заключается в следующем: во-первых, консорциум ТНБ временный союз, во-вторых, операции носят узкоспециализированный характер, в-третьих, размеры участия и ответственность партнеров ничуть не ограничивают самосто-

30 Клод А. Многонациональные корпорации и империализм. М., 1981, с. 55—56.

31 Pastre O. La strategie internationale Les Groups financiers americanes, c. 240, 284—288.

32 Ibid, c. 240.

33 International banking Handbook, 1983, c. 42.

34 The banker, 1983, oct., c. 24.

ბიბლიოთეკა

ятельности их действий, в-четвертых, многосторонность контроля над деятельностью консорциума мешает их тесной интеграции во всемирной сети связей и зависимостей материнских компаний — ТНБ. Возникновение консорциумов банков детерминируется не столько стратегией экономического раздела мировых рынков капитала его участниками, сколько развитием производительных сил и ростом размеров отдельных финансовых операций (напр., размещение ценных бумаг или финансирование слияний и поглощений).

Вместе с тем, обращает на себя внимание и тот факт, что некоторые консорциумы, созданные ранее для реализации определенных операций настолько расширили свой бизнес, что превратились в постоянно действующие банковские группировки, типа «ОРИОН», «АБЕКОР» и др. Только в Западной Европе существует 6 крупных международных группировок с участием 42 ведущих ТНБ мира из 14 стран[35].

Консорциальная форма явилась подходящей для расширения существующих отношений между партнерами и установления новых. Многосторонность контроля над деятельностью и, следовательно, незначительная интеграция консорциума во внутрифирменные отношения участников — ТНБ, определило использование данной формы в качестве фундамента многонациональных банковских объединений. Для реализации конституирующей функции консорциумов стало необходимо увеличить масштаб и сферу их деятельности. С этой целью под эгидой консорциума, были сформированы ряд совместных кредитных институтов, которые вместе с уже существующими такими предприятиями стали дочерними компаниями консорциального банка. Таким образом, консорциумы превратились в холдинги с разветвленной сетью дочерних компаний. Подконтрольные холдингу кредитные институты имеют региональную или функциональную специализацию. Так, «ЭБИК», предшественником которого был консорциум по среднесрочному финансированию, созданный в 60-е годы в США, контролирует «Европеан-Американ бэнкинг корпорейши» — довольно крупное банковское объединение, которое только в Нью-Йорке открыло более 100 подразделений, выполняющих различные виды банковских услуг. На рынке среднесрочных евровалютных кредитов группировка владеет «Европеан бэнкинг компани». Азиатские операции «ЭБИК» контролируются специальным Европейско-азиатским банком, на рынке нефтедолларов «ЭБИК» представлен консорциум «Европеан-Араб-холдинг компани» с участием нескольких арабских кредитных учреждений. Эти специализированные банковские институты расположены в Европе и руководят деятельностью множества представительств, отделений и филиалов во всем мире[36].

Таким образом, в аспекте интернационального объединения капиталов ТНБ, можно выделить две основные формы многонациональных банковских структур: привилегированные союзы крупнейших банков мира, и собственно многонациональные банки.

Привилегированный союз — это такая форма связи ТНБ разных стран, где интеграция их деятельности осуществляется, главным образом, посредством отдельных совместных компаний и консорциумов, которые имеют функциональную и географическую специализацию.

---

[35] Ruffini P. B. Les banques multinationales, Paris, 1983, c. 50.

[36] См. Желозова В. Ф. Клан 20-ти, с. 155—158; Клод А. Многонациональные корпорации и импеиализм. с. 60.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Кроме этого, подобные союзы скрепляются другими соглашениями картельного типа и взаимным участием в капиталах друг друга. Примером может служить рассмотренный выше союз «Бэнк оф Америка» — Париба».

Многонациональный банк — объединение ТНБ, где совместная деятельность партнеров централизована через специально сформированный холдинг консорциального типа, которому подчиняется множество совместных кредитных учреждений в виде узкоспециализированных банков и консорциумов. Группировки «АБЕКОР», «ЭБИК», «ОРИОН» и т. д. по сути подлинно многонациональные банки.

В подобных объединениях более или менее четко прослеживается граница между интернациональным единством и национальным обособлением капиталов крупнейших кредитных институтов, граница между монополией и конкуренцией. Дуальность, связанная с сохранением коммерческой самостоятельности входящих в многонациональные банки участников, порождает противоречия и конфликты между ними, что нередко заканчивается расколом союза. Даже такие гиганты, как «ЭБИК» и «ОРИОН», не выдержав новых условий конкурентной борьбы, распались в начале 80-х годов. Наблюдается также крушение целого ряда банковских союзов, основанных на совместных компаниях и консорциумах.

Кризис многонациональных банковских объединений в конце прошлого и в начале нынешнего десятилетия, по-видимому, был вызван, в первую очередь, гигантским ростом международной концентрации капитала в рамках ТНБ, результатом которого явилось перенакопление их капиталов, подготовившей основу для обострения конкуренции не только между отдельными их группировками, но и внутри этих группировок. Дело в том, что активы многих банков достигли таких размеров, их интернациональный бизнес так расширился, что тесная совместная деятельность с другими кредитными учреждениями с одной стороны, стала ненужной для экспансии на мировых рынках, а с другой превратилась в помеху их стратегии интернационализации. Об этом свидетельствует недавнее расформирование «ЭБИК». Один из партнеров, голландский «Амстердам-Роттердам банк» выкупил доли акционерного участия остальных четырех европейских партнеров и слил приобретенное банковское учреждение со своим лондонским филиалом «АМРО — Интернейшнл лдт»[37]. Предпосылки краха группировки были заложены еще при формировании «ЭБИК» в начале 70-х годов, когда в него вошли, главным образом, банки с небольшим опытом зарубежного бизнеса, как «Амстердам-Роттердам бэнк», «Мидленд бэнк», «Банко комерчиале Итальяно». Образование группировки послужило надежным прикрытием интернационализации их деятельности. Под эгидой «ЭБИК», в течение короткого времени партнеры в значительной мере расширили размеры и структуру бизнеса. Так, за 11 лет с момента создания объединения, активы и депозиты «Мидленд бэнк» возросли почти в 7 раз, достигнув в 1982 году соответственно 77,7 и 71,6 млрд. долл.; число служащих за этот период увеличилось приблизительно в два раза, дойдя до 91 тыс. человек в 1982 году[38]. Неуклонно росла зарубежная деятельность английского банка, о масштабах которой дает яркое представление приобретение им в 1981 го-

---

[37] The Banker, 1985, Aug. с. 12.

[38] Рассчитано по : Капиталистические и развивающиеся страны. М., 1973, с. 222; Современный капитализм. Социально-экономический справочник. М., 1985, с. 137.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

ду одного из ведущих американских ТНБ «Крокер»[39]. По мере укрепления позиции банков-партнеров на мировых рынках капиталов, значение «ЭБИК» для них постепенно уменьшалось, что и привело к его распаду. Аналогичная участь постигла и другое известное многонациональное банковское объединение «ОРИОН». В марте 1981 г. один из партнеров — канадский «Роял бэнк оф Канада» выкупил долю пяти остальных участников в капитале «ОРИОН»[40].

Кризис многонациональных банковских формирований, созданных в конце 60-х и в начале 70-х годов, — еще одно доказательство того, что в начале текущего десятилетия наступил качественно новый этап интернационализации банковского капитала. Громадные масштабы международной концентрации мощи ТНБ вызвали обострение борьбы за экономический передел мировых финансовых рынков, дальнейшая монополизация которых осуществляется, преимущественно, на основе централизации уже существующих банковских капиталов.

---

[39] The Economist, 1983, July 30—Aug. 5, с. 76—77.

[40] The Economist, 1983, Aug. 27—Sept. 2, с. 52—53.

Представлено отделом полит-экономии Института экономики и права АН ГССР

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სულიკო კავლიაშვილი

ძირითადი საწარმოო ფონდების კვლავწარმოება საქართველოს სსრ ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში

ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გადამწყვეტი პრობლემა, როგორც უახლოეს წლებში ასევე მომავალი პერსპექტივისათვის, არის და იქნება საზოგადოებრივი წარმოების ყოველმხრივი ინტენსიფიკაცია და ამის საფუძველზე მისი ეფექტიანობის ამაღლება.

სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებებში ნათქვამია „მეთორმეტე ხუთწლედის მთავარი ამოცანაა გავზარდოთ ეკონომიკის განვითარების ტემპი და ეფექტიანობა იმ ბაზაზე, რომ დავაჩქაროთ მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, განვახორციელოთ წარმოების ტექნიკური განახლება და რეკონსტრუქცია, ინტენსიურად გამოვიყენოთ შექმნილი საწარმოო პოტენციალი"[1].

ინტენსიფიკაციის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნა მდგომარეობს იმაში, რომ ეკონომიკა გავხადოთ ეფექტიანი, ამისათვის კი საჭიროა შრომის ნაყოფიერების მუდმივი ზრდის უზრუნველყოფა, ცოცხალი და განივთებული შრომის ეკონომია, სახალხო მეურნეობის ყველა დარგის ტექნიკური გადაიარაღება მეცნიერების უახლესი მიღწევების საფუძველზე.

ერთ-ერთი მთავარი როლი ამ ამოცანების გადაწყვეტაში ეკუთვნის მანქანათმშენებლობას. სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ძირითად მიმართულებაში ხაზგასმულია მანქანათმშენებლობის კომპლექსის უპირატესი ზრდა სხვა დარგებთან შედარებით.

ზრდის ასეთი მაღალი ტემპის უზრუნველყოფა, მოითხოვს მანქანათმშენებლობაში ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესებას. პირველ რიგში უნდა განხორციელდეს ძირეული რეკონსტრუქცია მანქანათმშენებლობის დარგებში და მათ შორის ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში.

ელექტროტექნიკური მრეწველობა წარმოადგენს ქვეყნის ელექტროფიკაციის მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას და ამ უკანასკნელის განვითარება, ზრდა დამოკიდებულია ელექტროტექნიკური მრეწველობის განვითარების დონეზე. ასევე ელექტროტექნიკური მრეწველობა ამზადებს ტექნიკურ საშუალებებს სახალხო მეურნეობის ყველა დარგისათვის. არც ერთი დარგი არ შეიძლება განვითარდეს ენერგეტიკული დანადგარების გამოყენების გარეშე.

ელექტროტექნიკურ მრეწველობას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რესპუბლიკის მანქანათმშენებლობის კომპლექსში და მისი მნიშვნელობა სულ უფრო იზრდება. მის წილად ამჟამად მოდის დარგის სასაქონლო პროდუქციის

[1] სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წწ. და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებანი. გაზეთი „კომუნისტი", 9 მარტი, 1986 წ. გვ. 2.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

16%, ძირითადი წარმოებრივი ფონდების 11% და მრეწველურ საწარმოო პერსონალის 14%.

ეკონომიკის ინტენსიფიკაციის საფუძველს განვითარების თანამედროვე ეტაპზე წარმოადგენს მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი, რომელიც ზემოქმედებს წარმოების ყველა ძირითად ელემენტზე. პირველ რიგში ეს ვლინდება მისი ზემოქმედებით ძირითადი წარმოებრივი ფონდების კვლავწარმოებაზე, რომლის განვითარების ტემპები, სტრუქტურა და დონე გვიჩვენებს როგორც მიღწეულ შედეგებს, ისე ნაკლოვანებებს, გამოყენებული შრომის საშუალებების სრულყოფის საქმეში.

ძირითადი ფონდების მაღალი ტემპებით სისტემატური ზრდა, განპირობებულია მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესით და წარმოადგენს პროდუქციის მყარი ტემპებით ზრდის ობიექტურ საფუძველს, რის გადამწყვეტ ფაქტორსაც ეკუთვნის შრომის ნაყოფიერების ამაღლება მისი ფონდშეიარაღების ზრდის საფუძველზე. 1971—1984 წლებში სამრეწველო ფონდები კავშირის მასშტაბით გაიზარდა 2,4-ჯერ, მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში — 3,3-ჯერ, ე. ი. ძირითადი ფონდების ზრდის ტემპი დარგში ბევრად მაღალი იყო[2].

ძირითადი საწარმოო ფონდები რესპუბლიკის მრეწველობაში 1971—1984 წწ. გაიზარდა თითქმის 2,9-ჯერ. უფრო მეტად ვიდრე სსრკ მრეწველობაში. ამავე პერიოდში ძირითადი საწარმოო ფონდების ზრდის ტემპი რესპუბლიკის მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში კიდევ უფრო მაღალი იყო, ვიდრე საშუალოდ საქართველოს სსრ მრეწველობაში, რაც ჩანს ქვემოთ მოტანილი მონაცემებით.

ცხრილი 1

ძირითადი საწარმოო ფონდების ზრდის ტემპი საქართველოს სსრ მრეწველობაში 1970-1984 წწ.[3]
(წლის ბოლოს)

დარგები	1975 წ. %-ში 1970 წელთან	1980 წ. %-ში 1975 წელთან	1984 წ. %-ში 1980 წელთან	1984 წ. %-ში 1970 წელთან
მთელი მრეწველობა	151,4	146,2	128,9	285,4
მათ შორის:				
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება	165,4	141,3	162,1	378,4
ა) ელექტროტექნიკური მრეწველობა	145,0	182,0	142,5	376,5

ელექტროტექნიკური მრეწველობის ტექნიკური ბაზის ასეთი მნიშვნელოვანი ზრდა ამ წლებში განაპირობა მის შემადგენლობაში თბილისის ელმავალმშენებელი ქარხნის გადასვლამ, რომელიც ადრე სატრანსპორტო და საგზაო მანქანათმშენებლობის სამინისტროს ეკუთვნოდა.

როგორც ცხრილიდან ირკვევა, ძირითადი საწარმოო ფონდები როგორც მანქანათმშენებლობაში ასევე ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მაღალი ტემ-

2 გაანგარიშებულია სტატისტიკური კრებულის: «Народное хозяйство СССР в 1984 г.», М., из-во «Финансы и статистика», 1985, с. 151.

3 გაანგარიშებულია საქართველოს სსრ ცსს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

პით იზრდებოდა, რაც წარმოადგენს წარმოების საშუალებების წარმოების უპირატესი ზრდის ეკონომიკური კანონის უშუალო გამოხატულებას.

ეკონომიკის ინტენსიური განვითარება შეუძლებელია ძირითადი ფონდების სტრუქტურის სრულყოფის გარეშე. შრომის საშუალებების ზრდა ერთ მომუშავეზე, ადამიანის შრომის შედეგიანობა განისაზღვრება არა შრომის საშუალებების საერთო ზრდით, არამედ ისეთი შრომის საშუალებების ზრდით, რომლებიც უშუალოდ მოქმედებენ შრომის საგანზე, ე. ი. მანქანა მოწყობილობების ზრდით (იხ. ცხრილი 2). როგორც ცხრილიდან ჩანს, საწარმოო ძირი-

ცხრილი 2

მანქანა-მოწყობილობების ზრდის ტემპი (1970-1984 წწ-ში %%-ში (წლის ბოლოს)[4]

დასახელება	1975 წ. %-ში 1870 წელთან	1980 წ. %-ში 1985 წელთან	1984 წ. %-ში 1980 წელთან	1984 წ. %-ში 1970 წელთან
მთელი მრეწველობა				
მანქანები და მოწყობილობები	163,5	144,2	139,2	328,2
მ/შ მუშა მანქანები და მოწყობილობები	170,8	142,5	142,0	345,9
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება				
მანქანა-მოწყობილობები	162,4	151,1	172,6	423,5
მათ შორის:				
მუშა-მანქანა-მოწყობილობა	166,7	147,2	168,2	413,2
ელექტროტექნიკური მრეწველობა				
მანქანა-მოწყობილობები	152,2	210,5	153,3	491,8
მათ შორის:				
მუშა-მანაქანა-მოწყობილობები	150,2	197,8	151,7	452,5

თადი ფონდები რესპუბლიკის მრეწველობაში 1970—1984 წლებში გაიზარდა თითქმის 2,9-ჯერ, მანქანა მოწყობილობები — 3,3-ჯერ, ხოლო მუშა მანქანა-მოწყობილობები თითქმის 3,5-ჯერ. მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში მანქანა მოწყობილობები და მათ შორის მუშა მოწყობილობები უფრო მაღალი ტემპით იზრდებოდა მთელ ძირითად ფონდებთან შედარებით, კერძოდ 4,2-ჯერ და 4,1-ჯერ. მაშინ როცა ძირითადი ფონდები გაიზარდა — 3,8-ჯერ. უფრო მაღალი იყო ამავე ელემენტების ზრდის ტემპი ელექტროტექნიკური მრეწველობის ძირითად ფონდებში; მოცემული დარგის ძირითადი ფონდები 1948 წელს 1970 წელთან შედარებით — 3,8-ჯერ გაიზარდა, მანქანა-მოწყობილობები — 4,9-ჯერ, ხოლო მუშა მანქანა-მოწყობილობები — 4,5-ჯერზე მეტად. როგორც ჩანს. რესპუბლიკის მრეწველობაში ძირითადი ფონდების სტრუქტურის სრულყოფის მხრივ კარგი მდგომარეობაა, აქ მუშა მანქანა-მოწყობილობების ზრდის ტემპი წინ უსწრებდა მთლიანად სა-

[4] გამოანგარიშებულია საქ. სსრ ცსს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წარმოო მოწყობილობების ზრდის ტემპს; მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში, მათ შორის ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მუშა-მანქანა-მოწყობილობების ზრდის ტემპი საგრძნობლად დაბალი იყო ვიდრე საწარმოო მოწყობილობების ზრდის ტემპი. ამ პერიოდში ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ძალური მანქანა მოწყობილობების ზრდის ტემპი წინ უსწრებდა შენობა ნაგებობების ზრდის ტემპს.

საწარმოო მოწყობილობების წინმსწრები ტემპით ზრდა, შენობა ნაგებობების ზრდის ტემპთან შედარებით, ნათლად ჩანს ძირითადი ფონდების სტრუქტურაში. საწარმოო მოწყობილობების ხვედრითი წილი სისტემატურად იზრდება, რაც ჩანს ქვემოთ მოტანილ მონაცემებში (იხ. ცხრილი 3).

ცხრილი 3

მანქანა-მოწყობილობების ხვედრითი წილის დინამიკა
1970-1985 წლებში[5]
(%-ში ძირითადი ფონდების სრულ ღირებულებასთან)

დასახელება	1970 წ.	1975 წ.	1980 წ.	1984 წ.
მთელი მრეწველობა				
მანქანა-მოწყობილობები	29,9	32,3	31,9	34,4
მუშა მანქანა-მოწყობილობები	21,6	21,4	23,8	26,2
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება				
მანქანა-მოწყობილობები	39,4	38,7	41,5	44,1
მუშა მანქანა-მოწყობილობები	33,3	33,6	35,0	36,3
ელექტროტექნიკური მრეწველობა				
მანქანა-მოწყობილობები	39,3	41,2	47,7	51,3
მუშა მანქანა-მოწყობილობები	34,6	35,8	39,1	41,6
ავტომატ. მანქანა-მოწყობილობები	—	4,9	3,3	3,5

მანქანათმშენებლობის ძირითადი ფონდების ღირებულებაში მანქანა-მოწყობილობების ხვედრითი წილი უფრო დიდია და მუდმივად იზრდება; 1970 წელს მან შეადგინა 39,3%, 1975 წელს 41,2%, 1980 წელს 47,7%, 1984 წელს 51,3%, ასეთივე ტენდენციით ხასიათდება მუშა მანქანა-მოწყობილობების ზრდის ტემპიც, რომელიც გაიზარდა 1970 წლის — 34,6%-დან 41,6%-მდე 1984 წელს.

ელექტროტექნიკური მრეწველობის ძირითადი საწარმოო ფონდების სტრუქტურა მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებასთან შედარებით მეტი პროგრესულობით ხასიათდება, რამდენადაც აქ ძირითადი ფონდების

5 გამოანგარიშებულია საქ. სსრ ცსს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აქტიური ნაწილის ხვედრითი წილი მნიშვნელოვნად დიდია. ასე მაგალითად, თუ რესპუბლიკის მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში მანქანა-მოწყობილობების ხვედრითი წილი შეადგენდა ძირითადი საწარმოო ფონდების მთელი ღირებულების 44,1%, ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 51,3%, ანუ 7,2 პროცენტული პუნქტით მეტს. ანალოგიურია მდგომარეობა ძირითადი ფონდების ისეთი სახის მიხედვით, როგორიც არის მუშა მანქანა-მოწყობილობანი, მათი წილი მანქანათმშენებლობასა და ლოთონდამუშავებაში 36,3%-ს უდრიდა, მაშინ როცა ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 41,6%, ხოლო საბჭოთა კავშირის მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში 41% იყო (1985 წლის 1 იანვრის მონაცემებით); ასეთივე დონეზე იყო რესპუბლიკის ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მუშა მანქანა-მოწყობილობების ხვედრითი წილიც, ხოლო რაც შეეხება ყველა მანქანა-მოწყობილობას, მათი ხვედრითი წილი საქართველოს სსრ ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში უფრო მაღალი იყო, ვიდრე კავშირის მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში, შესაბამისად 49,2% (1985 წლის 1 იანვრის მონაცემებით)[6].

ძირითადი ფონდების ზრდის დინამიკა, სტრუქტურა, ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება მანქანათმშენებლობისა და ლითონდამუშავებასა და მთელ მრეწველობასთან შედარებით. ასე მაგალითად, ძირითადი ფონდების აქტიური ხვედრითი წილი ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 1970—1984 წლებში გაიზარდა 12 პროცენტული პუნქტით, ხოლო მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში 4,7 და მთელ მრეწველობაში 4,5 პროცენტული ბუნქტით, ე. ი. ეს ორი უკანასკნელი მნიშვნელოვნად იზრდებოდა. დიდი განსხვავებაა ასევე მუშა მანქანა მოწყობილობების ზრდის ტემპშიც, ასე მაგალითად, ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მათი წილი 7 პროცენტული პუნქტით გაიზარდა, მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში 3,0, ხოლო მთელ რესპუბლიკის მრეწველობაში 4,6 პროცენტული პუნქტით.

მაშასადამე, ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის ხვედრითი წილი ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში გაანალიზებულ პერიოდში მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რაც იძლევა იმის ობიექტურ საფუძველს, რომ გავზარდოთ ძირითადი ფონდების უკუგება. ვინაიდან ცნობილია, რომ რაც უფრო მეტი ახალი საწარმოო მოწყობილობები შედის მოქმედებაში, მით უფრო ეფექტიანი უნდა გახდეს საწარმოო ფონდების გამოყენება. ამიტომ ძირითადი ფონდების კვლავწარმოება არის როგორც მისი განახლების ტემპების საერთო ზრდა, ასევე მისი აქტიური ნაწილის განახლების შედეგიანობა, ე. ი. დანერგვა უფრო ეფექტიანი ტექნიკისა, მოქმედთან შედარებით.

ძირითადი ფონდების აქტიური ნაწილის კვლავწარმოება თანამედროვე ეტაპზე ხასიათდება მანქანების კომპლექსურ-ავტომატიზებული სისტემის დანერგვით. საწარმოო პროცესების ავტომატიზაციის ტემპი ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ისეთივე დაბალია როგორც მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში და რესპუბლიკის მრეწველობაში მთლიანად. ამიტომ ავტომატიზებული მოწყობილობის ხვედრითმა წილმა 1984 წლის ბოლოს ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 3,5% შეადგინა, მაშინ როცა 1975 წელს — 4,9% იყო, ე. ი. შემცირდა. ასევე დაბალი იყო 1984 წლის ბოლოს ავტომატიზებული

---

[6] გაანგარიშებულია სტატისტიკური კრებულის «Народное хозяйства СССР в 1984 г.» М., изд-во, «Финансы и статистика», 1985 г. с. 151.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მოწყობილობების ხვედრითი წილი რესპუბლიკის მრეწველობაში მთლიანად — 6,4% და მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში — 5,8%. დაბალია პროგრესული ჩარხების ხვედრითი წილიც ჩარხების საერთო რაოდენობაში, მაგალითად მძიმე — უნიკალური მხოლოდ 2% და პროგრამულ-სამართავი ჩარხები —-1,7%-ს შეადგენს.

სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების ძირითად მიმართულებაში ხაზგასმულია, რომ „დავნერგოთ ავტომატიზებული სისტემა წარმოების სხვადასხვა სფეროში, ავამაღლოთ წარმოების ავტომატიზაციის დონე დაახლოებით 2-ჯერ, შევქმნათ კომპლექსურ ავტომატიზირებული წარმოებანი, რომელნიც შეიძლება სწრაფად და ეკონომიურად გარდაიქმნას“[7].

თანამედროვე ეტაპზე, განვითარებული სოციალიზმის პირობებში, მკვეთრად იცვლება ძირითადი ფონდების კვლავწარმოების ხასიათი. საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებისა და ინტენსიფიკაციის პირველხარისხოვან მნიშვნელობას იძენს არსებული საწარმოო აპარატის განახლების დაჩქარება. იმ მანქანებისა და მოწყობილობების დაჩქარებული შეცვლა, რომლებიც არ პასუხობენ თანამედროვე მოთხოვნებს, გამოწვეულია იმ აუცილებლობით, რომ 80—90-იან წლებში უნდა მოხდეს როგორც საწარმოო, ისე არასაწარმოო სფეროს მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შეცვლა ახალი მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების საფუძველზე.

ამ წლებში ფართო მასშტაბით უნდა განხორციელდეს წარმოების ავტომატიზაცია, კომპიუტერებისა და რობოტების და უახლესი ატომური რეაქტორების გამოყენება, მოქნილი ტექნოლოგიის დანერგვა. და სხვა ტექნიკური სიახლეები.

ც ხ რ ი ლ ი 4

ძირითადი საწარმოო ფონდების მოქმედებაში შესვლა 1976-1984 წწ.
(%%-ში მთელი ძირითადი ფონდების საშუალო წლიურ ღირებულებასთან წლის ბოლოს)[8]

დ ა ს ა ხ ე ლ ე ბ ა	1976—1980		1981—1984	
	ძირითადი ფონდები	მ. შ. მანქანამოწყობილობები	ძირითადი ფონდები	მ. შ. მანქანამოწყობილობები
მთელ მრეწველობაში	7,7	8,1	6,8	9,9
მ. შ.				
მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში	7,8	9,9	9,9	14,5
1. ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში	10,7	13,6	8,2	12,1

ახალი ფონდების მოქმედებაში შესვლის საშუალო წლიური ტემპი ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მეთერთმეტე ხუთწლედში უფრო დაბალი იყო — 8,2% ვიდრე მეათე ხუთწლედში — 10,7%, ანალოგიურ მდგომარეობას ჰქონია ადგილი მთლიანად მრეწველობაშიც შესაბამისად, XI ხუთწლედში —

7 გაზ. „კომუნისტი“, 1986 წ. 9 მარტი, გვ. 2.
8 გამოანგარიშებულია საქ. სსრ ცსს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული

6,8% და X ხუთწლედში —-7,7%, ეს მაშინ როცა მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში პირიქით იყო: ახალი ფონდების ამოქმედების ტემპი 1981—84 წლებში გაიზარდა — 9,9-მდე, მაშინ როდესაც 1976—1980 წლებში ზრდის ტემპი — 7,8%-ს შეადგენდა. მანქანა-მოწყობილობების განახლების ტემპი მრეწველობაში როგორც მეათე, ასევე XI ხუთწლედში, უფრო მაღალი იყო ვიდრე მთელი ძირითადი ფონდებისა; კერძოდ მან შესაბამისად შეადგინა მრეწველობაში — 8,1% და 9,9%, მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში —-9,9% და 14,5%, ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში — 13,6% და — 12,1%. ამ უკანასკნელში XI ხუთწლედში განახლების ტემპი 1,5 პროცენტული პუნქტით შემცირდა მეათე ხუთწლედთან შედარებით, ასეთი მდგომარეობა განპირობებულია ბალანსიდან ბალანსზე გადაცემული ძირითადი ფონდების ზრდის უფრო მაღალი ტემპით მწყობრში შესული ახალი ფონდების ზრდის ტემპთან შედარებით.

მორალურად მოძველებული მოწყობილობების არსებობა მანქანათმშენებლობის წამყვან დარგში — ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში — აფერხებს წარმოების ტექნიკურ გადაიარაღებას თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად.

ერთ-ერთი მთავარი ძირითადი ფონდების გაფართოებული კვლავწარმოების პირობებში არის მათი შეცვლა ახალი ფონდებით. მოძველებული და გაცვეთილი ძირითადი საწარმოო ფონდების დაჩქარებული შეცვლა ნაკარნახევია იმ აუცილებლობით, რომ ბევრი ახალი მოქმედი ტექნოლოგია უნდა შეიცვალოს მცირენარჩენიანი უნარჩენო ტექნოლოგიით. ასევე, უნდა იყო ნაკლებად ენერგოტევადი და აკმაყოფილებდეს ეკოლოგიურ მოთხოვნებს, ყოველივე ეს არის ეკონომიკის ინტენსიფიკაციის მომავალი ეტაპის დამახასიათებელი ნიშანი.

ძირითადი საწარმოო ფონდების მასშტაბების ზრდის გამო მათი შეცვლა სულ უფრო რთულდება; ეკონომიკურ ლიტერატურაში არაერთხელ იყო აღნიშნული ძირითადი საწარმოო ფონდების მოქმედებიდან გასვლის არასაკმარის ტემპზე. თანამედროვე ეტაპზე, საბჭოთა კავშირის მრეწველობის ძირითადი ფონდების განახლება ძირითადი ექსტენსიური გზით ხორციელდება, ანუ ძირითადი ფონდების გაფართოებით და დაგროვებით. განახლების პროცესში გაცვეთილი და მოძველებული ძირითადი ფონდების აღდგენა ჯერ კიდევ მეორე ხარისხოვან როლს თამაშობს. ასე მაგალითად, სსრკ მრეწველობაში 1971—1975 წლებში მოქმედებაში შევიდა ძირითადი ფონდების მთლიანი ღირებულების 40%; ეს მაშინ, როდესაც მათმა მოქმედებიდან გასვლამ 11% შეადგინა, ე. ი. განახლების ინტენსივობით კოეფიციენტმა IX ხუთწლედში შეადგინა — 27%, X ხუთწლედში ძირითადი ფონდების მოქმედებაში შესვლა შემცირდა 37%-მდე, მოქმედებიდან გასვლა 8%-მდე. განახლების ინტენსივობის კოეფიციენტი შემცირდა 21,6%-მდე. XI ხუთწლედში ძირითადი ფონდების მოქმედებაში შესვლამ — 28% შეადგინა, გასვლამ — 6%, შესაბამისად განახლების ინტენსივობის კოეფიციენტი დარჩა X ხუთწლედის დონეზე — 21,4%. საბჭოთა კავშირის მანქანათმშენებლობებსა და ლითონდამუშავებაში განახლებით ინტენსივობის კოეფიციენტი უფრო დაბალი იყო, ვიდრე მთლიანად მრეწველობაში. ასე მაგალითად, IX ხუთწლედში ახლად ამოქმედდა ძირითადი ფონდების მთლიანი ღირებულების 4,3%, მოქმედებიდან გავიდა 8%. ინტენსივობის კოეფიციენტმა შეადგინა — 18,6%, X ხუთწლედში შესაბამისად 41,7% ინტენსივობის კოეფიციენტმა შეადგინა 17,0%. XI ხუთწლედში კი 29%, 5%

ეროვნული ბიბლიოთეკა

და 17,2%. X ხუთწლედში გაცვეთილი და მოძველებული ძირითადი ფონდების საშუალო წლიურმა ლიკვიდაციამ შეადგინა 2,2%, XI ხუთწლედში შემცირდა — 1,8%[9]-მდე. ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ძირითადი ფონდების ლიკვიდაციის საშუალო წლიური ტემპი უფრო მაღალი იყო, ვიდრე მრეწველობაში და მანქანათმშენებლობებსა და ლითონდამუშავებაში.

ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მოწყობილობის ასაკობრივი სტრუქტურის მხრივ უფრო ცუდი მდგომარეობაა, ვიდრე მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში და მრეწველობაში მთლიანად. 10 წლამდე ასაკის მოწყობილობაზე ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში მოდის — 58%, მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში — 74,3%, ხოლო მრეწველობაში — 59,5%, ასევე მაღალია 20 წლამდე ასაკის მოწყობილობების ხვედრითი წილი ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში — 16,5%, შესაბამისად 13,8%, 8,7%. ამასთან ახალი მოწყობილობების ძირითადი ნაწილი მონტაჟდება ძირითად წარმოების საამქროებში. ყოველივე ეს განაპირობებს მოწყობილობის დაჩქარებული ტემპით შეცვლის აუცილებლობას (იხ. ცხრილი 5).

ცხრილი 5

მოძველებული და გაცვეთილი ძირითადი საწარმოო ფონდების ლიკვიდაცია ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში 1976-1984 წლებში[10]
%%-ში მთელი ძირითადი საწარმოო ფონდების საშუალო წლიურ ღირებულებასთან წლის დასაწყისში)

დასახელება	1976—1980 წწ.		1981—1984 წწ.	
	მთელი ძირითადი ფონდები	მ/შ. მანქანა-მოწყობილობ.	მთელი ძირითადი ფონდები	მ/შ მანქანა-მოწყობილობანი
მთელი მრეწველობა	1,4	2,5	1,5	3,0
მათ შორის:				
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება	1,6	2,7	1,6	3,0
ა) ელექტროტექნიკური მრეწველობა	2,2	3,8	1,8	3,2

მრეწველობაში მანქანა-მოწყობილობის მოქმედებიდან გასვლის ტემპი უფრო მაღალი იყო მთელ ძირითად ფონდებთან შედარებით. ასეთივე მდგომარეობას აქვს ადგილი მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში და ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში.

ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში გაცვეთისა და მოძველების გამო მოქმედებიდან გასული ფონდების აღსადგენად გამოიყენება შედარებით ნაკლები ახალი ფონდები, ვიდრე სხვა დარგებში. ძირითადი საწარმოო ფონდების განახლების ინტენსივობის კოეფიციენტმა შეადგინა X ხუთწლედში საშუალოდ — 28%, XI — 26,4%. საყურადღებოა რომ ჩვენს მიერ განხილულ დარგში ძირითადი ფონდების განახლება ხორციელდება ძირითადად მათი გაფართოების ხარჯზე (იხ. ცხრილი 6).

[9] გაანგარიშებულია სტატისტიკური კრებულის: Народное хозяйство СССР в 1984 г., с. 151.

[10] გაანგარიშებულია საქართველოს სსრ ცსს მონაცემების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ცხრილი 6

ძირითადი საწარმოო ფონდების განახლების ინტენსივობის მაჩვენებელი 1976-1984 წლებში %%-ში[11]

დასახელება	1976—1980 წწ.		1981—1984 წწ.	
	მთელი ძირითადი ფონდები	მ/შ. მანქანა-მოწყობილობ.	მთელი ძირითადი ფონდები	მ/შ მანქანა-მოწყობილობანი
მთელი მრეწველობა	18,2	30,9	22,1	30,3
მათ შორის:				
მანქანათმშენებლობა და ლითონდამუშავება	20,5	27,3	16,2	20,7
ა) ელექტროტექნიკური მრეწველობა	20,6	27,9	22,0	26,4

ამრიგად, განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ძირითადი ფონდების კვლავწარმოება ელექტროტექნიკურ მრეწველობაში ხასიათდება შემდეგი ტენდენციებით: მათი აბსოლუტური ზრდით, ამასთან ისეთი ტემპებით, რომლებიც წინ უსწრებენ მრეწველობის საშუალო ტემპებს; შრომის საშუალებების ზრდის უფრო მაღალი ტემპებით მთელს ძირითად ფონდებთან შედარებით და კიდევ უფრო მაღალი ტემპებით ვიდრე მრეწველობაში და მანქანათმშენებლობასა და ლითონდამუშავებაში მთლიანად, ძირითადი ფონდების სტრუქტურის პროგრესული ძვრებით მათი აქტიური ნაწილის ზრდის შედეგად. მაგრამ მოქმედი საწარმოო აპარატის მდგომარეობა ასახავს ისეთ ნეგატიურ მოვლენებსაც, როგორიცაა: მორალურად მოძველებული მოწყობილობების მნიშვნელოვანი ნაწილის ფუნქციონირება, რომელთა შეცვლა დაბალი ტემპებით ხორციელდება და მოწყობილობის მოქმედებაში არაკომპლექსური შესვლა, რაც ცხადია ამცირებს ძირითადი ფონდების ფუნქციონირების ეფექტს.

С. ПАВЛИАШВИЛИ

ВОСПРОИЗВОДСТВО ОСНОВНЫХ ФОНДОВ В ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ

Резюме

В статье анализируется воспроизводство основных фондов в отрасли по таким вопросам, как темпы воспроизводства по элементам, изменение видовой структуры фондов, возрастная структура оборудования, темпы обновления и возмещения, интенсивность обновления. Анализ осуществляется в сопоставлении с аналогичными показателями по машиностроению и металлообработки республики и Союза, а также по промышленности республики в целом, что позволило определить как характерные тенденции, так и недостатки воспроизводства основных фондов в отрасли.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ეკონომიური პრობლემების განყოფილებამ

[11] იქვე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Р. О. АХМЕТЕЛИ

О ФОРМИРОВАНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА

Перевод народного хозяйства СССР на рельсы интенсивного развития на основе внедрения новой техники, технологии, достижений науки и передового опыта предъявляет повышенные требования к интеллектуальным качествам человека в трудовом процессе, уровню сознательности и организованности людей.

Повышение роли человеческого фактора в производстве ставит новые задачи перед системой образования, которая имеет большое значение также и в деле совершенствования социальной структуры общества. Поэтому изучение социально-экономических аспектов образования приобретает в сегодняшних условиях особую актуальность.

Возникновение института образования исторически совпадает с периодом замены механизмом общественного развития биологического механизма развития в качестве основного фактора развития человека. Поэтому можно сказать, что институт образования возник как средство удовлетворения потребностей совершенствования человеческого общества[1].

Образование является формой взаимоотношения индивида и общества. С одной стороны, система образования предоставляет индивиду возможность развития своих способностей и удовлетворения своих потребностей путем получения определенного объема знаний и умений, необходимых для участия в процессе производства жизненных благ. С другой стороны, образование, являясь надстроечным институтом, представляет собой такое орудие в руках общества, посредством которого создаются условия развития индивида, обеспечивающие реализацию целей данного общества. Конкретная форма взаимоотношения между индивидом и обществом посредством образования зависит от конкретных исторических условий — согласованности интересов индивида и общества. Предельно ясно, что активной стороной в этом взаимоотношении является общество.

Какова же структура и сущность требований общества к его членам? В литературе[2] господствует мнение, что образование должно удовлетворять потребности общества в профессионализации и социализации индивидов. Под профессионализацией понимается формирование человека, как участника производства, подготовка рабочей силы для народного хозяйства, а под социализацией формирование человека членом организованного коллектива определенной исторической формации. Несомненно, такая классификация имеет право на существование, но когда дело касается решения целого ряда теоретических

---

1 Об этом более подробно см., напр.,: Моиссев Н. Н. Слово о научно-технической революции. М., 1978, с. 119—135.

2 См., напр.,: Турченко В. Н. Научно-техническая революция и революция в образовании. М., 1976; Скоров Г. Е. Развивающиеся страны: образование, занятость, экономический рост. М., 1971; Политика капиталистических государств в области образования. М., 1983 и др.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

проблем и задач практического характера в частности, исследования социально-экономических последствий развития образования и определения приоритетности функций образования при выборе стратегии его развития, она оказывается недостаточной. Косвенным доказательством неточности такой классификации является тот факт, что единого мнения о приоритетности той или иной функции образования нет. К тому же приоритетность как одной так и другой функции образования отстаивают как ученые марксисты, так и представители немарксистской общественной мысли.

Многие ученые в СССР и других социалистических странах видят в признании приоритетности экономической функции образования (т. е. функции профессионализации) появление буржуазного подхода к проблеме, неприемлимого для определения направлений развития образования при социализме[3]. С другой стороны, исследователи социально-экономических аспектов образования на Западе указывают, что именно направленность систем образования социалистических стран на удовлетворение экономической потребности (называются ГДР, Венгрия, Польша, Румыния) позволяет им избежать проблем с трудоустройством квалифицированных кадров[4].

По нашему мнению, вопрос прояснится, если при определении структуры требований общества к индивиду иметь в виду один момент. При определении содержания понятия потребности профессионализации как совокупности знаний и умений, необходимых индивиду для участия в процессе производства, этот процесс понимался лишь как производственно-технический (технологический). Социально-экономические условия производства в качестве фактора, определяющего требования к уровню знаний и умений работника, не рассматривались. Вместе с тем, не может быть двух мнений о том, что социально-экономические условия труда, определяя его характер, во многом обусловливают содержание деятельности работников. Например, вполне логично предположить, что социалистическое общество (в равных производственно-технических условиях) должно[5] предъявлять более высокие требования образовательному уровню работающих чем капиталистическое, хотя бы потому, что тут имеется объективная возможность для широкого участия трудящихся в управлении производством, а для этого требуется довольно высокий уровень образования. Если совокупность знаний и умений, необходимых работнику для участия в производственном процессе, будет определена, исходя не только из производственно-технических, но и социально-экономических условий производства, то она будет существенно отличаться от совокупности знаний и умений, определяемой необходимостью удовлетворения потребности в профессионализации индивида. Исходя из вышесказанного, можно сформулировать определение экономической потребности общества в образовании, которая представляет собой совокупность знаний и умений индивидов, определенную необходимостью их целесообразной деятельности в системах общественного разделения труда и экономических отношений.

Сформулированное таким образом понятие экономической потреб-

---

[3] Политика капиталистических государств..., с. 25, 68, 130 и др.

[4] Les diplomes fase à „loterie de l'emploi". Information universitaires et proffessionnelles internationales. Paris, 1982, nov. dec., с. 2.

[5] Или, по крайней мере, имеет бóльшую возможность нахождения таких организационных форм управления, при которых высокий образовательный уровень работающих нашел бы свое применение.

ности общества в образовании включает в себя и часть потребности общества в социализации индивида настолько, насколько речь идет о становлении индивида как члена производственного (трудового) коллектива. В связи с этим изменится и содержание потребности в социализации индивида, социальной потребности общества в образовании. В изменении содержания этих понятий нет ничего самовольного. Соотношение «социального» и «экономического» окончательно не фиксировано. Например, под понятием «социальные отношения» понимается как совокупность всех общественных отношений, так и отношения между отдельными группами людей и внутри них[6]. Это обусловлено различием целей и задач исследований, для которых применяются различные дефиниции. Поэтому мы вправе под социальной потребностью общества в образовании понимать совокупность навыков и представлений членов общества, которая обусловлена необходимостью их участия в системе социальных отношений. Под социальными отношениями здесь понимается соотношение между различными классами, социальными группами, которые отличаются друг от друга социальной позицией и ролью в жизни общества[7], но за исключением экономических отношений[8].

Каким же будет соотношение между определенными таким образом экономической и социальной потребностями в образовании и, соответственно, экономической и социальной функциями образования, удовлетворяющими эти потребности? Если воспользоваться общеизвестным положением К. Маркса из предисловия к работе «К критике политической экономии», согласно которому «совокупность производственных отношений составляет экономическую структуру общества, реальный базис... Способ производства материальной жизни определяет социальные, политические и духовные процессы жизни вообще[9], тогда не вызывает сомнений необходимость признания определяющей роли экономической потребности общества в образовании, а соответственно, и приоритетности экономической функции образования.

Критика признания определяющей роли экономической потребности общества в образовании при формировании системы образования и подготовки кадров внутренне связана с объявлением целью системы образования социалистических стран всестороннего развития личности[10]. Разумеется, такое мнение совершенно правильно, однако правильно лишь постольку, поскольку в условиях общественной собственности на средства производства развитие человека, его всесторонних способностей является конечной целью общественного прогресса вообще. Однако выдвижение всестороннего развития личности в качестве непосредственной цели системы образования, тем более его противопоставление экономической функции образования является неправомерным.

---

[6] Ж. Т. Тощенко. Социальное планирование в СССР. М., 1981, сс. 57—59.

[7] Г. В. Осипов. Теория и практика социологических исследований в СССР, М., 1979, с. 10.

[8] Определение «социального» как общественного, но не «экономического» также встречается в литературе. См., напр.: НТР и социальный прогресс. М., 1972, с. 204; В. Н. Турченко. Научно-техническая революция..., с. 25.

[9] К. Маркс. К критике политической экономии. М., 1984, с. 3—4.

[10] См., напр.: А. В. Дайновский. Экономика высшего образования. М., 1976; Г. Е. Скоров. Развивающиеся страны...; Л. Н. Евдокимова, И. В. Кириченко. Экономическая роль образовательной подготовки трудовых ресурсов. М., 1983, с. 2—4.

ბიბლიოთეკა

Что следует понимать под всесторонним развитием личности? Существует мнение, что следует отличать друг от друга всестороннее развитие личности и всестороннее развитие работника, так как в первом случае речь идет о человеке как субъекте производственных отношений, а во втором — как об общественной производительной силе[11]. Такое деление, конечно, условно, хотя бы потому, что и «субъект производственных отношений» и «общественная производительная сила» — это одни и те же люди. К тому же объективные условия становления человека и как «субъекта производственных отношений» и как «общественной производительной силы» настолько, насколько это касается образования, описываются экономической потребностью общества в образовании. Если считать, что в понятии «всестороннее развитие личности» человек выступает как субъект не только производственных[12], но всей совокупности общественных отношений, то в таком случае за пределами экономической потребности в образовании останется ряд объективных условий формирования человека, как всесторонне развитой личности. Однако будет правильным считать, что эти условия найдут отражение в социальной потребности общества в образовании. Следовательно, объективные условия формирования человека как всесторонне развитой личности находят отражение в экономической и социальной потребностях общества в образовании. Так как выше было рассмотрено соотношение между этими двумя потребностями в общем случае, т. е. независимо от общественной формы производства, то становится ясным, что противопоставление экономической функции образования требованиям всестороннего развития личности может выступать лишь как противопоставление, правомерное для условий социализма.

Однако при рассмотрении характерных черт социализма в свете соотношения экономических и социальных отношений нетрудно обнаружить, что социальные отношения отнюдь не затмевают экономических, а наоборот, тяготеют к сближению с ними. Действительно, так как социализм свободен от частнособственнических, антагонистических противоречий и основывается на общественной форме собственности, все большую роль в социальной дифференциации членов общества играет их место в общественной организации труда. Однако, если формирование социальных групп происходит на основе общественной организации труда, то и вся совокупность социальных отношений выступает как производная от нее. Общественная организация труда является понятием, включающим цель организации труда, способы привлечения к труду и общественную форму кооперации и разделения труда. Следовательно, требования к человеку, определенные общественной организацией труда, если не идентичны, то по крайней мере очень близки к экономической потребности общества в образовании.

Исходя из вышесказанного, становится ясным, что социалистическое общество, так же как и капиталистическое, должно при формировании системы образования исходить из приоритета экономических потребностей. Другое дело, что экономическая потребность общест-

---

11 Социальные исследования. М., 1970, с. 104.

12 В таком случае не было бы никакой разницы между всесторонним развитием личности и удовлетворением сформулированной нами экономической потребности общества в образовании.

13 С. Л. Сеня́вский. Социальная структура советского общества в условиях развитого социализма. М., 1981, с. 96.

ბიბლიოთეკა

ва в образовании в различных общественных условиях имеет совершенно различное содержание и различную структуру.

Рассматривая мнение, согласно которому развитию образования при социализме имманентна направленность на всестороннее развитие личности, понимаемое к тому же как нечто независимое или даже главенствующее над экономической потребностью общества в образовании, следует остановиться на одном моменте. А именно, это мнение, безусловно переоценивая значение образования для развития социальной структуры общества, сближается с футурологическими построениями буржуазных ученых, которые также считают образование средством преодоления классовых различий. Так, П. Дрейкер утверждает, что капитализм преодолеет классовую борьбу благодаря новой технике и образованию. Поскольку данное утверждение рассматривается марксизмом как неправомерное, а значит и неприемлемое, то неправильными следует считать также концепции советских ученых, считающих, что лишь направленностью системы образования на всестороннее развитие личности (которое рассматривается как нечто независимое от экономической потребности общества в образовании) можно добиться каких-либо значительных положительных сдвигов в развитии социальной структуры общества, если экономическая потребность общества (на основе которой формируется социальная потребность общества в образовании, а в конечном счете — и объективные условия всестороннего развития личности) не будет требовать их. Поэтому совершенно правильным является мнение, согласно которому даже в социалистическом обществе образование может лишь «активно содействовать (но не определять — Р. А.) постепенному преодолению социальных различий»[14].

Мы рассмотрели всестороннее развитие личности лишь в свете объективных условий этого процесса и показали, что они объясняются экономической и социальной потребностями общества в образовании настолько, насколько образование может способствовать всестороннему развитию личности вообще. Однако, кроме объективных условий всестороннего развития личности, надо коснуться и субъективного момента этого процесса, который применительно к образованию выступает как спрос населения на получение различных форм образования.

Механизм формирования спроса населения на образование является очень сложным объектом изучения и лежит на границе интересов многих наук. Однако даже на поверхности улавливается отсутствие связи между экономической и социальной потребностью общества в образовании и спросом населения на образование. Ориентация населения на получение различных форм образования обратно пропорциональна экономической потребности общества в образовании. Сопоставление пирамид профессий (реальной и желаемой) дает возможность увидеть, что больше всего желающих работать в той области, где потребность в работниках невелика, и наоборот, меньше всего — по тем профессиям, которые имеют низкую привлекательность[15].

Итак, если исходить из того, что целью системы образования является всестороннее развитие личности (понимаемое как нечто независимое от экономической потребности общества в образовании), следовало бы целью системы образования объявить удовлетворение спроса населения на различные формы образования. Логическим заверше-

14 Советская социология. Т. I, М., 1982, с. 101.

15 В. Н. Шубкин. Социологические опыты. М., 1970.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ
ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

нием такого хода мыслей является заявление, согласно которому система образования должна развиваться по направлению введения всеобщего высшего образования[16].

Экономическая нецелесообразность развития системы образования в соответствии со спросом населения не вызывает никаких сомнений. Однако можно с уверенностью заявить, что такое развитие не принесет и никаких положительных социальных сдвигов. Оно не может стереть основных социальных различий, так как люди одного уровня образования занимали бы различную роль в системе общественной организации труда, т. е. все же отличались бы по основному признаку социальной дифференциации. Вместе с этим невозможность использования образовательной подготовки трудовых ресурсов чревато отрицательными социальными последствиями.

Природа социалистических производственных отношений препятствует возникновению каких-либо антагонистических противоречий. Однако и при социализме возникает ряд проблем, связанных с неполным использованием образовательной подготовки трудящихся. Даже переход ко всеобщему среднему образованию в условиях, когда в народном хозяйстве сохраняется большое количество рабочих мест неквалифицированного труда, вызвал такие отрицательные последствия как рост неудовлетворенности трудом, безразличие к результатам работы, текучесть и т. п.[17] Учитывая вышесказанное, нам представляется правомерным формирование образовательного потенциала, исходя в первую очередь из экономической потребности общества в образовании. Кстати, требует уточнения и содержание термина образовательный потенциал. Латинское слово Potentia несет двойную смысловую нагрузку. С одной стороны, оно характеризует степень мощности в каком-либо отношении, с другой указывает, что это мощность скрытая. Авторы монографии «Экономический потенциал развитого социализма», считая, что экономический потенциал есть совокупная способность производить промышленную, сельскохозяйственную продукцию и т. д. ближе к первому пониманию этого слова[18], а, например, Н. Гловацкая[19], понимая под духовным потенциалом запас нематериальных ценностей, как нам представляется, исходит из второго его понимания.

Исходя из первой интерпретации слова потенциал, образовательный потенциал будет представлять собой способность распространения знаний, а из второго — запас этих знаний. Становится очевидным, что два толкования слова «потенциал» выражает две самостоятельные сущности и следует отличать их друг от друга.

Так как знания могут иметься, строго говоря, в запасе, лишь постольку, поскольку ими овладели люди, то образовательный потенциал во втором понимании представляет собой образовательный потенциал населения (занятого населения, трудовых ресурсов или др.), который является совокупностью знаний и умений совокупного общественного работника, которые были получены путем обучения в учреждениях системы образования и подготовки кадров. Следовательно, образо-

---

16 Г. В. Макацария, В. Т. Лисовский. Современный студент. Тбилиси, 1982, с. 119.

17 Н. А. Хрооменков. Социально-экономические проблемы общего среднего образования в условиях развитого социализма. М., 1983, с. 8.

18 Экономический потенциал развитого социализма. Под ред. Мочалова В. И. М., 1982, с. 16.

19 Известия АН СССР, Серия экономическая, 1984, № 4, с. 8.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

вательный потенциал трудовых ресурсов характеризуется профессионально-квалификационной структурой кадров, а возможность реализации образовательного потенциала трудовых ресурсов зависит от соотношения профессионально-квалификационной структуры трудовых ресурсов и экономической потребности общества в образовании.

Как было указано выше, потребность общества в образовании состоит из социальной и экономической потребностей. Предельно ясно, что при рассогласовании экономической потребности общества в образовании и образовательного потенциала трудовых ресурсов общество терпит определенные неудобства. В одном случае, когда образовательный потенциал трудовых ресурсов меньше экономической потребности общества в образовании, возникают трудности с рациональным использованием объективных условий производства, реализацией преимуществ социалистических производственных отношений. В другом случае, когда образовательный потенциал трудовых ресурсов меньше экономической потребности общества в образовании, во-первых, снижается экономическая эффективность затрат на образование, во-вторых, возникают проблемы рационального использования субъективного фактора производства.

Хотя мы исходим из того, что по мере развития социалистических производственных отношений главенствующую роль в социальной дифференциации членов общества будет играть их роль в общественной организации труда, т. е. фактор, описываемый экономической потребностью общества в образовании, можно допустить, что социальная потребность общества в образовании будет отличаться от экономической. В качестве примера можно привести введение в СССР всеобщего среднего образования, которое поднимает на более высокую ступень социальное равенство путем обеспечения равных шансов на обучение представителям различных социальных групп.

Так как определить действительные размеры социальной потребности общества в образовании, точнее, той ее части, которая характеризует разницу между социальной и экономической потребностью общества, представляется невозможным, то под количественной определенностью потребности общества в образовании мы можем понимать его экономическую потребность. Это тем более верно, что взвесить все за и против такого развития системы образования, которое считается удовлетворяющим социальную потребность общества в образовании, нет возможности. Например, введение всеобщего среднего образования с целью развития социального равенства обогнало повышение экономической потребности общества в образовании, а это вызвало целый ряд проблем, и невозможно соизмерить отрицательные последствия этого введения с положительными.

Поэтому при определении образовательного потенциала как способности распространения знаний надо иметь ввиду, что необходимо соответствие образовательного потенциала трудовых ресурсов с потребностями общества в образовании. Таким образом, образовательный потенциал общества будет представлять собой способность удовлетворять общественную потребность общества в образовании путем целенаправленной передачи знаний и умений членам общества в системе учебных заведений.

Образовательный потенциал общества и образовательный потенциал трудовых ресурсов тесно взаимосвязаны. Поскольку сложившийся образовательный потенциал трудовых ресурсов есть результат функционирования системы образования и подготовки кадров, возможность его рационального использования указывает на эффективность

ეროვნული ბიბლიოთეკა

функционирования этой системы, ее соответствие потребностям общества. Следовательно, возможность рационального использования образовательного потенциала трудовых ресурсов, т. е. его соответствие потребностям общества в образовании, показывает уровень соответствия развития системы образования и подготовки кадров потребностям общества, а значит, и характеризует образовательный потенциал общества. С учетом мнений, высказанных в научной литературе, перечень факторов, определяющих образовательный потенциал общества, может быть сформирован следующим образом:

— уровень развития системы образования и подготовки кадров (масштабы, структура, размещение);
— слаженность механизма оценки общественных потребностей в образовании, их доведения до системы образования и контроля этой системы;
— уровень развития системы распространения научных достижений.

СССР в данное время характеризуется передовым уровнем развития системы образования. В нашей стране самый высокий в мире показатель охвата учебой детей школьного возраста, а показатель числа студентов на 100 человек в возрасте 20—24 лет отстает лишь от соответствующего показателя США. Справедливости ради следует отметить, что лидерство США по этому показателю условно. Дело в том, что американская система высшего образования отличается большой пестротой. Наряду со всемирно известными университетами есть немало захолустных двухгодичных колледжей, которые по европейским меркам не дотягивают даже до уровня средних специальных заведений. По оценке американских специалистов, третья часть студентов обучается именно в таких колледжах.

Некоторые показатели развития

	Общеобразовательные школы			Профессионально-технические училища		
	1940	1965	1981	1940	1965	1981
Средний размер учащихся	179	255	310	—	—	—
Расходы госуд. бюджета на 1 заведение, тыс. р.	4,3	27,0	65,8	—	—	—
Расходы госуд. бюджета на 1 учащегося, руб.	24,1	119,6	212,3	493,8	618,7	683,8

Как видно из таблицы 1, постоянно и существенно возрастают затраты государственного бюджета и других источников на систему образования и подготовки кадров. Их величина в 1981 году превышала уровень 1940 года в 16,1, а уровень 1965 года в 2,3 раза. Причем рост затрат связан не только с расширением масштабов образования, но и с ростом, расходов в расчете на одного учащегося. Совершенствуется также структура учреждений образования и подготовки кадров, что выражается в укрупнении учебных заведений. Укрупнение позволяет, во-первых, оборудовать учебные заведения матери-

[20] Таблица составлена на основе: Народное хозяйство СССР 1922—1982. М., 1982, с. с. 289, 291, 432.

ально-технической базой, обеспечивающей обучение на уровне современных требований, во-вторых, это удешевляет обучение в расчете на одного учащегося, так как предполагает совместное использование многими обучающимися материально-технической бзазы.

Вышесказанное дает возможность заключить, что СССР обладает развитой сетью учебных заведений и достаточными ресурсными возможностями для ее развития. Следствием развития системы образования и подготовки кадров является повышение образовательного уровня занятых в народном хозяйстве. Уровень образования (число лет обучения) занятых в народном хозяйстве СССР повысился с 1970 по 1980 гг. на 19,4% и составил 9,2 года, в том числе в отраслях материального производства — на 20,8% и составил 8,7 лет.

Хотя цифры такого характера часто приводятся в качестве положительных характеристик развития системы образования, следует отметить, что они представляют слишком незначительный материал для анализа формирования образовательного потенциала и, тем более, для его оценки. Действительно, они ничего не говорят о соответствии образовательного потенциала трудовых ресурсов общественным потребностям, количественным выразителем которых мы приняли экономическую потребность общества в образовании. Одной (хотя и поверхностной, но очень показательной) характеристикой такого соответствия является улучшение общих показателей работы народного хозяйства в расчете на единицу повышения образовательного уровня занятых.

Анализ цифрового материала, однако, показывает, что налицо тенденция к ухудшению этих показателей. Если за период с 1960 по 1970 гг. на 1% прироста образовательного уровня, занятых в сфере

Таблица 1

системы образования СССР[20]

Средние специальные учнбные заведения			Высшие учебние заведения		
1940	1965	1981	1940	1965	1981
258	958	1037	993	5106	5931
50,1	217,0	465,3	934,1	1961,6	4333,3
193,8	226,5	448,6	336,3	324,1	730,6

материального производства приходился прирост национального дохода в размере 4,9% и прирост производительности труда в размере 4,0%, то за период с 1970 по 1980 гг. эти показатели составили соответственно 2,8% и 1,5%, что означает сокращение процента прироста производительности труда в расчете на 1% прироста образовательного уровня занятых в 1,74 раза и сокращение процента прироста производительности труда на 1% прироста образовательного уровня занятых в 2,5 раза.

Объяснение ухудшения этих показателей найти нетрудно. Достаточно обратиться к использованию трудовых ресурсов. В отдельные годы «превышение численности работающих по сравнению с народ-

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

нохозяйственным планом достигало 2,—2,5 млн. человек»[21]. Особенно нерационально используется наиболее квалифицированная часть трудовых ресурсов — специалисты с высшим и средним специальным образованием. В 1970 году 12,4% от общей численности специалистов с высшим и средним специальным образованием работало на должностях преимущественно физического труда, в 1979 году этот показатель уже составил 20,3%, при этом численность специалистов данной категории возросла в 2,8 раза.

Вышеприведенные факты являются иллюстрацией того, что образовательный потенциал трудовых ресурсов рассогласован с той частью экономической потребности общества в образовании, которая определяется необходимостью целесообразной деятельности людей в сложившейся системе производственно-технического разделения труда.

Материалы проведенных советскими учеными конкретных социологических исследований (см. таблицу 2) показывают, что уровень образования занятых превышает также ту часть экономической потрености общества в образовании, которая определяется необходимостью участия в сложившихся организационных формах экономических отношений.

Таблица 2

Оценка фактического и необходимого привлечения работников к управлению производством

Вид управленческой деятельности	Отношение числа лиц, считающих, что их необходимо привлекать к управлению, к числу фактически участвующих в управлении	
	Рабочие	ИТР
1. Улучшение организации работы	241,5	255,1
2. Внедрение новых машин и оборудов.	147,0	246,7
3. Определение зарплаты, нормирование	288,0	263,0
4. Разработка производственного плана	190,0	186,8

Как мы увидели, образовательный уровень трудовых ресурсов рассогласован с экономической потребностью общества в образовании, а это негативно характеризует образовательный потенциал общества. Причину этого следует искать в факторах, определяющих образовательный потенциал общества. Такие факторы формирования образовательного потенциала общества, как уровень развития системы образования (масштабы и структура), уровень общеэкономического развития (наличие средств и ресурсов, необходимых для развития системы образования), уровень развития системы распространения научных достижений не могут являться причиной рассогласования, поскольку несмотря на то, что по ряду профилей подготовки, народное хозяйство испытывает недостаток квалифицированных кадров, в целом образовательный уровень занятого населения превышает экономическую потребность общества в образовании.

Основной причиной существующего рассогласования является недостаточная слаженность механизма оценки общественных потребностей в сфере образования, их доведения до системы образования, стимулирования и контроля реализации системой образования и подготовки кадров, этих потребностей.

Представлена отделом экономии науки и образования
Института экономики и права АН ГССР

[21] Таблица составлена на основе данных, приведенных в книге: Советская социология, т. II, М., 1982, с. 20.

„მაცნე", ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. № 3

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლინა დათუნაშვილი

ცენტრალიზებული ფონდების როლი რაიონული აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების საქმეში

სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებებში აღნიშნულია, რომ მეთორმეტე ხუთწლედში კიდევ უფრო უნდა განვითარდეს და განმტკიცდეს სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა, რომ ამ დარგში 14—16 პროცენტით უნდა გავზარდოთ მთლიანი პროდუქციის საშუალო წლიური მოცულობა[1]. ამავე დოკუმენტებში ხაზგასმულია ქვეყნის აგრარული პოლიტიკის კურსის თანმიმდევრული განხორციელების საქმეში აგროსამრეწველო კომპლექსის ძირითად ამოცანებზე, რომლებიც ითვალისწინებენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოების სტაბილური ზრდის მიღწევას, სასურსათო პროდუქტებითა და სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულით ქვეყნის საიმედო მომარაგებას, კომპლექსის ყველა დარგის ძალების გაერთიანებას საუკეთესო საბოლოო შედეგების მისაღებად.

ამ საკითხების გადაწყვეტაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებას, რომელთა შემადგენლობაში შემავალი კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობის, აგრეთვე სხვა სახელმწიფო საწარმოებისა და ორგანიზაციების ეკონომიკის განმტკიცებაში, მათი წარმოების შემდგომ განვითარებასა და მათ შორის გარკვეული პროპორციების დამყარებაში, მუშაკთა წახალისებისა და მათი სოციალურ-კულტურული და საბინაო პირობების გაუმჯობესების საქმეში განსაკუთრებული როლი ცენტრალიზებული ფონდების ფორმირებისა და მიზნობრივი გამოყენების პრობლემას ენიჭება.

საქართველოს სსრ რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ტიპიური დებულების შესაბამისად, რომელიც 1984 წლის 31 მაისს დამტკიცდა, რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანება, მასში შემავალ ყველა საწარმოსა და ორგანიზაციაში, საწარმოო, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტსაყოფაცხოვრებო ამოცანების გადაწყვეტასთან დაკავშირებული ღონისძიებების დასაფინანსებლად ქმნის წარმოების განვითარების, მატერიალური წახალისების, სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის და სარეზერვო ცენტრალიზებულ ფონდებს.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდები იქმნება გაერთიანებაში შემავალი საწარმოებისა და ორგანიზაციების სახსრების ანარიცხების ხარჯზე, რომლის ოდენობას განსაზღვრავს რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების საბჭო დიფერენცირებულად, კოლმეურნეობების

[1] სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლების და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებანი, გაზ. „კომუნისტი", 9 მარტი, 1986 წ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

(მათი თანხმობით), საბჭოთა მეურნეობის, მომსახურე გადამმუშავებელი, დამამზადებელი და გაერთიანებაში შემავალი სხვა საწარმოებისა და ორგანიზაციების მიხედვით, მათი მოგების, წმინდა შემოსავლის, წარმოების მოცულობის ფონდაღჭურვილობის, რენტაბელობის დონის და სხვა მაჩვენებლის გათვალისწინებით.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების წარმოების განვითარების, განმტკიცებისა და გაფართოების ცენტრალიზებული ფონდი იქმნება გაერთიანებაში შემავალი საწარმოებისა და ორგანიზაციების წარმოების განვითარებისათვის გათვალისწინებული საკუთარი სახსრების ნაწილის ცენტრალიზაციის გზით, გაერთიანების მიერ საწარმოო-სამეურნეო ფუნქციების შესრულების ცენტრალიზაციის დონის შესაბამისად. საბჭოთა მეურნეობებსა და სხვა სახელმწიფო საწარმოებს შეუძლიათ ცენტრალიზებულ ფონდში შეიტანონ მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების ფონდის სახსრების ნაწილი, წარმოების განვითარებისათვის გათვალისწინებული მოგების, ძირითადი ფონდების აღსადგენად განკუთვნილი საამორტიზაციო ანარიცხებისა და სხვა საკუთარი სახსრების ნაწილი, რომელთა გამოყენება შეიძლება წარმოების განვითარებისათვის, ხოლო კოლმეურნეობებს — კაპიტალური დაბანდებისა და კაპიტალური რემონტისათვის გათვალისწინებული ფონდის ნაწილი.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების წარმოების განვითარების ცენტრალიზებულ ფონდში შენატანები შეაქვთ: კოლმეურნეობებს (მათი თანხმობით) წმინდა შემოსავლიდან განუყოფელ ფონდში ძირითადი საშუალებების ნაწილში ანარიცხების 15 პროცენტამდე და ძირითადი ფონდების სრული აღდგენისათვის განკუთვნილი საამორტიზაციო ანარიცხების 5 პროცენტამდე ოდენობის ცენტრალიზაციით. საბჭოთა მეურნეობის, მომსახურე, გადამმუშავებელი, დამამზადებელი და აგროსამრეწველო გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი სხვა საწარმოებისა და ორგანიზაციების მიერ წარმოების განვითარების ფონდის სახსრების 15 პროცენტამდე, აგრეთვე ძირითადი ფონდების სრული აღდგენისათვის განკუთვნილი საამორტიზაციო ანარიცხების 5 პროცენტამდე ოდენობის ცენტრალიზაციით.

აღნიშნული ფონდის სახსრები გამოიყენება წარმოების ჩამორჩენილი რგოლის განვითარების, წარმოების სპეციალიზაციისა და კონცენტრაციის დასაჩქარებლად, ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის, მეცნიერული და გამომგონებელთა ნამუშევრების დანერგვისათვის, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის შენახვის გაუმჯობესებისა და მისი გადამუშავების უზრუნველყოფისათვის, რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების მიერ ცენტრალიზებული ფუნქციის შესრულებასთან დაკავშირებული ხარჯების დასაფარავად, ელექტროფიკაციის, ტელეფონიზაციის, რადიოფიკაციის და სადისპეჩერო სამუშაოთა ჩასატარებლად, აგრეთვე სხვა მიზნებისათვის, რომლებიც დაკავშირებულია წარმოების განვითარებასთან. ყველა ეს ღონისძიებები რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების საბჭოს გადაწყვეტილებით ხორციელდება.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების მატერიალური წახალისების, სოციალურ-კულტურული და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდები იქმნება გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი კოლმეურნეობების (მათი თანხმობით) საბჭოთა მეურნეობების, მომსახურე, გადამმუშავებელი და დამამზადებელი საწარმოებისა და ორგანიზაციების ანალოგიური ფონდების

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სახსრების 15 პროცენტამდე ოდენობის ცენტრალიზაციით. მატერიალური წახალისების ცენტრალიზებულ ფონდში თანხების შეტანისაგან თავისუფლდებიან კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები და სხვა საწარმოო ორგანიზაციები, რომელიც სამეურნეო წელს ზარალით დაამთავრებენ.

მატერიალური წახალისების ცენტრალიზებული ფონდი გამოიყენება ცალკეული კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების, გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი სხვა საწარმოებისა და ორგანიზაციების ანალოგიური ფონდების შესავსებად, მათგან დამოუკიდებელი მიზეზებით მათი საქმიანობის ეკონომიკური მაჩვენებლების დროებითი დაქვეითების შემთხვევაში. იმ მუშაკების პრემირებისათვის, რომლებიც განსაკუთრებით მნიშვნელოვან დავალებებს ასრულებენ, ფულადი დახმარება ეძლევათ სტიქიური მოვლენების შედეგად დაზარალებული კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობის მუშებს. ამ ფონდიდან თანხები ეძლევათ აგროსამრეწველო კომპლექსში სოციალისტურ შეჯიბრებაში გამარჯვებულთა პრემირებისათვის, აგრეთვე წლიური შედეგების მიხედვით გაერთიანების აპარატისა და სამეურნეობათაშორისო ქვედანაყოფების მუშაკების პრემირებისათვის და სხვა.

რაიონული აგროსამრეწველო გერთიანების სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდის სახსრები გამოიყენება: გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი ცალკეული კოლმეურნეობის, საბჭოთა მეურნეობის, საწარმოებისა და ორგანიზაციების ანალოგიური ფონდების შესავსებად, მათგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო თუ გაუარესდა მათი ეკონომიკური მაჩვენებლები. აღნიშნული ფონდის 20 პროცენტამდე ოდენობა დასასვენებელი სახლების, სანატორიუმების, პროფილაქტორიუმების, ტურისტული ბაზების, პიონერთა ბანაკების, სპორტული ნაგებობებისა და გაერთიანების კულტ-საყოფაცხოვრებო დანიშნულების სხვა ობიექტების მშენებლობის გაფართოებისა და კაპიტალური რემონტისათვის.

10 პროცენტამდე თანხის ოდენობა გაიცემა სასოფლო-სამეურნეო და სამეცნიერო პოპულარული ფილმების საჩვენებელი საშუალებების შესაძენად, კულტ-საგანმანათლებლო და ფიზკულტურული ღონისძიებების ჩასატარებლად, აგრეთვე სახსრების ნაწილი აღნიშნული თანხიდან გაიცემა გაერთიანების კუთვნილ სკოლა-ინტერნატებში, პროფტექნიკურ სასწავლებლებში, პიონერთა ბანაკებში, ბავშვთა კვების გასაუმჯობესებლად.

ჩვენს მიერ ზემოთ განხილულ აგროსამრეწველო გაერთიანების სამივე ცენტრალიზებული ფონდის სახსრები შეიძლება დადგენილი წესით გამოეყოთ გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს უკან დაუბრუნებლად ან დაბრუნების პირობით.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების მეოთხე ცენტრალიზებული სარეზერვო ფონდი იქმნება გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობებისა და სამეურნეობათაშორისო ორგანიზაციებში არსებული სარეზერვო ფონდის ნაწილის ხარჯზე, რომლის ოდენობას აწესებს გაერთიანების საბჭო ბუნებრივ-კლიმატური და სხვა ობიექტური პირობების გათვალისწინებით.

რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდების შექმნის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანია აქ თავმოყრილი თანხების გამოყენება ისეთი ღონისძიებებისათვის, რომელთა განხორციელება ცალკეული საწარმოს შესაძლებლობას აღემატება, მაგრამ მათი განხორციელება დადებით

ეროვნული

გავლენას ახდენს რაიონის ეკონომიკის განვითარებაზე. აღნიშნულის დასადასტურებლად განვიხილოთ მახარაძის რაიონში ჩაის ნატურალური კონცენტრატის კომბინატის მშენებლობა, რომელიც რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდების სახსრებით 1980 წელს თამდენიმე თვეში აშენდა და მან უზრუნველყო რაიონში დაბალი ხარისხის ჩაის პროდუქციისა და ჩაის ნარჩენების მაქსიმალური გამოყენება. კომბინატში დამზადებული მატონიზებელი სასმელი „ბახმარო“ მომხმარებელთა მოწონებით სარგებლობს. კომბინატმა წარმოებული პროდუქციის რეალიზაციით იმავე წელს ათასობით მანეთი მოგება მიიღო.

აქვე გვინდა შევჩერდეთ დმანისის რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდების მიზნობრივი გამოყენების საკითხზე. რაიონში 1983—1984 წლებში გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდების თანხებით აშენდა სამაცივრო-სასაკლაო, რომლის აგებამდე რაიონის მეურნეობებს სახელმწიფოსათვის ჩასაბარებელი პირუტყვის გადაყვანა 100 და მეტ კილომეტრზე უხდებოდათ. ამჟამად რაიონის ბევრი მეურნეობა საერთოდ არ იყენებს ავტოტრანსპორტს, რითაც სატრანსპორტო დანახარჯების ეკონომიით წელიწადში საშუალოდ 700 ათასი მანეთი დაიზოგა. ამასთან ერთად რაიონის მეურნეობებში საშუალოდ შენარჩუნებულია 250 ტონა ხორცი, რომელიც საქონლის ჩასაბარებლად შორს მანძილზე გადაყვანის დროს იკარგებოდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ რაიონული აგოსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდებიდან გაღებული თანხები სამაცივრო-სასაკლაოს საქმიანობის შედეგად მიღებული ამონაგებით 6 თვეში დაიფარა. როგორც ვხედავთ, ცენტრალიზებული ფონდების შექმნა საშუალებას აძლევს რაიონის ხელმძღვანელობას განახორციელოს მასშტაბური ხასიათის მშენებლობები, რისი საშუალებაც მანამდე თითქმის შეუძლებელი იყო. აღნიშნული ღონისძიებები კი მტკიცე საფუძველს ქმნიან რაიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემის წარმატებით გადასაწყეტად.

მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ დმანისის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების საბჭომ გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდების მთელი თანხა, ყველა სახის ფონდიდან სამაცივრო-სასაკლაოს მშენებლობას მოახმარა, რაც დებულების მოთხოვნების დარღვევაა. საჭიროა ცალკეული სახის ფონდიდან თანხები მიზნობრივად, მისი დანიშნულებისამებრ იქნეს გამოყენებული.

განვიხილოთ რესპუბლიკის სხვადასხვა რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდების ფორმირება და გამოყენება რაც 1984 წლამდე რიგი თავისებურებებით ხასიათდებოდა.

რესპუბლიკაში პირველად ექსპერიმენტის წესით 1975 წლის პირველი იანვრიდან აბაშის რაიონში შეიქმნა „სოფლის მეურნეობის მართვის რაიონული გაერთიანება“, რომელიც 1979 წლის პირველი იანვრიდან გარდაიქმნა „სოფლის მეურნეობის საწარმოო გაერთიანებად“, ხოლო 1982 წლიდან მას აბაშის „რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანება“ ეწოდა.

აბაშის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდები 1979 წლიდან უნდა შექმნილიყო, მაგრამ რაიონის ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო საწარმოთა სუსტი საფინანსო ეკონომიკური მდგომარეობის გამო ამ წელს ფონდების ფორმირება არ მოხერხდა. აბაშის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდები 1980 წლიდან შე-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იქმნა. ცენტრალიზებულ ფონდების შექმნისა და გამოყენების შესახებ ახალი დებულების მიღებამდე აბაშის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდების ფორმირებისათვის მეურნეობებს, რომელთა საქმიანობა უშუალოდ დაკავშირებული იყო მიწასთან, შეჰქონდათ ყოველი ჰექტარი დამუშავებული მიწის ფართობზე 10 მანეთი გამრავლებული ამ მეურნეობის სამეურნეო პირობების კომპლექსური შეფასების კოეფიციენტზე, ხოლო ისეთ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს, რომელთა საქმიანობა დაკავშირებული არ იყო მიწის ფონდის სამეურნეო გამოყენებასთან, შეჰქონდათ წლიური მოგების 20 პროცენტი. აბაშის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში შემავალი კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები და სხვა სახელმწიფო საწარმოები დაიყო 3 ჯგუფად და დაუდგინდათ მათი სამეურნეო პირობების გათვალისწინებით შესაბამისი კოეფიციენტები. კომპლექსური შეფასებით პირველი ჯგუფის სამეურნეო პირობების კოეფიციენტი 1,5-ს უდრიდა, ამიტომ ამ ჯგუფში გაერთიანებული მეურნეობის შენატანები ცენტრალიზებულ ფონდში დამუშავებული ყოველი ჰექტარი მიწის ფართობზე 10 მან.×1,5=15 მანეთს შეადგენდა. მეორე ჯგუფის მეურნეობებისათვის ანალოგიური მაჩვენებელი 1-ის ტოლი იყო, ანუ ყოველ ჰექტარ დამუშავებულ მიწის ფართობზე შესატანი თანხა 10 მან.×1=10 მანეთს შეადგენდა, მესამე ჯგუფის მეურნეობისათვის კომპლექსური შეფასების კოეფიციენტი 0,5-ს უდრიდა, ხოლო ამ ჯგუფში გაერთიანებული მეურნეობებისათვის ყოველ ჰექტარ დამუშავებულ მიწის ფართობზე შესატანი თანხა 10 მან.×0,5=5 მანეთის ტოლი იყო.

აბაშის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში 1980 წელს შენატენების თანხა 89,3 ათას მანეთს, ხოლო 1981 წელს 66 ათას მანეთს შეადგენდა, სულ 155,3 ათასი მანეთი. ეს თანხები შემდეგნაირად განაწილდა 1) მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოებისათვის გამოიყო მთლიანი თანხის 50 პროცენტი. 2) სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობისათვის 15 პროცენტი. 3) მუშაკთა მატერიალური წახალისებისათვის 25 პროცენტი. 4) სარეზერვო ფონდისათვის 10 პროცენტი. 1980—1981 წლებში აღნიშნული თანხიდან მხოლოდ 39,1 ათასი მანეთი დაიხარჯა. აქედან მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების ფონდიდან 2,9 ათასი მანეთი, ხოლო მატერიალური წახალისების ფონდიდან 36,2 ათასი მანეთი, ძირითადად სამმართველო აპარატის მუშაკთა პრემირებისათვის. დანარჩენი 116,2 ათასი მანეთი გამოუყენებელი, ნაშთის სახით დარჩა. 1984 წელს აბაშის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში თავი მოიყარა 107 ათასმა მანეთმა. 1984 წლის პირველი იანვრისათვის ცენტრალიზებულ ფონდებში ნაშთი 48 ათასი მანეთი იყო, რამაც მთლიანად გადარიცხულ თანხასთან ერთად 155 ათასი მანეთი შეადგინა. აღნიშნული თანხიდან 1984 წელს მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების ფონდიდან 72 ათასი მანეთი (79,2%) გაიცა, აქედან 69,4 ათასი მანეთი პასტა-კონცენტრატის ობიექტის მშენებლობას, ხოლო 2,6 ათასი მანეთი მსუბუქი ავტომანქანის შეძენას მოხმარდა. მატერიალური წახალისების ფონდიდან 16 ათასი მანეთი (17,6%) გაერთიანების აპარატის მუშაკთა პრემირებისათვის, ხოლო სარეზერვო ფონდიდან 3 ათასი მანეთი (3,6%) სუსტი მეურნეობების ფინანსური მდგომარეობის გამოსასწორებლად გაიცა. აღნიშნულ წელს რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების სოციალურ-კულტურული ღონისძიებების ფონდის თანხა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

23 ათასი მანეთი არაფერზე არ დახარჯულა. როგორც ანალიზიდან ჩანს, აბაშის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდების თანხები დიდი რაოდენობით აუთვისებელი რჩება და წლიდან წლამდე ნაშთის სახით გადადის, მაშინ როდესაც ეს თანხები შეიძლება გამოეყენებინათ გაერთიანების მუშაკთა მატერიალური წახალისებისათვის, სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო პირობების გაუმჯობესებისათვის, აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის გარემოებაც, რომ ცენტრალიზებული ფონდების გამოყენების დროს საჭიროა დავიცვათ პროცენტული თანაფარდობა ცალკეულ ფონდებს შორის თანხების განაწილებაში. მაგ. 1981—1984 წლებში წარმოების განვითარებისა და განმტკიცებისათვის გამოიყო მთლიანი თანხის 50—79,2 პროცენტი, მატერიალური წახალისებისათვის 25—17,5 პროცენტი, ხოლო სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო პირობების გაუმჯობესებისათვის ამ პერიოდში არც ერთი მანეთი არ დახარჯულა.

1981 წლიდან ექსპერიმენტის წესით მახარაძის სოფლის მეურნეობის საწარმოო გაერთიანებაში (1982 წლიდან აგროსამრეწველო გაერთიანება) შეიქმნა შემდეგი სახის ცენტრალიზებული ფონდები: მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების, სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის, მატერიალური წახალისებისა და სარეზერვო ფონდი.

აბაშის რაიონისაგან განსხვავებით მახარაძის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდები შეიქმნა გაერთიანებისადმი დაქვემდებარებული საბჭოთა მეურნეობების, კოლმეურნეობებისა და სხვა სახელმწიფო საწარმოების მოგებისა და წმინდა შემოსავლის ანარიცხების საფუძველზე. თითოეული მონაწილის ანალოგიური ფონდებიდან გაერთიანების შესაბამის ცენტრალიზებულ ფონდებში 20 პროცენტის გადარიცხვის გზით. აღსანიშნავია, რომ სახსრების მოზიდვა ამ ფონდში არარენტაბელური მეურნეობებიდან არ წარმოებდა, გაერთიანება ცენტრალიზებულ ფონდებში თავს უყრიდა აგრეთვე კოლმეურნეობებში კაპიტალური მშენებლობისათვის გამოყოფილი თანხების იმ ნაწილს, რომელიც მხოლოდ საიჯარო წესით კაპიტალურ მშენებლობაზე უნდა დაიხარჯოს.

ცენტრალიზებული ფონდების ფორმირების აღნიშნული მეთოდი გარკვეული ცვლილებით შემდგომში საფუძვლად დაედო 1984 წელს რესპუბლიკის მასშტაბით შემუშავებულ დებულებას ცენტრალიზებული ფონდების შექმნისა და გამოყენების შესახებ.

1981 წელს მახარაძის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში თავი მოიყარა 6738,6 ათასმა მანეთმა. აღნიშნული თანხა შემდეგნაირად განაწილდა: მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების ფონდში გადაირიცხა მთლიანი თანხის 68,6 პროცენტი, სოციალურ-კულტურულ ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ფონდში 18,8 პროცენტი, მატერიალური წახალისების ფონდში 11 პროცენტი, ხოლო სარეზერვო ფონდში 1,6 პროცენტი.

მეურნეობის განმტკიცებისა და გაფართოების ცენტრალიზებული ფონდებიდან რაიონის კოლმეურნეობები, საბჭოთა მეურნეობები, სამეურნეობათაშორისო საწარმოებსა და სხვა სახელმწიფო ორგანიზაციებში მთელი რიგი მნიშვნელოვანი ღონისძიებები განხორციელდა. ბაილეთის კოლმეურნეობაში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სასუქი პუნქტის მშენებლობისათვის გამოიყო თანხა, მებოსტნეობა-მერძევეობის სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებაში

ეროვნული ბიბლიოთეკა

აგებული იქნა 260 სული პირუტყვისათვის სადგომი. ერთ ჰექტარ ფართობზე მოეწყო სასათბურე მეურნეობა, რაიონის მეფრინველეობის სამეურნეობათაშორისო გაერთიანების, საკონსერვო ქარხნის, ხილისა და ციტრუსების მისაღები მოედნებისა და საწყობების, აგრეთვე წისქვილკომბინატში სიმინდის მისაღები საწყობის, № 2 ჩაის ფაბრიკის შენობა-დანადგარების, ხორცისა და რძის ქარხნის, აგრეთვე პირუტყვის მისაღები მოედნის რეკონსტრუქციისათვის გამოიყო თანხები.

სოციალურ-კულტურული ღონისძიებების და საბინაო მშენებლობის ფონდიდან თანხები მიეცა: მერიის კოლმეურნეობას კ. ლესელიძის სახელობის სახლ-მუზეუმის მშენებლობისათვის. საკვებწარმოების სამეურნეობათაშორისო გაერთიანებას პალიასტომის ტერიტორიაზე მუშათა საცხოვრებელი ბინების და სასადილოს მშენებლობისათვის. რაიკავშირის გამგეობას, სოფლად სავაჭრო ობიექტების მშენებლობისათვის და სხვა.

მატერიალური წახალისების ცენტრალიზებული ფონდიდან თანხები გაიცა გაერთიანებაში შემავალი კოლმეურნეობების, საბჭოთა მეურნეობების, ჩაის ნედლეულის პირველადი გადამამუშავებელი ფაბრიკების, საკონსერვო ქარხნის, სამეურნეობათაშორისო გაერთიანების და სხვა საწარმოთა მუშაკების პრემირებისათვის.

მახარაძის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში გადარიცხულმა თანხამ 1984 წელს 4116,6 ათასი მანეთი შეადგინა. მას დაემატა ნაშთი 333,3 ათასი მანეთი. სულ 4510,0 ათასი მანეთი. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ 1984 წელს რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში გეგმით უნდა გადაერიცხათ 4422 ათასი მანეთი. ფაქტიურად ნაკლები თანხები გადარიცხეს: მელექედურის, შემოქმედის, დვაბზუს, ცხემლისხიდის, მთისპირის და ბახვის კოლმეურნეობებმა, აგრეთვე ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოებმა: ანასეულის სოფლის მეურნეობის ტექნიკუმმა, საკვების მომპოვებელმა და დამამზადებელმა გაერთიანებამ, საკონსერვო ქარხანამ და სამრეწველო კომბინატმა.

წარმოების გაფართოებისა და განმტკიცების ფონდიდან გეგმით უნდა დახარჯულიყო 1700 ათასი მანეთი. აღნიშნული თანხა ფაქტიურად გამოიყენეს შემდეგი ღონისძიებებისათვის: ბაილეთის კოლმეურნეობაში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სასუქი პუნქტის, ნარუჯის საბჭოთა მეურნეობის მეცხოველეობის ფერმის და საშენ მასალათა კომბინატის მშენებლობისათვის, მეფრინველეობის კომბინატის მშენებლობისათვის, მეფრინველეობის ფაბრიკის რეკონსტრუქციისათვის და სხვა.

სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდიდან გეგმით უნდა დახარჯულიყო 940 ათასი მანეთი. ფაქტიურად გამოიყენეს 1047 ათასი მანეთი. აღნიშნული თანხა გაიცა: სოფლად სპორტული კომპლექსის და საცხენოსნო კლუბის მშენებლობისათვის, აგრეთვე ლაითურის საბჭოთა მეურნეობაში სათბურის მშენებლობისათვის და სხვა.

მატერიალური წახალისების ფონდიდან გეგმით უნდა დახარჯულიყო 1844 ათასი მანეთი, ფაქტიურად დაიხარჯა 1167 ათასი მანეთი, აღნიშნული თანხა გამოიყენეს გაერთიანების მოწინავე მუშაკთა პრემირებისათვის. სარეზერვო ფონდიდან თანხები გაიცა: მეფრინველეობის ფაბრიკისა და სოფლად კომუნალური მომსახურების კომბინატის საბრუნავი საშუალებების შესავსებად.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

მახარაძის რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდის შექმნამ და შემდეგ ამ ფონდიდან თანხების გამოყენებამ რაიონში ბევრი საკითხი დადებითად გადაწყვიტა. მაგრამ აქვე გვინდა შევჩერდეთ ზოგიერთ ნაკლოვანებაზე, რაც რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდებიდან თანხების მიზნობრივ გამოყენებაში შეინიშნება. ა) სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდიდან გეგმურთან შედარებით 11,4 პროცენტით მეტი თანხა დაიხარჯა, ხოლო მატერიალური წახალისების ფონდიდან გეგმურთან შედარებით 36,7 პროცენტით ნაკლები თანხა იქნა გამოყენებული, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ საჭიროა თანხების გეგმური და ფაქტიური ხარჯვა ერთმანეთთან შეწონასწორებულად სწარმოებდეს. ბ) ჩვენის აზრით სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდიდან ლაითურის საბჭოთა მეურნეობაში სათბურის მშენებლობისათვის გამოყოფილი თანხა 400 ათასი მანეთი, წარმოების გაფართოებისა და განმტკიცების ფონდიდან უნდა გამოყოფილიყო. ალბათ აღნიშნულმა განაპირობა ის, რომ სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის ცენტრალიზებული ფონდიდან გეგმურთან შედარებით ფაქტიურად მეტი თანხები იქნა დახარჯული, რასაც მომავალში სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს. გ) მახარაძის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდებიდან ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოთა გაფართოებისა და განმტკიცებისათვის მნიშვნელოვანი თანხები იხარჯება, ვიდრე ამ ორგანიზაციებიდან ცენტრალიზებული ფონდებში გადაირიცხება. მაგალითად „სოფლენერგოსა“ და საშენ მასალათა კომბინატის მშენებლობისათვის ცენტრალიზებული ფონდებიდან გამოიყო 462 ათასი მანეთი, მაშინ როდესაც ამ ორგანიზაციების მიერ აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში გადარიცხული თანხა 6 ათას მანეთს არ აღემატებოდა (გეგმურთან შედარებით მნიშვნელოვნად ნაკლები).

ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოების მიერ გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში თანხების გადარიცხვის საკითხთან დაკავშირებით ანალოგიური მდგომარეობაა რესპუბლიკის თითქმის ყველა რაიონში. ჩვენის აზრით 1985 წლის ნოემბერში სკკპ ცენტრალური კომიტეტისა და სსრკ მინისტრთა საბჭოს მიერ მიღებულ დადგენილებაში „აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის შემდგომი სრულყოფის შესახებ“ გატარებული ღონისძიებები, მათ შორის „სახაგრომრეწვის“ შექმნა, მნიშვნელოვნად გააუმჯობესებს აგროსამრეწველო კომპლექსის მართვის სტრუქტურას, დაგეგმვისა და დაფინანსების საკითხს აგროსამრეწველო კომპლექსის შემადგენლობაში შემავალ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებსა და სხვა სახელმწიფო საწარმოებში, რითაც მოიხსნება ის დაბრკოლება, რაც აღნიშნულ საწარმოო-ორგანიზაციებს შორის არსებობდა და მოწესრიგდება მათ მიერ ცენტრალიზებულ ფონდებში თანხების გადარიცხვისა და მათ შორის ამ სახსრების მიზნობრივი გამოყენების საკითხი.

განვიხილოთ გალის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებაში ცენტრალიზებული ფონდების მოზიდვისა და გამოყენების საკითხი. 1984 წელს გალის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში თანხები გადარიცხეს კოლმეურნეობებმა — 220,3 ათასი მანეთი. საბჭოთა მეურნეობებმა — 175,6 ათასი მანეთი, ორმაგი დაქვემდებარების საწარმოებმა 101,1 ათასი მანეთი — სულ 497,0 ათასი მანეთი. რაიონული გაერთიანების

ცენტრალიზებული ფონდებიდან თანხები გაიცა: საბერიოს განთიადის სახელობის კოლმეურნეობის, ლუკუხინის მეცხოველეობის გაერთიანების, აგრეთვე ჭუბერხინჯის სტალინის სახელობის ჩაის საბჭოთა მეურნეობის წარმოების განვითარებისა და განმტკიცებისათვის.

გალის რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდებიდან თანხები გადაერიცხა სხვადასხვა საჭიროებისათვის: გალის მუსიკალურ სკოლას, გალის რაიონული განათლების განყოფილებას, პროფტექნიკურ სასწავლებელს, „აფხაზმრეწვის“ რესპუბლიკურ გაერთიანებას, გალის რაიონულ კულტურის სახლს. აღნიშნული ორგანიზაციები არ უნდა შედიოდნენ გაერთიანების შემადგენლობაში, ამიტომ მათთვის თანხების მიცემა დებულების დარღვევაა. დებულებაში კი მითითებულია, რომ ცენტრალიზებული ფონდების თანხები მიმართული უნდა იქნეს გაერთიანების შემადგენლობაში შემავალი მეურნეობებისა და საწარმოო-ორგანიზაციების განვითარებისათვის, მათი ეკონომიკის შემდგომი განმტკიცებისათვის.

პრობლემის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ რესპუბლიკაში რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდების ფორმირებასა და მიზნობრივ გამოყენებაში რიგი ნაკლოვანებების მიუხედავად, ცენტრალიზებული ფონდების თანხების გამოყენებამ რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ხელმძღვანელებს საშუალება მისცა გადაეწყვიტათ მათ წინაშე მდგომი საწარმოო, სოციალურ-კულტურული, ფინანსური და საყოფაცხოვრებო საკითხები. 1984 წელს ამ მიზნით დაიხარჯა რესპუბლიკის რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებებში თავმოყრილი თანხების 63 პროცენტი. გახარჯული მთლიანი თანხის 59,1 პროცენტი მოხმარდა წარმოების განვითარებასა და განმტკიცების ღონისძიებებს, 14,7 პროცენტი სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობის საჭიროებას. 15,2 პროცენტი მშრომელთა მატერიალურ წახალისებას, ხოლო 10 პროცენტი მეურნეობათა ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

Л. Е. ДАТУНАШВИЛИ

РОЛЬ ЦЕНТРАЛИЗОВАННЫХ ФОНДОВ В ДЕЛЕ РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Резюме

На уровне районных агропромышленных объединений рассмотрены вопросы формирования и использования централизованных фондов. Изучены положительные и отрицательные стороны их создания и использования в некоторых районных агропромышленных объединениях республики и намечены пути устранения имеющихся недостатков.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ.

„მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. № 3

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ნუგზარ ცომაია, თენგიზ ლორთქიფანიძე

ავამაღლოთ რაიონული სამომხმარებლო კოოპერაციის ეფექტიანობა

სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითად მიმართულებათა პროექტში ნათქვამია „უფრო სრულად დავაკმაყოფილოთ საბჭოთა ადამიანების მზარდი მოთხოვნილება მაღალხარისხოვან და მრავალფეროვან საქონელსა და მომსახურებაზე... გავზარდოთ სახელმწიფო და კოოპერაციული ვაჭრობის საქონელბრუნვის მოცულობა დაახლოებით 1,8-ჯერ“[1].

ქობულეთის რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაცია ერთ-ერთი დიდი ორგანიზაციაა „ცეკავშირის“ სისტემაში. 1984 წელს ამ რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაციის მიერ საქონელბრუნვის გეგმა 35308 ათასი მანეთის ნაცვლად შესრულებულ იქნა 34547 ათასი მანეთით ანუ 98,1 პროცენტით. აღნიშნული მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება 1983 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს—19,5%-ით. აღნიშნული ჩამორჩენა გამოწვეულია მთელი რიგი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზებით. უკანასკნელ წლებში ვაჭრობის სისტემაში მტკიცედ დამკვიდრდა გეგმების კორექტირების მავნე პრაქტიკა — სავაჭრო ორგანიზაციებში საქონლის შეტანა ძირითადად თვის ბოლოს ხდება, რაც იწვევს საქონლის რეალიზაციის სირთულეს, უარყოფითად მოქმედებს გეგმის შესრულებაზე.

ბოლო წლების მანძილზე ბორჯომის მინერალური წყლების ქარხანა ქობულეთის რაიონულ სამომხმარებლო კოოპერაციას მინერალური წყლის „ბორჯომის“ მთელი წლის ფონდს — 450 ათას ცალს (ხშირად ფონდის ზემოთაც) უგზავნის იანვარ-თებერვალში. რაიონში სუსტი სასაწყობო მეურნეობის გამო გვიანდება ვაგონების დაცლა, ადგილი აქვს მათ ხშირ მოცდენებს. გარდა ამისა, მოწოდებული „ბორჯომის“ დიდი ნაწილი დაბალი ხარისხისაა, ნაკლებია მასზე მოსახლეობის მოთხოვნილება, რის გამოც სამომხმარებლო კოოპერაციის გამგეობას უხდება მისი გაცვლა სხვა საქონელზე.

რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაციის სისტემაში დეფიციტური საქონელი (რომელიც გეგმის შესრულების ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორია), შემოდის თვის ბოლო დღეებში. უფრო მიზანშეწონილი იქნება რაიკავშირმა იგი თვის შუა რიცხვებში მიიღოს.

დღეისათვის რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაციის სისტემაში მთელი რიგი სახალხო მოხმარების საქონლის ნაკლებობაა. კერძოდ, არ არის სარეცხი მანქანები, საკერავი მანქანები, ლამპის შუშები, მაცივრები.

სუსტია სისტემის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა: არ ჰყოფნით სავაჭრო და სასაწყობო ფართი, სამაცივრო დანადგარები. რაიკავშირს ემსახურება „ცე-

---

[1] სსრ კავშირის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების 1986—1990 წლებისა და 2000 წლამდე პერიოდის ძირითადი მიმართულებანი „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი; გვ. 10.

კავშირის“ სისტემის სატრანსპორტო კანტორა, რომლის სატრანსპორტო საშუალებათა უმეტესი ნაწილი მოძველებულია და ამორტიზირებულია, რის გამოც ტრანსპორტი ხშირად თვეობით რემონტში დგას. მწვავედ იგრძნობა სათადარიგო ნაწილების ნაკლებობა. უნდა ამაღლდეს სამომხმარებოლო კოოპერაციის როლი პირად დამხმარე მეურნეობების ნაკვეთებზე წარმოების მართვაში, რისთვისაც სამომხმარებლო კოოპერაციამ ყველა მწარმოებელთან, კოლმეურნეებთან და მუშა მოსამსახურეებთან უნდა დადოს ხელშეკრულება, სადაც აღნიშნული იქნება მხარეთა უფლება-მოვალეობანი, პროდუქციის შესასყიდი ფასები, შეღავათები. სამომხმარებლო კოოპერაციამ უფრო მეტად უნდა იზრუნოს საკარმიდამო მეურნეობის მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგებისათვის — ყოველ რაიონში აუცილებლად უნდა იყოს მცირე მექანიზაციის საშუალებათა, საკვების, სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის საშუალებების გასაყიდი პუნქტი ან მაღაზიები. სამომხმარებლო კოოპერაციას საკარმიდამო მეურნეობისათვის უნდა ჰქონდეს სპეციალური საკონსულტაციო სამსახური, სადაც კვალიფიციური სპეციალისტები საჭირო რჩევა-დარიგებას მისცემენ და მოემსახურებიან მწარმოებლებს მათთვის საჭირო ყველა საკითხზე. სამომხმარებლო კოოპერაციის მაღაზიებს უფლება უნდა მიეცეთ მოსახლეობიდან უშუალოდ შეისყიდონ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქცია და გაუშვან იგი ბრუნვაში.

რაიონში „ცეკავშირის“ სისტემის ერთ-ერთი დიდი საწარმოა ქობულეთის საკონსერვო ქარხანა. 1984 წელს ქობულეთის საკონსერვო ქარხანამ მთლიანი პროდუქციის გამოშვების გეგმა შეასრულა 113,3%-ით — გეგმის ზევით გამოშვებულ იქნა 413,3 ათასი მანეთის პროდუქცია, 2814 ათასი მანეთი სასაქონლო პროდუქციის ნაცვლად წარმოებულ იქნა 3167,6 ათასი მანეთის პროდუქცია. დაგეგმილი 300 ათასი მანეთი მოგების ნაცვლად მიღებულ იქნა 456,8 ათასი მანეთი მოგება, დანახარჯები 1 მანეთ სასაქონლო პროდუქციაზე დაგეგმილი 94,1 კაპიკის ნაცვლად შემცირებულ იქნა 90 კაპიკამდე, წარმოების რენტაბელობამ დაგეგმილი 16,1%-ის ნაცვლად შეადგინა 25,2%[2].

მიუხედავად აღნიშნული წარმატებებისა, საკონსერვო ქარხნის მუშაობაში ჯერ კიდევ ბევრი სირთულეებია. შევეხებით ზოგიერთ მათგანს.

სახელმწიფო შესყიდვის ფასი „კაიფერა“ მსხალზე 20 კაპიკია, ამასთან სტანდარტი ითვალისწინებს მისი ხელით მოკრეფას. ასეთი მცირე შესყიდვის ფასის გამო მოსახლეობა მას ძირითადად ფერთხავს და ისე მოაქვს ქარხანაში, ხოლო დაფერთხილი მსხალიდან ვერ იწარმოება ხარისხოვანი პროდუქცია, რის გამოც ქარხანა გარკვეულ ზარალს ღებულობს. მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, რომ შეიცვალოს სახელმწიფო სტანდარტი „კაიფერა“ მსხალზე. უნდა იყოს სტანდარტული და უსტანდარტო მსხალი და მათი შესყიდვის ფასი დაწესდეს შესაბამისად 40 და 20 კაპიკი, ხოლო მისი დახარისხება უნდა დაევალოს შემფუთავ ქარხანას.

ასევე მაღალრენტაბელური ტყემლის კომპოტების წარმოებისათვის მიზანშეწონილია დღეისათვის არსებული ტყემლის ერთი სტანდარტის ნაცვლად (სახელმწიფო შესყიდვის ფასი — 35 კაპ.) იყოს ორი სტანდარტი — სტანდარტული (შესყიდვის ფასი 40 კაპ.) და უსტანდარტო (შესყიდვის ფასი 20 კაპ.).

დღეისათვის ქარხანაში ერთ-ერთი რთული პრობლემაა პროდუქციის გასა-

---

[2] მონაცემები აღებულია ქობულეთის რაიონის საკონსერვო ქარხნის წლიური ანგარიშგებიდან.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ღება. განსაკუთრებით ეს ეხება ციტრუსის პროდუქციას (ქარხნის სასაქონლო პროდუქციის 70% ციტრუსების პროდუქციაზე მოდის). განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით უშვებს ქარხანა მანდარინის წვენებს (1984 წელს დაგეგმილი 1000 ტუბის ნაცვლად ქარხანამ გამოუშვა 2000 ტუბი). მისი საგემოვნო თვისებები ჯერ კიდევ ვერ აკმაყოფილებს მომხმარებელთა მოთხოვნებს. ამასთანავე საკმაოდ ძვირიცაა — 3 ლიტრიანი ქილა ღირს 7,5 მანეთი. საყიდლად მოუხერხებელია — გამოდის მხოლოდ 3 ლიტრიან ქილებში. ძალზე დაბალი ხარისხისაა ეტიკეტები, რომელსაც ცენტრალიზებულად იღებენ „ცეკავშირიდან". დაბალია ქილების ხარისხიც (ასე, მაგალითად, ქუთაისიდან მიღებული ქილები მწვანე ფერისაა, რაც მნიშვნელოვნად აუარესებს პროდუქციის გარეგნულ სახეს). მიზანშეწონილი იქნება, თუ კი მანდარინის წვენი ჩამოისხმება „პეპსი-კოლას" 330 გრამიან ქილებში ლამაზი ეტიკეტით, რაც გააუმჯობესებს პროდუქციის გარეგნულ სახეს, უფრო ხელმისაწვდომი გახდება საყიდლად, მნიშვნელოვნად დაჩქარდება რეალიზაცია.

დღეისათვის ქარხანაში საკმაოდ მოძველებულია მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა. საჭიროა უმოკლეს ვადაში დაიდგას კომპოტების, ჯემის, მურაბის ახალი ტექნოლოგიური ხაზები, წინააღმდეგ შემთხვევაში მიმდინარე წლიდან უკვე სირთულეები წარმოიქმნება ნედლეულის მიღებაში.

დღევანდელ პირობებში დიდი დრო მიაქვს დაფასოების პროცესს, რაც ხელით სრულდება. ავტომატურ ან ნახევრად ავტომატურ დაფასოებაზე გადასვლა ქარხნისათვის ერთ-ერთ უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს. ქარხანა განიცდის პასტერიზატორის ნაკლებობასაც, რაც სასწრაფოდ უნდა გამოსწორდეს.

დღეისათვის ქარხანაში მოქმედებს მაცივარი, რომლის სიმძლავრე 100 ტონაა. წარმოების ნორმალური ფუნქციონირებისათვის ქარხანას ესაჭიროება 300 ტონა სიმძლავრის მაცივარი.

წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მნიშვნელოვან რეზერვს ქარხანაში წარმოადგენს რაიონის აგროსამრეწველო გაერთიანებასთან კავშირურთიერთობის შემდგომი გაღრმავება. დღეისათვის ეს ურთიერთობა მხოლოდ აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებულ ფონდებში თანხების გადარიცხვით შემოიფარგლება, რომელსაც არასისტემატური ხასიათი აქვს. ამას იწვევს ის გარემოება, რომ სამომხმარებლო კოოპერაციის საწარმოები და ორგანიზაციები ემორჩილებიან „ცეკავშირის" გამგეობას და საქართველოს სსრ ცენტრალურ კომიტეტს, ხოლო დებულებები რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების შესახებ და რაიონული აგროსამრეწველო გაერთიანების ცენტრალიზებული ფონდის შესახებ მიღებულია საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით, რის გამოც სამომხმარებლო კოოპერაციის საწარმოები და ორგანიზაციები ძალზე ხშირად უარს ამბობენ თანხების გადარიცხვაზე რაიონულ აგროსამრეწველო გაერთიანებათა ცენტრალიზებულ ფონდებში. დღეისათვის ქარხნის ნედლეულით მომარაგება დაკისრებული აქვს ხილ-ბოსტნეულის მეურნეობის სამინისტროს „აჭარსოფლდამზადების" გაერთიანებას. უფრო გამართლებული იქნება თუ კი ეს ფუნქცია იმ ნედლეულზე, რომელსაც ქარხანა ღებულობს რაიონიდან, დაეკისრება აგროსამრეწველო გაერთიანებას. საჭიროა გაერთიანებამ რიგი კოლმეურნეობები და საბჭოთა მეურნეობები მიამაგროს საკონსერვო ქარხანაზე. ქარხნის ნედლეულით შეუფერხებელ მომარაგებაზე პასუხი უნდა აგოს აგროსამრეწველო გაერთიანებამ. ქარხნის რიტმული და-

ტვირთვისათვის საჭიროა აგროსამრეწველო გაერთიანებამ შეიმუშავოს ნედლეულის კრეფისა და გადაზიდვის გრაფიკი, ხოლო ქარხანამ — შესაბამისად მიღების გრაფიკი. საჭიროა დაწესდეს მკაცრი კონტროლი აღნიშნული გრაფიკების ზუსტად დაცვაზე. აღნიშნული ღონისძიებების გატარებით რაიონში მნიშვნელოვნად დაჩქარდება სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის „წარმოება-გადამუშავების“ ციკლი, ამაღლდება აგროსამრეწველო კომპლექსის ეფექტიანობა.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ ერთი ფაქტიც. დღეისათვის რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაციის გეგმა არ შედის რაიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების გეგმაში. რაიონის ხელმძღვანელობას არც აინტერესებს შეასრულებს თუ არა სამომხმარებლო კოოპერაცია გეგმას, ვინაიდან იგი რაიონის მაჩვენებლებზე არ მოქმედებს, რაც ჩვენი აზრით არასწორია. საჭიროა რაიონის სამომხმარებლო კოოპერაციის გეგმა შედიოდეს რაიონის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების კრებსით გეგმაში და მისი შესრულებისათვის რაიონის ხელმძღვანელობას ისევე უნდა მოეთხოვოს, როგორც რაიონის კრებსითი გეგმის შესრულებისათვის.

Н. П. ЦОМАЯ, Т. Д. ЛОРДКИПАНИДЗЕ

О ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАЙОННОЙ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ

Резюме

В работе рассмотрены вопросы, связанные с совершенствованием хозяйственной деятельности потребительской кооперации изучаемого района.

Анализируется работа Кобулетского консервного завода — одного из крупных предприятий потребительской кооперации.

Даны практические рекомендации, которые будут способствовать повышению эффективности потребительской кооперации как данного, так и ряда других районов республики.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის აგროსამრეწველო კომპლექსის ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თამაზ აქუბარდია

საკურორტო მეურნეობის ძირითადი ფონდების ეფექტიანობის მაჩვენებლების საკითხისათვის

როგორც ცნობილია, საზოგადოებრივი წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა ორ ასპექტში განიხილება: ზოგადეკონომიკურ და სოციალ-ეკონომიკურ ასპექტში. საკითხისადმი ასეთი მიდგომა იმით არის განპირობებული, რომ წარმოების ნებისმიერი წესისათვის დამახასიათებელია მისი ორი მხარის, მწარმოებლური ძალებისა და წარმოებით ურთიერთობათა ერთიანობა. წარმოების ზოგადეკონომიკური ეფექტიანობა უპირატესად მწარმოებლურ ძალთა ფუნქციონირების შედეგიანობას გამოხატავს და იგი განისაზღვრება შრომის მარტივი პროცესის პოზიციებიდან, როდესაც ხდება მისი სოციალური ფორმისაგან აბსტრაგირება. წარმოების სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობა განისაზღვრება წარმოებით ურთიერთობათა ხასიათით, წარმოების მოცემული წესისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკურ ეკონომიკურ კანონთა მთელი სისტემით და, რაც მთავარია, პირველ რიგში მისი ძირითადი ეკონომიკური კანონით. მაშასადამე, სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტიანობა საბოლოო ჯამში წარმოადგენს სამეურნეო პრაქტიკაში ძირითადი ეკონომიკური კანონის რეალიზაციის ზომას.

თანამედროვე ეტაპზე გაზრდილ საზოგადოებრივ მოთხოვნილებებში იგულისხმება არა მარტო მატერიალური, არამედ მუდმივად მზარდი და მრავალფეროვანი სულიერი მოთხოვნილებებიც, რომელთა დაკმაყოფილებაში მატერიალური წარმოების სფეროსთან ერთად სულ უფრო აქტიურ როლს თამაშობს არამატერიალური სფეროც, რამაც თავისი ლოგიკური ასახვა ჰპოვა სოციალიზმის ძირითადი კანონის ფორმულირებაშიც[1].

საზოგადოებრივი წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ზემოხსენებულ ასპექტებში განხილვა წარმოადგენს მეთოდოლოგიურ საფუძველს არაწარმოებითი სფეროს ეკონომიკური ეფექტიანობის განსაზღვრისთვისაც, რამდენადაც დღეისათვის ეკონომიკურ ლიტერატურაში უკვე დამკვიდრებული შეხედულების თანახმად ეკონომიკური ურთიერთობანი ვრცელდება უშუალოდ მატერიალური წარმოების ფარგლებს გარეთაც იმასთან დაკავშირებით, რომ მატერიალურ ღირებულებათა მოძრაობა გარკვეული საზოგადოებრივი ფორმით ეკონომიკურ კანონთა მოქმედების სფეროში საზოგადოების ყველა იმ წევრებსაც შეიყვანს, რომლებიც უშუალოდ არ მონაწილეობენ წარმოებასა და გაცვლაში[2].

---

[1] ლ. ჩიქავა, არამატერიალური წარმოების როლი სოციალიზმის ძირითადი ეკონომიკური კანონის მოთხოვნათა რეალიზაცაში, „ეკონომისტი", 1984, № 12, გვ. 46—57.

[2] Солодков М. В. Непроизводственная сфера при социализме, М., 1981, с. 11.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რამდენადაც არაწარმოებით სფეროში დახარჯული შრომა მიმართულია ადამიანზე, როგორც მოქმედების ობიექტზე და შრომის შედეგები ძირითადად სასარგებლო ეფექტის სახით მოიცემა, ამდენად სწორედ ეს უკანასკნელი გარემოება განაპირობებს დროის ეკონომიის კანონის მოქმედების რიგ თავისებურებებს არაწარმოებით სფეროში თუნდაც იმ გაგებით, რომ სოციალისტური საზოგადოებისათვის სულაც არ არის სულერთი, თუ რა გზებით და რა საშუალებებით ხდება ამ ეკონომიის მიღწევა.

ამრიგად, არაწარმოებითი სფეროს ფუნქციონირების ეფექტიანობის ცნებაში იგულისხმება მისი ისეთი განვითარება, რომელიც სოციალისტური საზოგადოებრივი წარმოების უზენაესი მიზნის რეალიზაციას უზრუნველყოფს შრომის ოპტიმალური დანახარჯებით. ამასთან, ეს დანახარჯები იქით უნდა იყოს მიმართული, რომ იგი ზემოთ აღნიშნული აზრით უზრუნველყოფდეს თავისუფალი დროის ზრდას. თუ რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს არაწარმოებითი სფეროს ფუნქციონირების ეფექტიანობის გაზრდას, ეს შემდეგი ციფრებიდანაც ჩანს: დღეისათვის საოჯახო საქმეებზე და თვითმომსახურებაზე ქვეყნის მასშტაბით იხარჯება დაახლოებით 150 მლრდ. კაც-საათი, ანუ სხვანაირად, მთლიანად საზოგადოებრივ მეურნეობაში დახარჯული დროის 62%-მდე. არაწარმოებითი სფეროს რიგი დარგების განვითარების არსებული შესაძლებლობების რეალიზაცია საშუალებას მოგვცემს შევამციროთ ეს დანახარჯები დაახლოებით ორჯერ მაინც[3], რაც, თავის მხრივ, საშუალებას მოგვცემს შესაბამისად გავზარდოთ თავისუფალი დროის ფონდი, ანუ მეტი დრო დაეთმოს აქტიურ დასვენებას, კულტურისა და განათლების დონის ამაღლებას, ხოლო ეს უკანასკნელი თავის მხრივ სასიკეთო უკუგავლენას მოახდენს საზოგადოებრივი წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაზე.

ამ ამოცანის წარმატებით გადაჭრისათვის გარკვეულ მნიშვნელობას იძენს არაწარმოებითი სფეროს ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის საკითხი. როგორც მოსახლეობისათვის გაწეული მომსახურების დონისა და სტრუქტურის ანალიზი გვიჩვენებს, 70-იანი წლებისათვის მოსახლეობის კომუნალურ-საცხოვრებელი მეურნეობის ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის დონე საზოგადოებრივად აუცილებელი ნორმალური დონის მხოლოდ 50% თუ შეადგენდა[4]. დაახლოებით ასეთივე მდგომარეობაა სხვა სახის მომსახურებაზეც[5]. გამონაკლისს არც საკურორტო მეურნეობა შეადგენს. საილუსტრაციოდ ქ. სოხუმსა და გაგრაში, მიმდინარე ეკონომიკური ექსპერიმენტებიც გამოდგება, რომლის ძირითად მიზანს არაორგანიზებულ დამსვენებელთა მომსახურების დონის გაუმჯობესება წარმოადგენს.

ამიტომაც მიექცა ასეთი განსაკუთრებული ყურადღება სახალხო მოხმარების საქონლის წარმოებისა და მომსახურების სფეროს განვითარების 1986—2000 წლების კომპლექსურ პროგრამაში საკურორტო მეურნეობის განვითარე-

---

3 Экономика развитого социалистического общества, М., 1977, с. 382.

4 საზოგადოებრივად აუცილებელი დანახარჯების ნორმალურ დონეს არაწარმოებით სფეროში შეესაბამება მოცემული დარგის ისეთი დანახარჯები, რომლებიც უზრუნველყოფენ საზოგადოების ყველა წევრის საკმაოდ მაღალი ხარისხის მომსახურებას. აქედან გასაგებია, თუ რას ნიშნავს ძირითადი ფონდებით უზრუნველყოფის ნორმალური დონე.

5 Солодков М. В. Экономика непроизводственной сферы, М., 1980, с. 130.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ბას საერთოდ საკავშირო მასშტაბით და განსაკუთრებით საქართველოს რესპუბლიკაში. კომპლექსურ პროგრამაში კერძოდ მითითებულია, რომ 1990 წელს საკურორტო მომსახურების მოცულობა გაიზრდება 25—30%-ით და 2000 წელს — 2,3—2,5-ჯერ. გაფართოვდება სანატორიულ-საკურორტო დაწესებულებების, პანსიონატების, დასასვენებელი სახლებისა და ბაზების ქსელი[6].

როგორც ცნობილია, ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის გამომხატველ განზოგადებულ მაჩვენებელს წარმოადგენს ფონდუკუგება, მაგრამ, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ძირითადი საწარმოო ფონდების ეფექტიანობის განსაზღვრისათვის ფონდუკუგების მაჩვენებლის დიდი მნიშვნელობის მიუხედავად, არაწარმოებით სფეროში ძირითადი ფონდების ეფექტიანობის საკითხებთან დაკავშირებით საბოლოოდ ჩამოყალიბებული კრიტერიუმები ჯერ კიდევ არ გვაქვს...[7]

დღეისათვის არაწარმოებით სფეროში ფონდუკუგების მაჩვენებლის განსაზღვრა ხდება, როგორც გაწეული მომსახურების მოცულობის შეფარდება ძირითადი ფონდების ღირებულებასთან და ამდენად ფონდუკუგება განსაზღვრულია როგორც ღირებულებითი მაჩვენებელი.

მომსახურების მოცულობის ფულად ფორმაში გამოხატვა ფართოდ გამოიყენება ეკონომიკაში. დღეისათვის საბჭოთა ეკონომიკურ ლიტერატურაში გვაქვს სხვადასხვა მეთოდები, რომელთა საშუალებითაც ხდება გაწეული მომსახურების ფულადი შეფასება. იმ შეხედულების გაზიარება, რომ არაწარმოებით სფეროში დახარჯული შრომის უდიდესი ნაწილი არ ქმნის ეროვნულ შემოსავალს, სულაც არ გულისხმობს იმას, რომ არაწარმოებითი სფეროს მუშაკთა შრომის შედეგები არ გამოიხატება ფულადი ფორმით. მიუხედავად იმისა, რომ აქ შრომის შედეგებს საზოგადოდ ნივთიერი ფორმა არა აქვთ, ისინი გაიცვლებიან როგორც მატერიალური წარმოების სფეროში შექმნილ პროდუქტებზე, ასევე არაწარმოებითი სფეროს შიგნით შექმნილ სხვა სახის მომსახურებაზეც. ამის შესახებ წერდა კ. მარქსი, რომ არამწარმოებლურ მუშაკთა მიერ გაწეული მომსახურების ღირებულება განისაზღვრება იმავე (ან ანალოგიური) ხერხით, როგორითაც განისაზღვრება მწარმოებლურ მუშაკთა შრომის ღირებულება, კერძოდ კი წარმოების დანახარჯებით, რომელიც მათი შენახვის, ან მათი წარმოებისთვისაა საჭირო[8].

არაწარმოებითი სფეროს იმ დარგების მომსახურების მოცულობა, სადაც ჭარბობს ფასიანი მომსახურება, ტოლია მატერიალური დანახარჯების, ხელფასის და მოგების ჯამის, ხოლო იქ სადაც მომსახურების გაწევა ხდება უფასოდ ან შეღავათიან პირობებში ტოლია სახელმწიფოს, ან კოოპერაციული ორგანიზაციების მიერ გაწეული იმ დანახარჯების, რომლებიც გამიზნულია მოცემული დარგის დაწესებულებათა შესანახად და რომელშიც შედის მატერიალური დანახარჯები და ხელფასი[9]. რაც შეეხება ძირითადი ფონდების ღირებულების შეფასებას, ჩვენ ვიზიარებთ იმ ეკონომისტების შეხედულებას, რომელთა მიხედვითაც ძირითადი ფონდების ნამდვილ ღირებულებას ყოველი მოცემული მო-

6 გაზ. „კომუნისტი", № 234, 1985 წ., 10 ოქტომბერი

7 Вопросы экономики, 1979, № 11, с. 154—156.

8 კ. მარქსი, ზედმეტი ღირებულების თეორიები, კაპიტალი, ტ. IV, ნაწილი I, თბ., 1966, გვ. 164.

9 Методические указания к разработке государственных планов экономического и социального развития СССР, М., 1980, с. 676.

მენტისათვის წარმოადგენს ძირითადი ფონდების ნარჩენი ღირებულება შრომის საშუალებების მატერიალური და მორალური ცვეთის გათვალისწინებით და ამდენად ძირითადი ფონდების შეფასების სწორედ ეს სახე უნდა იქნეს გამოყენებული ფონდუკუგების მაჩვენებლის გამოთვლისას[10].

ცხრილი № 1

საქ. სსრ პროფკავშირების საკურორტო დაწესებულებათა
ფონდუკუგების მაჩვენებლების დინამიკა 1965—1984 წწ.[11]

მაჩვენებლები	1965	1970	1975	1980	1984
ძირითადი ფონდები ათას მანეთობით	70954	111643	139806	161943	190975
ძირითადი ფონდების ზრდის ტემპები %-ით	100	157,3	183,0	228,3	269,2
მომსახურების მოცულობა ათას მან-ით	27200	43866	47543	61122	71519
მომსახ. მოცულობის ზრდის ტემპები %-ით	100	171,2	174,8	224,7	262,9
ფონდუკუგების მაჩვენებელი მან-ით	0,38	0,39	0,34	0,38	0,37

I ცხრილიდან ჩანს, რომ 1965—1984 წწ-ში, როგორც ძირითადი ფონდები, ასევე მომსახურების მოცულობა, თითქმის ერთნაირად გაიზარდა — 2,6-ჯერ. რაც შეეხება წლების მიხედვით მათი ცვლილების დინამიკას, ძირითადი ფონდების ზრდის ტემპები წინ უსწრებს მომსახურების მოცულობის ზრდის ტემპებს, მაგრამ ეს განსხვავება იმდენად მცირეა, რომ ფონდუკუგების მაჩვენებლის დინამიკა განხილულ პერიოდში არ ამჟღავნებს არც ზრდის და არც შემცირების ტენდენციას. მთლიანად ფონდუკუგების მაჩვენებლის სიდიდე საქართველოს კურორტებისათვის არ შეიძლება ჩაითვალოს დამაკმაყოფილებლად.

მხოლოდ ფონდუკუგების მაჩვენებლის საშუალებით ძნელია ვიმსჯელოთ საკურორტო მეურნეობის ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის შესახებ, რადგანაც ხშირად ახალი ფონდების მოქმედებაში მოყვანა მიმართულია არა მხოლოდ მომსახურების მოცულობის გაზრდისაკენ, არამედ შრომის პირობების გაუმჯობესებისაკენ, შრომის მწარმოებლურობის გაზრდისაკენ შრომითი დანახარჯების შემცირების გზით. ამდენად ძირითადი ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის განსაზღვრისათვის გარკვეულ მნიშვნელობას იძენს საკურორტო მეურნეობაში დასაქმებულ მუშაკთა შრომის ფონდშეიარაღების მაჩვენებლის შესწავლა, რომელიც წარმოადგენს ძირითადი ფონდების შეფარდებას დასაქმებულ მუშაკთა რაოდენობასთან. შრომის ფონდშეიარაღების ზრდა იწვევს, ჯერ ერთი, მუშაკთა შრომის პირობების გაუმჯობესებას და მეორეც, შრომის შედეგების, ანუ ჩვენ შემთხვევაში მომსახურების ხარისხის ზრდას, რაც აგრეთვე ძალზე მნიშვნელოვანია. როგორც საკურორტო მეურნეობაში დასაქმებულ მუშაკთა შრომის ფონდშეიარაღების მაჩვენებლის დინამიკის შესწავლამ გვიჩვენა მეთერთმეტე ხუთწლედში იგი შეადგენდა 11,4 ათას მანეთს ერთ მუშაკზე, მაშინ როცა მთლიანად არაწარმოებით სფეროში

---

[10] Степанков А. Совершенствование показателей фондоотдачи и производительности труда. Вопросы экономики, 1969, № 6, с. 43—44.

[11] ცხრილი შედგენილია საქ. სსრ პროფკავშირების კურორტების მართვის ცენტრალურ საბჭოში მოპოვებული მასალების საფუძველზე.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საკავშირო მასშტაბით მან მხოლოდ 4,3 ათასი მანეთი შეადგინა[12]. ჩვენი აზრით, ეს განსხვავება ძირითადად განპირობებულია ექიმთა და დამხმარე სამედიცინო პერსონალის ნაკლებობით რესპუბლიკის მთელ რიგ საკურორტო ზონებში. მაგალითად, მხოლოდ 1984 წელს საკურორტო დაწესებულებებს 200 ექიმი დააკლდათ, მაშინ როდესაც რესპუბლიკის დედაქალაქში მათი სიჭარბეა.

მიუხედავად იმისა, რომ არაწარმოებითი სფერო სახალხო მეურნეობის, როგორც ერთიანი მექანიზმის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს და მისი ფუნქციონირება სოციალისტური წარმოებითი ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელი ზოგადი ეკონომიკური კანონზომიერებების საფუძველზე მიმდინარეობს, ამ სფეროს დარგების ეკონომიკური განვითარების თავისებურებანი განაპირობებენ ისეთი ეკონომიკური სტიმულირების და ბერკეტების გამოყენების სპეციფიურობას, როგორიცაა სამეურნეო ანგარიშიანობა, მოგება, რენტაბელობა და ა. შ. ეს თავისებურებანი განპირობებულია არაწარმოებით სფეროში ღირებულებითი ურთიერთობების მოქმედების სპეციფიურობით, ამ სფეროში დასაქმებულ მუშაკთა შრომის ხასიათით და, აქედან გამომდინარე, მათი შრომის შედეგების თავისებურებებით. ყველაფერი ეს ერთად აღებული გავლენას ახდენს არაწარმოებითი სფეროს დაწესებულებათა სამეურნეო ანგარიშიან ერთიერთობათა მოქმედების ხასიათზე.

დაფინანსების ხერხების, წყაროებისა და დანახარჯების ანაზღაურების სიდიდის მიხედვით არაწარმოებითი სფეროს დარგების კლასიფიკაციის ანალიზი გვიჩვენებს[13], რომ საკურორტო მეურნეობა განეკუთვნება ისეთ დარგებს, რომლებშიც გვხვდება არასრული სამეურნეო ანგარიშიანობის ფორმა და ამდენად მოგებისა და რენტაბელობის ანალიზისას ეს გარემოება მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული.

ძირითადი ფონდების რენტაბელობის ნორმის ანალიზს განვიხილავთ, ჩვენი საკვლევი ობიექტიდან გამომდინარე, როგორც მოგების შეფარდებას საკურორტო დაწესებულებების ძირითად ფონდებთან, ხოლო მოგებას — როგორც საგზურების რეალიზაციის შედეგად მიღებულ შემოსავალსა და დანახარჯებს შორის სხვაობას.

როგორც II ცხრილიდან ჩანს ძირითადი ფონდების რენტაბელობის ნორმის სიდიდე 1975—1984 წწ. მერყეობს 3,3—4,0%-ის ფარგლებში და აღნიშნულ პერიოდში არ ხასიათდება ზრდის ტენდენციით. ამის მიზეზი უნდა ვეძებოთ ჯერ ერთი იმაში, რომ საკურორტო მომსახურებით მოსახლეობის დაკმაყოფილების არსებული დონე საგრძნობლად ჩამორჩება მოთხოვნილებას, რის გამოც წინა პლანზე წამოწეულია მოცემული დარგის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის ექსტენსიური გაზრდის ამოცანა[14] და ამდენად ძირითადი ფონდების ზრდის ტემპები აღემატება მოგების ტემპებს და მეორეც ის, რომ მოგების საერთო რაოდენობის 30%-მდე განპირობებულია იმ დამსვენებელთა ხარჯზე, რომელთაც გააჩნიათ საგზურები, მაგრამ ან საერთოდ არ ჩადიან დანიშნულების ადგილზე, ან გვიან ჩადიან და, ან ადრე ბრუნდებიან უკან. 1978

---

[12] Непроизводственная сфера СССР, под ред. М. В. Солодкова, М., 1981, с. 229.

[13] Непроизводственная сфера СССР, под ред. М. В. Солодкова, М., 1981, с. 138—139.

[14] თ. აქუბარდია, საკურორტო მეურნეობის ძირითადი ფონდების სტრუქტურის თავისებურებანი, ახალგაზრდა მეცნიერ-ეკონომისტთა VIII რესპუბლიკური კონფერენციის მოხსენების თეზისები, თბ., 1985, გვ. 210.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

წელს ამ კატეგორიის დამსვენებელთაგან საერთოდ არ ჩავიდა დასასვენებლად ან სამკურნალოდ 61,5%, დაგვიანებით ჩავიდა 30,5% და 8% ადრე გამოემგზავრა[15].

ცხრილი № 2

საქ. სსრ პროფკავშირების საკურორტო დაწესებულებათა ძირითადი ფონდების რენტაბელობის ნორმის დინამიკა 1975—1984 წწ.[16]

მაჩვენებლები	1975	1980	1981	1982	1983	1984
ძირ. ფონდ-ის ღირებულება ათას მან.	139806	161943	164720	176457	180310	190975
მოგება ათას მან.	5648,0	6147,0	6430,0	5893,0	6516,0	7596,0
რენტაბელობის ნორმა %-ით	4,0	3,8	3,9	3,3	3,6	4,0

ამდენად ცხადია, რომ რენტაბელობის ნორმის რეალური სიდიდე კიდევ უფრო ნაკლები იქნება.

როგორც ვხედავთ, საკურორტო მეურნეობის ძირითადი ფონდების ეფექტიანობა მთლიანობაში არ შეიძლება დამაკმაყოფილებლად ჩაითვალოს, რამდენადაც იგი არ შეესაბამება საზოგადოების გაზრდილ მოთხოვნებს. ამასთან დაკავშირებით განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს არსებული ძირითადი ფონდების ეფექტიანობის გაზრდა დამატებითი კაპიტალდაბანდებების გარეშე გაწეული მომსახურების მოცულობის გაზრდის გზით. საკურორტო მეურნეობაში ძირითადი ფონდების ეფექტიანობის გაზრდის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან რეზერვად წარმოგვიდგება საკურორტო მომსახურებაში სეზონურობის დაძლევა.

ამასთან დაკავშირებით შეიძლება წამოიჭრას საკითხი იმის შესახებ, რომ მშრომელთა უმრავლესობას სურს საკურორტო მომსახურებით სარგებლობა ზაფხულის თვეებში. ეს ცხადია, მაგრამ თუ კი მოხერხდება მშრომელთა კულტურული დასვენებისა და გართობისათვის ყველა აუცილებელი პირობების შექმნა, მაშინ მთელი პასუხისმგებლობით შეიძლება განვაცხადოთ, რომ დამსვენებელთა რიცხვი ნოემბრიდან მაისამდე საგრძნობლად გაიზრდება, მითუმეტეს, რომ საქართველოში მზიანი დღეების რიცხვი 180-დან 220 დღემდე გრძელდება[17].

Т. Г. АКУБАРДИЯ

К ВОПРОСУ О ПОКАЗАТЕЛЯХ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОСНОВНЫХ ФОНДОВ КУРОРТНОГО ХОЗЯЙСТВА

В статье на основе изучения литературных источников дается попытка определения эффективности функционирования непроизводственной сферы. В связи с этим исследуются показатели эффективности основных фондов курортного хозяйства Грузинской ССР, определяется основной путь их повышения.

წარმოადგინა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის არასაწარმოო სფეროს ეკონომიკური პრობლემების განყოფილებამ

15 Арахамия Ш. Г. Экономические и социальные проблемы сферы обслуживания развитого социалистического общества, Тб., 1981, с. 86—87.

16 ცხრილი შედგენილია საქ. სსრ პროფკავშირების კურორტების მართვის ცენტრალური საბჭოს მასალების საფუძველზე.

17 ე. კობახიძე, საქართველოს სსრ საკურორტო მეურნეობა და ტურიზმი, თბ., 1971, გვ. 21.

ბიბლიოთეკა

სამართალი

Е. МИСКАРЯН-ШЕКРИЛАДЗЕ

ЗАЩИТА И ОХРАНА СЕМЬИ В СВЕТЕ РЕШЕНИЙ XXVII СЪЕЗДА КПСС

Сегодня вряд ли есть смысл доказывать доказанное — то, что семья, эта клеточка человеческого общества, микроорганизм, является именно тем коллективом, на котором зиждется государство, на котором базируется общество в целом. Это неоспоримо. От прочности семей, от их стабильности зависит многое — настроение людей, их трудовая и социальная активность, счастье, здоровье и, что самое важное, продление человеческого рода, воспитание человека будущего — морально и физически здорового, высокообразованного, творчески мыслящего, инициативного, дисциплинированного. Забота о семье, ее защита и охрана — один из важнейших конституционных принципов в нашей стране, объект пристального внимания и заботы Коммунистической партии и Советского государства.

Выступая на XXVII съезде КПСС, Генеральный секретарь ЦК КПСС товарищ М. С. Горбачев уделил особое внимание проблемам укрепления семьи, ее прочности, созданию оптимальных условий для дальнейшего улучшения условий труда и быта женщин, что даст им возможность уделять больше внимания семье, воспитанию детей, успешно сочетать трудовую деятельность с материнством[1].

Не последнее место в решении этих вопросов занимает и решение жилищно-бытовых условий семей, забота о молодоженах, о старшем поколении, подготовка юношества к семейной жизни, повышение у людей чувства ответственности за семью. Все это вызывает необходимость в усовершенствовании действующего брачно-семейного законодательства, строгого контроля за его правильным применением и исполнением, поскольку оно, как наиболее близкое к брачно-семейным отношениям, служит правовым средством помощи, защиты и охраны семьи.

Взаимоотношения в семье отличаются особой спецификой, связаны больше с нормами морали, нравственности, социально-бытовыми отношениями, но, тем не менее, вне правового регулирования и без него они существовать не могут.

Закон начинает действовать с того момента, когда люди объявляют о своем намерении заключить брак. Законодатель ,при наличии определенных условий (достижение брачного возраста, согласие на заключение брака, несостояние в другом зарегистрированном браке и др.) санкционирует брак, регулирует порядок его заключения, определяет условия, препятствующие заключению брака.

Государство не запрещает и не наказывает мужчину и женщину, не желающих, независимо от причин, регистрировать в установленном законом порядке свои отношения, но и не поощряет их. Более того, признается только брак, зарегистрированный в государственных

[1] См. Политический доклад Центрального Комитета КПСС, газ. «Правда», № 57 (24679) от 26 февраля 1986 г., с. 6.

органах записи актов гражданского состояния (ч. 2 ст. 6 КОБС ГССР). Ни религиозный брак или обряды, ни фактические брачные отношения правового значения не имеют и правовой защите не подлежат. Далее, законодатель четко регулирует личные и имущественные правоотношения между супругами, родителями и детьми, а также между иными членами семьи, институт усыновления, опеки и попечительства.

Брак, потерявший свое значение, направленность и смысл, может быть расторгнут. Свобода заключения брака непосредственно связана со свободой развода. Но всякий развод взят под контроль государства. Это — один из основных принципов советского семейного права. Для предотвращения произвола при расторжении брака контроль этот необходим.

Всякий произвол в семье, всякое ущемление и нарушение прав кем-либо из членов семьи, при наличии вины совершившего, не остается безнаказанным. «Неблагоприятные правовые последствия совершения недозволенных законом действий, например, заключение фиктивного брака, злостного неисполнения обязанностей по воспитанию ребенка, порождают применение семейно-правовых санкций к нарушителю закона»[2].

Прочность семьи зависит от самых разных причин — здесь и обязательная регистрация брака, которая даже при очень большой любви мужчины и женщины друг к другу все же необходима, поскольку дисциплинирует супругов и подвергает их отношения не только нормам этического поведения (это необходимо во всех случаях), но и правовому воздействию; здесь и количество детей в семье, поскольку, чем их больше, тем семья прочнее; и поведение родителей, и общая культура. Регистрация брака преследует не только личный интерес вступающих в брак, но также государственный и общественный интерес.

Защищая семью всеми возможными правовыми способами, ратуя за ее прочность гарантированными средствами защиты и охраны, государство стремится к нормализации отношений между людьми, стремится по мере возможности заранее помочь молодым супругам избежать конфликтной ситуации из-за неустроенности в жилищно-бытовом плане, что в первые годы супружества является наиболее частой причиной расторжения брака. Молодоженам оказывают всемерное содействие в индивидуальном строительстве, в возможности внеочередного вступления в жилищно-строительные кооперативы.

Каков же критерий для определения молодоженов? По логике — это лица, вступившие в брак. Но, оказывается, понятие «молодожены» для жилищного законодательства определяется совсем иным критерием. В постановлении ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 22 января 1981 г. определено, что молодоженами признаются лица, вступившие в первый брак до 30 лет. Если же это повторный брак хотя бы одного из супругов или же один из них перешел предел тридцатилетнего возраста, то льготы на этих новобрачных не распространяются.

Правда, судя по последним социологическим исследованиям, проведенным В. Сысенко, подавляющее большинство мужчин вступает в брак в возрасте 22—24 лет, женщин — 20—21 года, за пределами же тридцати лет женихов — 5%, невест — 2,9%[3].

---

[2] Нечаева А. М. Брак, семья, закон. М., 1984, с. 4.

[3] См. Сысенко В. Новобрачные в зеркале собственных взглядов, суждений, оценок. В кн.: Молодожены. М., 1985, с. 15.

Процент этот настолько невелик, что вряд ли стоило делать какие-то ограничения и лишать эту категорию новобрачных права на устройство своего жилья и быта. Спора здесь не должно было быть, поскольку семья эта, в течение, по крайней мере десятилетия, все же считается перспективной.

Данное правовое неравенство, где лишение жилищных льгот определяется только лишь возрастной границей, должно быть устранено.

Вызывает некоторую тревогу падение в г. Тбилиси индекса брачности: 1969 г. — 9,8; 1976 г. — 9,7; 1977 г. — 9,8; 1978 г. — 9,8; 1979 г. — 10,2; 1980 г. — 10,2; 1981 г. — 10,3; 1982 г. — 10,0; 1983 г. — 8,9; 1984 г. — 8,8; 1985 г. — 8,9 (на 1000 человек). Причины этой динамики не выяснены полностью, но факт остается фактом. Все приписывать более свободному отношению молодежи к добрачным связям, к т. н. «пробным бракам», очевидно, нельзя. Здесь кроется более серьезная причина.

С другой стороны, благодаря социальной, материальной, правовой помощи государства, увеличение государственных средств и способов в воспитании детей, количество разводов на 1000 человек в г. Тбилиси понизилось. Динамика индекса разводимости выглядит следующим образом: 1969 г. — 2,5; 1976 г. — 2,9; 1977 г. — 3,0; 1978 г. — 3,0; 1979 г. — 2,9; 1980 г. — 2,9; 1981 г. — 2,9; 1982 г. — 3,0; 1983 г. — 2,9; 1984 г. — 2,7; 1985 г. — 2,8.

Правда, уменьшение невелико, но это, хоть и незначительная, но победа правовых средств и способов упрочения семьи.

Забота о детях — главная, основная забота семьи, государства и общества. Для создания здоровых и нормальных условий их жизни и воспитания нужна не только всесторонняя помощь семье, но и, в основном, нормальный в ней микроклимат, ее прочность и устойчивость, а семья может быть крепкой и здоровой только в том случае, если в семье есть дети, и родители наделены чувством ответственности как за их воспитание, так и за поведение.

Всякое расторжение брака — крах семьи, крушение надежд, и, даже в том случае, если развод желаем и неизбежен, вызывает у супругов, особенно у женщины, ощущение потери и одиночества. В этой атмосфере душевного дисконфорта в семье растут дети, зачастую ощущая вседозволенность и безнаказанность из-за отсутствия второго воспитателя — отца, и свою ущербность. На этом фоне повышается количество правонарушений среди несовершеннолетних, в лучшем же случае — срывы в дисциплине, успеваемости, в коллективе.

Можно ли найти действенный правовой способ в уменьшении количества разводов или для его полной ликвидации? Опыт развития брачно-семейного законодательства показал, что его нет. Санкций за разрушение семьи в правовых нормах не содержится, да и вводить их нельзя, поскольку это, во-первых, будет противоречить принципу свободы развода, а во-вторых, правовые санкции, даже самые жесткие, не смогут обеспечить сохранность и устойчивость «умершего» брака. Поэтому с разводами следует бороться загодя — при подготовке молодежи к семейной жизни ;с помощью постепенно прививаемой им правовой культуры, на примере родителей, на воспитании чувства ответственности во всем и за все поступки и т. д. Предотвращение поспешных, легкомысленных браков, которые распадаются почти сразу же или же вскоре после появления ребенка — самая важная морально-психологическая и правовая задача.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Выявление и устранение причин развода (а они самые разнообразные), скурпулезное рассмотрение дел о расторжении брака играют не последнюю роль. Установлено, что в нашей республике каждый третий брак распадается из-за пьянства или алкоголизма одного из супругов. Принятие антиалкогольного законодательства является поэтому большим шагом на пути укрепления семей. Ведь пьющие родители наносят ущерб не только себе, своему здоровью, не только производству, государству, обществу, но, что страшнее всего, своему потомству. Неоспоримо, что дети алкоголиков, а зачастую и их внуки не могут быть совершенно здоровы, они отстают, а иногда и очень сильно, в физическом или умственном развитии, или же нервы их из-за неврозной обстановки в семье до предела напряжены, готовы к срыву. Отсюда — отсталость, правонарушения, преступления и... склонность к спиртным напиткам.

Борьба против пьянства и алкоголизма, безусловно, оздоровляет обстановку в семье, а отсюда — и укрепляет ее. Поэтому борьба за выздоровление каждого пьющего — это борьба за укрепление их семей, за благополучие детей.

Виновное поведение родителей, наносящее детят вред, карается очень суровой семейно-правовой санкцией — лишением родительских прав.

В г. Тбилиси за последние шесть лет (с 1980 по 1985 гг.) судами было удовлетворено 36 исков о лишении родительских прав. На первый взгляд число это кажется незначительным, но за ним стоит по крайней мере тридцать шесть несовершеннолетних со своей взрослой трагедией. Меняется уклад жизни ребенка, безоговорочно, к лучшему, но все же меняется. Надо полагать, что эта санкция, отнимая у недостойных родителей самое дорогое — ребенка, практически освобождает их от забот о нем, оставляя единственную обязанность — выплату алиментов и вносит единственное в их жизнь изменение — уход ребенка, который мешал, из семьи. Правда, законодатель (ч. 2 ст. 64 КОБС ГССР) предусматривает возможность выселения из квартиры родителя, лишенного родительских прав, без предоставления ему другого жилого помещения в тех случаях, если он систематически нарушает правила социалистического общежития, делая для ребенка невозможным совместное с ним проживание. Но во всех остальных случаях страдающей стороной остается невиновный ни в чем ребенок. Очевидно, одновременно с иском о лишении родительских прав следовало бы рассматривать и иски о выселении родителя, лишенного родительских прав и утраты права, в пользу ребенка, на имущества семьи. Поэтому, на наш взгляд, санкцию ст. 64 КОБС ГССР следует усилить.

В резолюции XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза прямо подчеркивается необходимость повышения ответственности родителей за воспитание детей. Это очень справедливое решение, поскольку основной функцией, целью и направленностью семьи является не только рождение, но и должное воспитание ребенка.

Родительские права, обязанности и ответственность как перед самим ребенком, так и перед государством и обществом возникают с первых же дней жизни ребенка. Но, оказывается, распространяются не на всех родителей. Существуют родители, которые с первых же дней жизни ребенка не берут на себя ни прав, ни обязанностей по отношению к ребенку, ни, тем более, ответственности. Это та категория родителей (из которой не исключаются и супружеские пары), которая

6. „მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986, 3.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

добровольно отказывается от родительских прав, оставляя ребенка буквально на попечении того лечебного учреждения, где он родился.

Конечно, каждый при желании может отказаться от родительских прав, свободно сложить с себя и родительские обязанности. Государство не станет насильно навязывать ребенка, насильно вверять недобросовестным людям почетное звание родителей, а воспитает ребенка само, своими заботами, на свой счет. Но нам представляется, что поступок таких родителей, как крайне аморальный, не должен оставаться безнаказанным.

Надо полагать, что освобождение от нежеланного или больного ребенка не должно проходить легко и просто — путем дачи расписки об отказе от него. На основании данной ими расписки этих родителей следует лишать родительских прав в соответствии с ч. 2 ст. 64 КОБС ГССР, как уклоняющихся от выполнения обязанностей по воспитанию детей и возлагать на них обязанность по содержанию ребенка (ч. 1 ст. 72 КОБС ГССР); если же они оставляют больного ребенка или ребенка, рожденного с увечьем, то, на основании ст. 76 КОБС ГССР, должны быть привлечены к участию в дополнительных расходах.

Конечно, если воспринять это предложение, количество рассматриваемых дел в народных судах возрастет, но это будет оправдано тем колоссальным воспитательным значением, которое будет иметь эти процессы.

Охрана материнства и детства — государственная забота. Сюда входит целый комплекс мероприятий — охрана здоровья будущей матери, и охрана женского труда, всевозможные профилактические мероприятия по охране здоровья женщин и детей, улучшение быта женщин, социальная, государственная и моральная помощь, оказываемая им и даже льготы в виде преимущественного права молодой матери при поступлении в вузы[4] и первоочередное представления незамужним матерям жилплощади и т. д.

Во всем этом проявляется яркая забота Коммунистической партии и Советского государства о женщине и подрастающем поколении.

На одной из этих льгот следует остановиться — это первоочередное предоставление одиноким матерям жилплощади.

Прежде всего следует отметить, что, если по состоянию на 1 января 1981 года в городе Тбилиси родилось 977 детей, не имеющих отцов, то на 1 января 1986 г. эта цифра возросла до 3031.

Материнство всегда почет, но, независимо от того, состоит женщина в браке или нет, естественно, что установка законодателя о предоставлении этим матерям жилплощади в первую очередь возражений не вызывает. Но, если разобраться в вопросе по существу, то термина мать-одиночка в правовых нормах нет. Брачно-семейное законодательство применяет термин родители, не состоящие в браке между собой, т. е. под понятием «одинокая мать» следует понимать мать, не состоящую в браке. Но одинокими, т. е. не состоящими в браке матерями, являются также разведенные женщины и, тем более, вдовы. Почему же жилищное законодательство распространяет свои льготы только на женщин, родивших детей вне зарегистрированного брака? Разве дети-сироты или дети, чьи отцы ушли из семей, не относятся к категории детей одиноких матерей? На наш взгляд, это усовершен-

[4] См. Постановление Совета Министров ГССР № 457 от 10 июня 1984 г. «О предоставлении льгот молодым матерям при поступлении в высшие учебные заведения республики».

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ствование в законе не помешает восстановлению справедливости по отношению к тем женщинам, которые потеряли мужей и сами воспитывают детей. Бесспорно, в квартирах они нуждаются так же, а иногда и гораздо больше, чем одинокая (не бывшая замужем) мать.

Государство обладает могучими средствами охраны и защиты семьи — оказанием материальной помощи семьям, имеющим детей, охраной материнства и детства, улучшением жилищно-бытовых условий семей, охраной труда женщин и несовершеннолетних, и, естественно, нормами брачно-семейного законодательства, которые, с одной стороны, обладают определенными законодательными запретами и дозволениями, а с другой, при помощи этих запретов и дозволений, служат сохранению, укреплению и защите семьи.

Укрепление семьи, ее стабильность и прочность — серьезные и важные проблемы, в решении которых заключается государственный интерес. Именно поэтому в резолюции XXVII съезда КПСС сказано: «Следует осуществить меры по дальнейшему укреплению семьи, повышению ответственности родителей за воспитание детей, улучшению условий труда и быта женщин, позволяющих успешно сочетать материнство с активным участием в трудовой и общественной деятельности. В ближайшие годы полностью удовлетворить потребности населения в детских дошкольных учреждениях»[5].

На реализацию в жизнь резолюций XXVII съезда КПСС должны быть направлены все правовые средства советского законодательства.

Представлена отделом гражданского права Института экономики и права АН ГССР

---

5 Резолюция XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза по Политическому докладу Центрального Комитета КПСС. Газета «Правда», № 65(24687) от 6 марта 1986 г., с. 2.

„მაცნე“, ეკონომიკისა და სამართლის სერია, 1986. № 3

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გიორგი ნადარეიშვილი

სასჯელების ისტორიიდან ფეოდალურ საქართველოში („შვიდეული“)

ისეთი სახის ქონებრივი სასჯელი, როგორიც იყო ე. წ. შვიდეულად ზღვევინება, დღემდე სასურველი სისრულით არ არის შესწავლილი. ამავე დროს ხსენებულ სასჯელში უკეთესად, ვიდრე სხვა სახის ქონებრივ სასჯელებში, კარგად ჩანს საჯარო საწყისების არსებობის ერთ-ერთი კონკრეტული სახეობა ქართულ სინამდვილეში.

შვიდეულად, ანუ შვიდმაგად ზღვევინება ნაქურდალისა იხსენიება შალვა ქვენიფნეველ ერისთავის მიერ ლარგვისის მონასტრისადმი მიცემულ შეწირულების წიგნში, სადაც ვკითხულობთ: „და თუ ვინ იპაროს, შვიდ ნაწილად ეზღვიოს; და მონასტრისაი უპატიობაი დაებრჭობოდეს“. ხსენებული დოკუმენტი შედგენილია 1440 წელს და მაშასადამე, ქრონოლოგიურად გვიანი შუა საუკუნეების ხანას განეკუთვნება.

ცხადია, ნაქურდალის შვიდ „ნაწილად“, ანუ შვიდეულად ზღვევინება არ შეიძლება XV საუკუნეში წარმოშობილად ჩავთვალოთ. ის გაცილებით უფრო ადრეა საგულისხმებელი.

ქართლის ერისთავ გრიგოლ სურამელის მიერ შიომღვიმისადმი მიცემულ „შეუვალობის განახლების დაწერილში“[1]; რომელიც 1245—50 წლებში შედგენილად ითვლება, ნახსენებია ე. წ. „შვიდეული“. საერისთაოს უმაღლესი ხელისუფალი ხსენებულ დოკუმენტში ქურდობისათვის მძიმე ქონებრივ სასჯელს, შვიდეულს აწესებს.

ხსენებულ დოკუმენტში ერისთავთერისთავი გრიგოლი თითქოს მეფისაგან სავსებით დამოუკიდებლად გრძნობს თავს და უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ის სარგო და წილი რომელიც მას ერგება, ძლიერი მეფის ხანაში, მეფისათვის იქნებოდა განკუთვნილი.

დოკუმენტში ცალ-ცალკეა მოხსენიებული შემთხვევები „სისხლისა“ და ნაპარევისა. მოვიტანოთ სათანადო ადგილი საბუთიდან:

„3. თუ სისხლი შეჰკდეს მღუიმისა კაცსა ჩვენისა კაცისაი, მემღუიმის ჴელისუფალმან სისხლის პატრონსა სისხლი გარდასცეს, მონასტრისა წესითა, ვითა ჩვენისაც მონასტრისა წესია.

4. და სხვებ ჩვენი მამასახლისისა პატრონთანა ნურას დაეკარების, ნუცა შეუდგების, ნუცა რას წაუღებს, თაიღდა დაცეს და შუა ჩამოდგეს და რაც მემღვიმემან ბრძანოს, იგი იურვოს.

5. თუ ნაპარევი შეხდეს მღუიმისა კაცსა, მღუიმის ხელისუფალმან თავნი ხელთ მისცეს და შუიდეული წმიდის შიოსდა შემიწირავს ს-მნ-ჩემი კერძია საერისთაოი“.

---

[1] „ქართული სამართლის ძეგლები“; ტ. II, ტექსტები გამოსცა პროფ. ი. დოლიძემ. თბილისი, 1965, დოკ. № 18, გვ. 37—38.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

საბუთის თანახმად „სისხლი“ სხვა კატეგორიის ქონებრივ სასჯელად მოჩანს, ვიდრე „შვიდეული“.

ქურდობის შემთხვევასთან დაკავშირებით ერისთავთ-ერისთავს სასამართლო გადასახადი ეკუთვნოდა შვიდეულის სახით. საერისთავო გადასახადი დაუთმეს მონასტერს და ამის შესახებ არის საუბარი ზემოთ მოტანილ დოკუმენტებშიც.

შიომღვიმის მონასტრის შეუვალობის საბუთის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, გამოდის რომ ქურდისაგან დაზარალებულ პირს ნაქურდალი ნივთი „თავნი“ უბრუნდება და გარდა ამისა ხელისუფლის სასარგებლოდ მპარავმა უნდა გადაიხადოს შვიდმაგი ღირებულება. მაშასადამე, შვიდეულად ზღვევინება ხდებოდა „თავნის“ პატრონისათვის დაბრუნების შემდეგ და თავნი თავისთავად არ შედიოდა შვიდეულის ანგარიშში.

მომდევნო ხანაში კი, როგორც ჩანს, შვიდეულის ოდენობაში თავნის ღირებულებაც იანგარიშებოდა.

საერთოდ ქართულ სინამდვილეში შვიდეულის გარდა შეხვდებით სამეულსა და ხუთეულსაც. დაკვირვებას საჭიროებს საკითხი: ციფრები სამი, ხუთი, და შვიდი, რაიმე საკრალური მნიშვნელობის მქონედ ხომ არ ითვლებოდა ქართულ სინამდვილეში და ამ გავლენის გამოხატულებასთან ხომ არა გვაქვს საქმე.

ცნობილია, რომ ნაქურდალის ცხრაწილად, ცხრამაგად გადახდას იცნობდა სამართლის ზოგიერთი სისტემა[2]. იბნ-ბატუტას ცნობით ცხენის ქურდი მონღოლი ნაქურდალსაც აბრუნებდა და სასჯელის სახით ცხრა ცხენსაც იხდიდა.

მარკო პოლო იმასვე მოგვითხრობს საქონლის ქურდობასთან დაკავშირებით, რასაც იბნ-ბატუტა ლაპარაკობს ქურდის მიერ ნაქურდალი პირუტყვის ცხრამაგად ზღვევაზე. წვრილმანი ქურდობისათვის კი ჯოხით სცემდნენ დამნაშავეს.

1590 წელს შედგენილ სვიმონ პირველის ბრძანებაში მეკობრეთ მძებნელის შესახებ ვხვდებით ასეთ დანაწესს:

3. ვისცა ჩვენის ორდუსა რამ მოეპაროს, ის ქურდი ჩვენს კარზედ მოიყვანონ.

4. ვისაც გორის ციხის ალების წინათ რამ მოეპაროს, ის სამეულად აზღვევინონ: ერთი პატრონსა, ერთი და ნახევარი ჩვენ და ნახევარი მეკობრეთ-მძებნელსა.

5. ვისცა სხუის უმტეროს თემისა რამ მოეპაროს, ის ხუთეულად აზღუევინოს: ორი პატრონსა, ორი ჩვენ და ერთი მეკობრეთ-მძებნელსა.

6. ვისცა ჩვენის საბატონოსა რამ მოეპაროს, ის შვიდეულად აზღვევინონ: ორი პატრონსა, ოთხი ჩვენ და ერთი მეკობრეთ-მძებნელსა“[3]..

---

[2] მონღოლური სამართლის მიხედვით, როგორც იბნ-ბატუტა (1302—1337 წწ.) წერს ვისაც უპოვიდნენ ნაქურდალ ცხენს აიძულებდნენ დაებრუნებინა ნაქურდალი პირუტყვი და გარდა ამისა ჯარიმის სახით ახდევინებდნენ დამნაშავეს ცხრა ცხენს. თუ ქურდს ცხენი არ ეყოლებოდა, მაშინ შვილებით უნდა ეზღო გადასახდელი და თუ შვილებიც არ ეყოლებოდა, ჩინგიზ ხანის დიდი იასის მიხედვით, დამნაშავეს „ცხვარივით კლავდნენ“. И. Березин. Очерк Внутренного устроиства Улуса Джучиева. Труды Восточного отделения императорского Русского Археолсгического сбщества т. VIII, 1864 т. 409 მკვლევარები აღნიშნავენ, რომ რიცხვი ცხრა მონღოლებში წმინდა საკრალურად ითვლებოდა. იქვე, გვ. 416.

[3] ქართული სამართლის ძეგლები, II, დოკ № 65, გვ. 204.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ქურდობის (მპარაობის) წინააღმდეგ სასტიკ ბრძოლას ფეოდალურ საქართველოში ხანგრძლივი ტრადიცია გააჩნდა. ჩვენამდე მოღწეულია გიორგი მესამის სიგელი მპარავთმძებნელთა შესახებ.

მპარავთმძებნელის თანამდებობის არსებობა ჩანს თამარ მეფის დროსაც, კერძოდ თამარ მეფის ერთ-ერთ სიგელში[4]. XV საუკუნის ერთ-ერთ დოკუმენტში ნახსენებია „მპარავთმეძებარი“, ხოლო სვიმონ მეფის 1590 წლის სიგელამდე სამოცდაერთი წლით ადრე შედგენილ საბუთში — „მპარავთმეძიებელი“.

მაგრამ ცხადია, რომ მპარავთმძებნელთა ინსტიტუტი მეთორმეტე საუკუნის სამოცდაათიან წლებში კი არ არის წარმოშობილი, არამედ გაცილებით ადრე. ეს ჩანს მამულის მფლობელობისა და შეუვალობის განახლების გიორგი მესამის სიგელიდან შიომღვიმისადმი, რომელიც დაწერილია 1170 წელს.

ხსენებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „სამართალი სამპარავთმეძებლოი არცარაი წინაი შესრულა. ნუცა სადა აწ შევლენ ჩუენნი მპარავთმძებნელნი, თუინიერ თუ გარეთ ნაპარევი შელა-ხდეს მღუიმისა გლეხთა. თუ მრავალჯერ ეპაროს მას კაცსა, ანუ ჩამოარჩონ ჩუენთა ჩენილთა ანუ გაპატიჟონ და თუ გარდაიხუეწოს სხუაგან, სდევდენ ჩუენნი ჩენილნი. აწ მისსა საქონელსა თანაი არაი საქმე უც ჩუენთა მპარავთ-მეძებელთა, თუით მემღუიმისა ხელისუფალმან თავნი ნაპარევისა პატრონისა შეუქცივნეს და სამართალი წმიდისა უდაბნოისათჳს აიღოს“[5].

მრავალჯერ მპარაობა, ცხადია, დანაშაულს ამძიმებდა და ამიტომაც ასეთი დანაშაულის ჩამდენი ქურდი რეციდივისტი სასტიკად ისჯებოდა. მართალია, მპარავი მაშინ ძირითადად დღევანდელი მნიშვნელობით ქურდს ნიშნავდა, მაგრამ მპარავის ცნება მაინც უფრო ვრცლად უნდა იგულისხმებოდეს ის უნდა ნიშნავდეს აგრეთვე ქონებას არა მხოლოდ ფარულად, არამედ აშკარად გამტაცებელსაც.

აქედან უფრო გასაგები ხდება მრავალჯერ მპარავისათვის ისეთი მძიმე სასჯელის შეფარდება, როგორიც იყო ჩამოხრჩობა.

ქურდი თუ მონასტრის ტერიტორიაზე შევიდოდა, მონასტრის ხელისუფალნი ნაპარევის თავნს პატრონს უბრუნებდნენ, ხოლო „სამართალს“ — ალბათ სასამართლო ჯარიმას — ქონებრივი სასჯელის სახით მონასტრის სასარგებლოდ აიღებდნენ. მხოლოდ არ ვიცით კონკრეტულად რაში გამოიხატებოდა ეს ქონებრივი სასჯელი. შესაძლოა ეს იყო ნაპარევის შვიდეული.

ყოველ შემთხვევაში ცხადად ჩანს კანონმდებლის შეხედულება, რომ ქურდობა, როგორც ასეთი, მხოლოდ კერძო პირის ინტერესთა დარღვევად არ ითვლებოდა.

ვახტანგ ბატონიშვილის აზრი, რომ მესამეჯერ ქურდობა-ავაზაკობისათვის ძველ საქართველოში ფეხებს ჰკვეთდნენ დამნაშავეთო, სწორი ჩანს. არქანჯელო ლამბერტის ცნობითაც XVII საუკუნის სამეგრელოში ქურდს ფეხს აჭრიდნენ. ქურდობისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება შემოგვინახა მეგრულმა ზანურმა ენამაც, სადაც ქურდს სიტყვა „მახენჯი“, იგივე „მახინჯი“ მიესადაგება. საფიქრებელია, რომ ენამ შემოგვინახა საზრისი, რომ ქურდობა მორალურ სიმახინჯესთანაა დაკავშირებული.

---

[4] იქვე, დოკ. № 13, გვ. 31. აგრეთვე: თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა, ისტორიული საბუთები, შიომღვიმის მონასტრისა და ძეგლი ვაჰანის ქვაბთა, 1896, გვ. 26 საქართველოს სიძველენი, ტ. III, დამატება 1926, გვ. 2—7.

[5] ქართული სამართლის ძეგლები ტ. II, დოკ. № 9, გვ. 22—23.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

არც ისაა გამორიცხული, რომ ზანურმა ზემოხსენებული ქურდის აღმნიშვნელ სიტყვაში ასახა როგორც ქურდის პიროვნების მორალური შეფასება, ასევე ამ ქმედობისათვის გათვალისწინებული სასჯელიც, რომელიც ადამიანს ფიზიკურად ამახინჯებდა.

არქანჯელო ლამბერტის ცნობით XVII საუკუნის სამეგრელოში ქურდი, რომელიც ეკლესიიდან ოქროს ან ვერცხლს მოიპარავდა, სიკვდილით ისჯებოდა.

პატრი დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, რომელიც XVII საუკუნეში საქართველოს სამეფო სამთავროებში წლების მანძილზე მოღვაწეობდა, მოგვითხრობს, რომ სამეგრელოში ქურდები სასამართლოს მიერ ისჯებიან. დამნაშავეს ქონებას ჩამოართმევენ, ცალი ხელით ხეზე ჩამოჰკიდებენ და შემდეგ ხელ-ფეხს მოსჭრიანო[6].

რა თქმა უნდა, მხოლოდ სასტიკი სასჯელების მეშვეობით ქურდობის, როგორც დანაშაულის ამოკვეთა შეუძლებელია თუ ხალხი, საზოგადოებრივი აზრი დამნაშავის წინაშე ოფიციალურ სასჯელზე უფრო მეტად მრისხანე ძალად აღიმართა. ყოველ შემთხვევაში ვახუშტის ცნობის თანახმად ლევან დადიანმა შესძლო ქვეყანაში წესრიგის დამყარება.

მთავარმა სასახლესთან ახლოს „გარემო წყაროთა“ უახლესთა დადგა ფიალანი ოქროსანი და უშორესთა ვერცხლისა, დაბმულნი ძეწკვებითა, რათა სმიდნენ მგზავრნი მით ვინაითგან ვერავინ იკადრებდა ქურდობასა ანუ პარვა-ავაზაკობისა ქვეყანათა შინა მისთა“.

ასე რომ საქართველოსათვის უცხო არ ყოფილა ქურდობისათვის მკაცრი სახელმწიფოებრივი-საჯარო სასჯელები.

აქვე შეიძლება გავიხსენოთ, რომ სახელმწიფოებრიობის ისეთ კლასიკურ ქვეყანაში, როგორიც რომი იყო, ქურდობა ჯერ კიდევ delicta privata-დ კერძო პირის ინტერესთა დარღვევად ითვლებოდა და ამიტომაც ქურდის დასჯა საჯარო საწყისებს არ ექვემდებარებოდა.

ქურდობა საჯარო ე. ი. სახელმწიფო ხასიათის დარღვევად არ ითვლებოდა თვით VI საუკუნეშიაც კი იმპერატორ იუსტინიანეს კანონმდებლობის მიხედვითაც. ქურდობა იუსტინიანეს სამართლის თანახმად კერძო ხასიათის გადაცდომად ითვლებოდა. საკმარისი იყო ნაქურდალის დაბრუნება, ან იშვიათ შემთხვევაში, მისი ორმაგი ფასის გადახდა დარღვეული უფლების აღსადგენად და ამით ქურდიც სავსებით თავისუფლდებოდა სხვა სახის პასუხისმგებლობისაგან.

შეხედულებას ქურდობაზე, როგორც საჯარო ხასიათის დანაშაულზე, ვხვდებით მოგვიანებით ბიზანტიური სამართლის ისეთ ცნობილ ძეგლებში, როგორიც იყო „ეკლოგა“. ხსენებული სამართლის წიგნის (ტიტ. XVII, 10,) განსაკუთრებით მკაცრად ისჯება სამხედრო ლაშქრობის დროს და სამხედრო ბანაკში ჩადენილი დანაშაული. თუ ვინმე ასეთ ვითარებაში ცხენს მოიპარავს, მას მკლავის მოკვეთით სჯიან.

თუ ვინმე სამხედრო ბანაკისა და ლაშქრობის ვითარების გარეშე სახელმწიფოს სხვა ალაგას ჩაიდენს ქურდობას, ასეთი პირი, თუ ის დანაშაულს ჩადის პირველად და თანაც თავისუფალი და მდიდარი კაცია, მხოლოდ ქონებრივი სასჯელით ისჯება. ქურდმა უნდა დაუბრუნოს პატრონს ნაქურდალთან ერთად მისი ორმაგი ღირებულება. თუ ქურდი ღარიბი კაცი იყო, პირველი ქურდობი-

---

[6] დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, თარგმანი იტალიურიდან ბექან გიორგაძისა, თბილისი, 1964, გვ. 83.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სათვის მას ელოდება გაწკეპლვა და გაძევება, ხოლო მეორეჯერ ქურდობისათვის ხელის მოჭრა.

მაგრამ ეკლოგაში სავსებით და თანმიმდევრულად არ არის დაძლეული შეხედულება ქურდობაზე, როგორც კერძო ხასიათის დარღვევაზე. სხვისი მონის მითვისებისათვის მხოლოდ ნაქურდალი მონის პატრონისათვის დაბრუნებაა გათვალისწინებული (VXII, 2) ან მისი ღირებულების ანაზღაურება. მაგრამ „ეკლოგაში“ ქურდობისათვის უმრავლეს შემთხვევაში მაინც საჯარო სასჯელებია გათვალისწინებული.

ვინც სხვისი ჯოგი წაასხა მას გაწკეპლვა მოელის იმ შემთხვევაში თუ ასეთი დანაშაული პირველად არის ჩადენილი. მეორე გზის ხსენებული დანაშაულის ჩამდენს გაძევებით ემუქრება კანონმდებელი, ხოლო მესამე გზის სხვისი ჯოგის წალალვისათვის დამნაშავეს ხელს მოკვეთენ. ცხადია, ასეთ შემთხვევაშიც ნაქურდალი მეპატრონეს უბრუნდებოდა.

რაიმე წმინდა ნივთის გატაცებისათვის საკურთხევლიდან, დღისით იყო ქურდობა ჩადენილი თუ ღამით სულ ერთი იყო, დამნაშავეს დაბრმავებით სჯიდნენ (XVII, 15).

ცხადია, საქართველოში ცნობილი იყო ბიზანტიური სამართლის ნორმები და ბიზანტიური სასამართლო პრაქტიკაც.

ისევე როგორც ბიზანტიაში, საქართველოშიც მრავალჯერ პარვა სასტიკად ისჯებოდა. გიორგი III-ის სიგელის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ზოგ შემთხვევაში ქართული სამართალი უფრო სასტიკი იყო მპარავის, განსაკუთრებით მპარავი რეციდივისტის მიმართ, ვიდრე ბიზანტიურ-ბერძნული. ქურდი რეციდივისტისათვის გათვალისწინებული სასჯელი „გაპატიჟება“, რომელიც გიორგი III-ის შიომღვიმისადმი 1170 წელს მიცემული მამულის მფლობელობისა და შეუვალობის სიგელში იხსენიება, ჩამოხრჩობის გარდა, ასოთ დამზიანებელ, დამასახიჩრებელ სასჯელს უნდა ნიშნავდეს. ამას გვაფიქრებინებს ის გარემოება, რომ იმავე ხანაში XII საუკუნეში მოქმედ ძეგლში „დიდ სჯულისკანონში“ „თავითი განპატიჟება“ ნიშნავს სიკვდილით დასჯას, თავის მოკვეთით.

სხეულებრივი სასჯელების მოძალება შეიმჩნევა ბიზანტიაში, როგორც ამას ზინოგოვიციც აღნიშნავს, ეკლოგის შექმნის ხანაში; აქედან მოყოლებული ეს ტრადიცია კარგა ხანს გრძელდებოდა.

სვიმონ პირველის ბრძანების ტექსტში, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიტანეთ, მპარავის ნაცვლად ტერმინი „ქურდი“ იხმარება, ხოლო კლასიკური ხანის მპარავთმძებნელის მონაცვლედ — მეკობრეთმძებნელი.

ტერმინი მეკობრე მტაცებლის მნიშვნელობით ქართულში ჩანს უკვე მერვე მეათე საუკუნეების ნათარგმნ ძეგლებში. „მამათა სწავლან“-ში, მაგალითად „რომელმან განყიდოს რაი უმეტეს ფასისა მისისა, რაი — იგი ღირდეს, იგი მეკობრე და უძვრეს ავაზაკთა არს იგი“.

თავისთავად უყურადღებოდ არ შეიძლება დარჩეს საკითხი, თუ რატომ შეცვალა ტერმინი მპარავი მეკობრემ, ხოლო მპარავთძებნელის სახელი მეკობრის მძებნელისამ. თუ ტერმინი მპარავი ქურდმა შეცვალა, მაშინ მოსალოდნელი იყო მიგველო ქურდის მძებნელის სახელი ნაცვლად მპარავთმძებნელისა. მაგრამ მთლად ასე არ მოხდა. მპარავთმძებნელის ნაცვლად გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში უპირატესად გვაქვს მეკობრის-მძებნელი.

უპირატესად ვამბობთ იმიტომ, რომ მოგვიანებით, 1651 წლის წყალობის სიგელში „ქურდის მძებნელიც“ იხსენიება და „სამეკობროც“.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ივ. სურგულაძეს გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ „მპარაობა“ და „მეკობრეობა“ ერთი და იგივე მნიშვნელობის სიტყვებია.

ხსენებული მოსაზრებების საფუძვლად ავტორს გიორგი ბრწყინვალის „ძეგლის დადებაში“ ნახმარი სამართლებრივი ტერმინები მოჰყავს:

სადაც გვხვდება ნაპარევი, მოპარვა, სამეკობრეო საქმე და მეკობრე. ხსენებული სამართლის წიგნის მე-4 მუხლის მიხედვით „ვინც რა მოიპაროს, ცხენი, ცხუარი, ძროხა, ანუ სასაქონლო რამე, ანუ სახლი გატეხონ და წაიღონ რამე და უკან ჩაუდგნენ და მიეწივნენ, და მეკობრე რაზომაც მოკლან, სისხლი გაცუდდეს ყველასი, და ნაპარევისათვის ერთი თავი იგი თავადი დაუურვონ და ორი სხუად თავითურთ სამი შეიქმნა“.

მართალია, სახლის ფარული გაქურდვა შეიძლება მოხდეს, მაგრამ უფრო საგულვებელია, რომ კანონმდებელს ამ შემთხვევაში სახლის გატეხა არა აქვს მხედველობაში. მეკობრე აქ ქონების მხოლოდ ფარულად გამტაცებელს არ უნდა ნიშნავდეს. მეკობრე ყაჩაღის, ავაზაკის, მძარცველის მნიშვნელობით იხმარება „ამირანდარეჯანიან“-შიც, რომლის უძველესი ხელნაწერები ჩვენამდე მოღწეული მხოლოდ XVIII საუკუნისაა.

„მეკობრეობა“ ყაჩაღობის მნიშვნელობით იხმარება თამარ მეფის ისტორიკოსთან „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთან“-ის ავტორთანაც: წარმოსრულ იყვნეს მეკობრობად და მზერად ქარავნისა-ო ამბობს ავტორი, რაც ნიშნავს ქარავნის სათვალთვალოდ და გასაძარცვავად წასვლას.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში მეკობრის ცნება უფრო რთული და მეტი სემანტიკური შინაარსით იყო დატვირთული, ვიდრე ქურდისა. ამიტომაც მეკობრის მძებნელი იყო მოხელე, რომელსაც ევალებოდა ქურდის, ავაზაკის, ყაჩაღის და საერთოდ სხვისი ქონების ფარულად თუ აშკარად გამტაცებლის დაკავება.

ძველი ტრადიცია იყო, რომ ლაშქარში, სამხედრო ბანაკში ქურდობა გაცილებით უფრო საშიშ ქურდობად ითვლებოდა, ვიდრე ქურდობა ჩვეულებრივ ვითარებაში. გასაგებია, რომ მხედრისთვის იარაღის ან ცხენის მოპარვა სალაშქრო ვითარებაში გაცილებით უფრო სერიოზულ ანტისახელმწიფოებრივ ქმედობად ითვლებოდა, ვიდრე იგივე ქმედობა მშვიდობიან ვითარებაში.

ამიტომაც სვიმონ პირველის ბრძანებაში ხაზგასმით არის აღნიშნული რომ „ორდუსა“ შინა ქურდობა („მოეპაროს“) ისე მნიშვნელოვანი დანაშაულია, რომ დამნაშავე მეფის კარზედ უნდა მიიყვანონ. ცხადია, ასეთი დანაშაულის ჩამდენს მოელოდა გაცილებით უფრო მძიმე სასჯელი, ვიდრე შვიდეულის გადახდაა. თუმცა კანონმდებელი სასჯელის კონკრეტული სახეობის შესახებ დუმს. უნდა ვიფიქროთ, რომ „ორდუ“-ში ქურდობის მოსაქმეს შეეფარდებოდა საჯარო სახის სასჯელი, ანუ საჯარო სასჯელი და ქონებრივი სასჯელი ერთად.

ქურდისთვის წმინდა საჯარო ხასიათის სასჯელის შეფარდების პრაქტიკის შესახებ ნათქვამია, რომ თუ ქურდს გორის ციხის აღების წინ ექნებოდა რაიმე მოპარული, ის უნდა დასჯილიყო მხოლოდ ნაქურდალის ზღვევით. აქ იგულისხმება მეფე სვიმონ პირველის მიერ სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ გორის ციხის აღება, რომელიც დაახლოებით 1579 წელს ან მის ახლოს ხანებში უნდა მომხდარიყო. ქართულ საკანონმდებლო ძეგლებში შეინიშნება შეხედულება, რომ „სხვა ქვეყანაში“ ქურდობისათვის უფრო მსუბუქი სასჯელი იყო გათვალისწინებული. ალბათ, სწორედ ეს გარემოება აქვს სიგელს მხედველობაში:

ეროვნული ბიბლიოთეკა

როცა გორი ოსმალებს ეჭირათ, ე. ი. გორი „უცხოს“ ხელში იყო, ამიტომ გორიდან ქურდობისათვის ნაკლები სასჯელი იყო გათვალისწინებული[7].

გორის ციხე თურქების ხელში იყო და როგორც ფიქრობენ, თურქთა ბატონობის ხანაში ჩადენილი ქურდობა კანონმდებლის დანაწესის თანახმად შედარებით მსუბუქად ისჯებოდა, მაგრამ აქაც საჯარო ელემენტი საზღაურისა კარგად ჩანს: ნაქურდალი ნივთის ერთნახევარი ღირებულება სამეფო ხელისუფლების სასარგებლოდ იდებოდა[8].

ნაქურდალ-მიტაცებულის სამმაგად ზღვევა ჯერ კიდევ გიორგი ბრწყინვალეს „ძეგლის დებაში“ იყო დაწესებული. ამდენად ის ძველი დანაწესი ჩანს სვიმონ მეფის ბრძანების მეხუთე მუხლის თანახმად: თუ ქურდი სხვაგან, თავის თემის გარეშე „უმტერო თემში“ რაიმეს მოიპარავდა, მას სასჯელად ქონებრივი სასჯელი, მოპარვის ხუთჯერადი გადახდა-ზღვევინება შეეფარდებოდა. სვიმონ მეფის ბრძანებაში აღნიშნული ზღვევინება „აზღვევინონ“ საზღვევთან არის დაკავშირებული. „საზღვევი“ გვხვდება XI საუკუნის დოკუმენტში — ნიკორწმინდის დაწერილში. მონასტრის გლეხს ცხენი მოჰპარეს და დამნაშავეს ქონებრივ სასჯელად, „საზღვევად“ მიწის ორი ნაკვეთი გადაახდევინეს. ხსენებულ დოკუმენტში ვკითხულობთ: „გლეხსა ჩვენსა ცხენი მოჰპარეს, მუნვე ზნაკუას და საზღვევად ავიღეთ მიწა ნაკვეთი და მოწმე არიან კაცნი“. „ქველაის ძისა შვილთაგან ავიღეთ საზღვევად მიწაი შხროს ზედა რუსის ძესა თანა და მოწამე არიან კაცნი“. „მღილა დაკოდნა ეკლესიისა კაცნი და მისდა საზღვევად ავიღეთ ველისჭრულსა, რაიცა იყო მისი კერძო, მოწამე არიან კაცნი“[9].

ზღვევა ძველი და ახალი აღთქმის თარგმანებში ნიშნავდა ვნებას, ზიანს ჯარიმას, დაზიანებას, დასჯას, დაჯარიმებას. მაგ. „ვზღვევდ თავით ჩემით ნაპარევისა დღისა და ღამისა“ დაბ. 31, 19. „არარაითი იზღვინეთ ჩუენგან“ II კორინთ. 7, 9. „ზღვევა სახმართა“ ფულადი სახდელის მნიშვნელობით გვხვდება კართაგენს შეკრებილი მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილების ქართულ თარგმანში, რომელიც „დიდ სჯულისკანონში“ არის შესული[10].

XI ს-ის დოკუმენტის ნიკორწმიდის დაწერილის მიხედვით — „საზღავო“ და „საზღავად აღება“ ქონებრივი სასჯელია. დამნაშავე იხდიდა „საზღვევოს“ დაზარალებულის სასარგებლოდ, და ალბად, საჯარო ხელისუფლების სასარგებლოდაც, მაგრამ ნიკორწმიდის საბუთში ამ დოკუმენტის თავისებური ხასიათის გამო არც იყო მოსალოდნელი, რომ ეს გარემოება ყოფილიყო ფიქსირებული.

ნიკორწმიდის დაწერილის ტექსტში დაცული ცნობის მიხედვით ქურდობისა და დაკოდვისათის, საგულვებელია, რომ ამ შემთხვევაში პირველი ქურდობისათვის და შედარებით მსუბუქი ჭრილობისათვის იყო „საზღავო“ დაწესებული. უნდა შეინიშნოს, რომ ქურდს, ასევე პირს, რომელმაც დაკოდნა ეკლესიის კაცნი, ერთი სახელწოდების ქონებრივ სასჯელს, „საზღავოს“ ახდევინებდნენ. 1590 წელს გამოცემული მეფე სვიმონ პირველის ბრძანებით მეხუთე პარაგრაფში გათვალისწინებული იყო სხვის „უმტერო თემში“ ქურდობა. ასე-

---

[7] ივ. სურგულაძე, ნარკვევები საქართველოს სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიიდან, თბ., 1963 წ, გვ. 52.

[8] თ. ჟორდანია, ქრონიკები ტ. II, გვ. 46—47; ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, 1970, დოკ. № 4, გვ. 28—29.

[9] ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III გვ. 8.

[10] დიდი სჯულისკანონი, თბილისი, 1975, გვ. 319.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

თი ქმედობისათვის დამნაშავე ნაპარევი ნივთის ღირებულებას ხუთმაგად ე. წ. „ხუთეულს“ იხდიდა, როგორც ქონებრივ სასჯელს. ნივთის ღირებულება ან ნივთი ორმაგად უნდა დაბრუნებოდა პატრონს და სამეფო ხელისუფლებას, ხოლო ერთი მეკობრის მძებნელს. ნაქურდალის ხუთმაგად გადახდა, როგორც ქონებრივი სასჯელი, იშვიათად გვხვდება ძველი სამყაროს ცნობილ ძეგლებში. ბიბლიაში, რომელიც ქრისტიანული ქვეყნების საკანონმდებლო ძეგლების თეორიულ საფუძველს წარმოადგენდა, ქურდობად ითვლებოდა სხვისი საკუთრების ფარულად მითვისება. ფარულად მისაკუთრებულ-მითვისებულად ითვლებოდა ნივთი იმ შემთხვევაში, თუნდაც ხსენებული ნივთი თავდაპირველად მიმთვისებლის ხელში კანონიერი, მართებული გზით მოხვედრილიყო. მაგ. ნაპოვნი ნივთის ან მიბარებული ქონების გადამალვა ქურდობად ითვლებოდა. უსულო ნივთის ქურდობისათვის ნაქურდალის ოდენობით ანაზღაურება იყო დაწესებული. (იხ. გამოსვლათა XXII, 1-4). ძველი ებრაული სამართალი პირუტყვის, საქონლის ქურდობას განიხილავდა, როგორც ქურდობის კვალიფიციურ სახეობას. ასეთი ქურდობა ნაქურდალის სამმაგად გადახდევინებით ისჯებოდა. თუ ქურდი მოპარულ პირუტყვს დაკლავდა ან გაყიდდა, ეს ითვლებოდა დანაშაულის დამამძიმებელ გარემოებად. მაგ. ცხვრის ქურდს ნაქურდალს ოთხჯერ გადაახდევინებდნენ, მაგრამ თუ ხარს მოიპარავდა ვინმე, ეს ქმედობას კიდევ უფრო ამძიმებდა. მუშა პირუტყვის მოპარვა უფრო საშიშ დანაშაულად ითვლებოდა ვიდრე მეწველი და სხვა სახის საქონლის ქურდობა. ამიტომაც ხარის ქურდს ნაქურდალს ხუთმაგად ახდევინებდნენ. „ხუთეული“ ჯარიმა ქურდობისათვის ცნობილი იყო ზოგიერთი მონღოლური სამართლებრივი სისტემისათვისაც. მაგრამ ქართული „ხუთეული“ მათგან დამოუკიდებლად დადგა ეროვნულ საწყისებზე და თვითმყოფად წარმოშობილი მოვლენა ჩანს.

„დიდ სჯულისკანონში“, რომელიც XII საუკუნის დასაწყისში უკვე შედგენილი იყო, იხმარება ტერმინი „ცხადად მპარავი“. ხსენებულ თხზულებაში ერთგან ნათქვამია: „ხოლო მოყუასთა პარუისათვის განთუისებულად არ იტყუის სჯული, ხოლო ნათესაობით მოიღებს მპარავობისათვის მეორე ნაწილი მეექუსისა წიგნისა კოდიკოისაი და მეორე ნაწილი ორმოცდამეშუიდისა წიგნისა დიგესტონთაისაი. ხოლო ორ არიან სახენი პარვისანი და რომელიმე მისი ითქუმის ცხადად პარვად, ხოლო რომელიმე უცხადოდ. და ცხადი ვიდრემდე მპარავი არს, რომელი მოპარულსა საქონელსა თანა შეპყრობილ იქნას, ვითარსცა მომღებელ იყოს პატივსა პირველ საქონლისა მის წარღებისა, ადგილსა სადა განაწესა მისვე დღესა, გინა საეროსა ადგილსა, გინა განთუისებულსა, ხოლო უკუეთუ წარეკოს იგი, სადა წინასწარ დაეწეროს, დაღაცთუ შეპყრობილ იქმნას იგი ამისსა შემდგომად, არღარა არა ცხადი მპარავი. ხოლო არა ესრე მპარავი არს. ხოლო სატანჯველი საჩინოდ მპარავისაი ვიდრემდეა არს ოთხი ნაწილი სხუაი საფასოი მოპარულისა, ხოლო არს ოდესმე უმეტესცა ზღვეულებაი მისი, ხოლო უჩინოსა ორწილად, ხოლო ორკერძოვეთაგან გარეგან ასე ვითარისა ზღვეულებისა მიცემულ იქმნების საქონელი იგი ნაპარევი ანუ საფასოი მისი“.

„დიდი სჯულისკანონიდან“ მოტანილი ციტატა საკმარისი საბუთია იმისა რომ XI ს-დან მოყოლებული ქართველობისათვის ცნობილი იყო ქურდობის შესახებ რომაულ-ბიზანტიური სამართლის მიერ შემუშავებული ცნებები, ყოველ შემთხვევაში „ცხადად მპარავი“, „საჩინოდ მპარავი“ იხდიდა, სჯულისკანონის ზოგიერთ ხელნაწერებში მოთავსებული ნორმების მიხედვით ოთხ ნაწილ

ეროვნული ბიბლიოთეკა

„სხუათ საფასოს“ მოპარულისას. თუ მხედველობაში მივიღებთ იმ გარემოებას, რომ ამ ოთხ ნაწილში „თავნი“ ე. ი. თვით მოპარული ნივთი არ იგულისხმებოდა, ესაა იგივე „ხუთეული“, თუ თავნის პატრონისათვის დაბრუნებასთან ერთად დიგესტონის მიხედვით ნაქურდალის ოთხჯერადი საფასე ფისკის სასარგებლოდ მიდიოდა.

გვიანი შუა საუკუნეების ქართულ საბუთებში იხსენიება ნაქურდალის „ხუთეულად“ გადახდევინება.

სვიმონ პირველის ბრძანების მეექვსე პუნქტის თანახმად ვინც მეფის საბატონოსა შიგან რასმეს მოიპარავდა, მას შვიდეულად აზღვევინებდნენ ამ შვიდეულიდან ოთხი ნაწილი მიდიოდა მეფის ხელისუფლების — ხაზინის სასარგებლოდ. ერთი ნაწილი ეძლეოდა მეკობრისმძებნელს, ხოლო ორი წილი „პატრონს“ — დაზარალებულს. შვიდეულის შესახებ ნორმა დაცულია „დასტურლამალშიც“.

ხსენებული საკანონმდებლო ძეგლის სპეციალურ თავში, რომელიც ხევისთავების ფუნქციებს ეხება, სოფელში მომხდარ ქურდობასთან დაკავშირებით ნათქვამია: „საქონელი თუ საბატონოს კაცის შვილისა იყოს, ან აზნაურიშვილის ექვსი პატრონს და ერთი ხევისთავს. თუ გლეხისა იყო ერთიორად გლეხს ერთი ხევისთავს, ოთხი ბატონს“.

აქაც ჩანს ნაქურდალის შვიდეულად გადახდა-ზღვევინების პრინციპი. კანონმდებელი ამ შემთხვევაში მტკიცე კლასობრივ-წოდებრივი პოზიციიდან აფასებს ქურდობას, როგორც დანაშაულს. ამიტომაც საპატიო კაციშვილს და აზნაურიშვილს ნაქურდალი ექვსმაგად უბრუნდება.

1750—1760 წლებს შუა შედგენილ კახეთის საბაჟოს გარიგების წიგნში ნაქურდალის შვიდმაგად გადახდის წესი არის ფიქსირებული[11]. თვით შვიდეულის განაწილება დაზარალებულსა, მეფის ხელისუფლებასა და ქურდობასთან მებრძოლ მოხელეს შორის ცალკეულ კუთხეებში თავისებურადაა გადაწყვეტილი. მაგრამ როგორც წესი, „შვიდეული“ მეფისთვის შემოსავლის წყაროა. აქ მას თავის წილი ერგება. ვახტანგ VI სამართლის წიგნის მიხედვით, თუ ქურდი სახლში ერთად მწოლ მეუღლეებს შეეპარა და „კაცის იარაღი“, „ქალის სამკაული“ ან სხვა რამ მოიპარა, ქურდმა ნაქურდალიც უნდა ზღოს და ნახევარ-ნახევარი სისხლი ცოლსა და ქმარს უნდა დაუურვოს (151-ე მუხლი).

ცხადია, ასეთი მძიმე ქონებრივი სასჯელის გადახდა ძნელი იქნებოდა და ამიტომაც, კანონმდებელი ითვალისწინებს კიდევ ქურდის ცოლ-შვილით, საქონლით და ნასყიდით დაზარალებული მხარისათვის გადაცემას. ნაპარევის შვიდეულად მიცემას და ნახევარი სისხლის გადახდას ითვალისწინებს კანონმდებელი ლაშქრობაში ცხენის, იარაღის, ტანსაცმლის, ჯაჭვის, აბჯრის ქურდობისათვის (152-ე მუხლი.).

ასევე „მონაპარევის“ შვიდეულად და — სისხლის ნახევრის გადახდით ისჯება ქურდი, ვინც დედაკაცს ზედ შებმული სამკაული შეხსნა ან შეაჭრა. ვახტანგ VI სამართლის წიგნის 164-ე მუხლის მიხედვით. „ამ ზემოთ წერებულს ქურდობაებს გარდაის სხვა ქურდობაები დიდსა თუ მდაბლისა, ბევრსა თუ ცოტასი, შინა თუ გარეთ, ვისაც რისაც ფერი ქურდობა შეემთხვიოს, მისი საზღაური შვიდეული არის“. მაგრამ ამ შემთხვევაში კანონმდებელი შვიდეულის გარდა ქურდის მიერ დაზარალებულისათვის ნახევარი „სისხლის“ გადახდას არ მოითხოვს. ამასთან ერთად, 154-ე მუხლის მიხედვით: „თუ ის საქონელი, ან პირუტყვი საბატიოს კაციშვილისა ან აზნაურიშვილისა მოპარულა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

იმას ის საზღაური შვიდივ მთლივ მიეცემის; თუ ეს მონაპარავი გლეხის არის, ერთიორად გლეხს მიეცემის და სხვა სახელმწიფო არის. სამთხრობლო, რაც საქონლის დამკარგავს გაუა, ისიც ქურდმა უნდა მისცეს.“

„დასტურლამალის“ მიხედვით საბატიოს კაციშვილს და აზნაურიშვილს ქურდისათვის გადახდევინებული შვიდეულიდან ექვსი ნაწილი ერგებოდა ხოლო „სამართალი ბატონიშვილის ვახტანგისას“ მიხედვით დაზარალებულ ნივთის პატრონს, „შვიდივ მთლივ მიეცემის“.

რადგანაც ორივე საკანონმდებლო ძეგლი ვახტანგ VI-ის ხელიდან არის გამოსული, ეს წინააღმდეგობა მოულოდნელი ჩანს. „დასტურლამალი“ შედგენილია 1707—1709 წლებში.

შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ცოცხალ იურიდიულ პრაქტიკაში XVIII ს. „დასტურლამალის“ დანაწერს უფრო ეძლევოდა უპირატესობა. ეს საკითხი საგანგებო დაკვირვებას საჭიროებს.

როსტომ მეფის 1651 წლის სიგელიდან კარგად ჩანს, რომ დაზარალებულს მთლიანად არ ეძლეოდა ქურდისათვის გადახდევინებული ჯარიმა. ხსენებული სიგელის მიხედვით მეფე ეკლესიის მისამართით აღნიშნავს: „თქუენი საყდრის ყმას არა ეთხოვებოდეს ერთის ლაშქარ ნადირობასა და საურისაგანც არ გეთხოოს და ვერც ქურდის მძებნელთან ხელი დაიდვას და რარიგადაც ძველს გუჯარში ეწეროს...“ ამას წინათ ხელმწიფეთაგან სახელისა ღუთის მშობლის მამულისაც ნამეკობრევი შერჩენოდეს და მისი ჯურუმი საყდარს შესწიროდეს, ჩვენც იმავე წესით დაგვიმტკიცებია სამეკობრო, რაც წესი იყოს პატრონს უნდა რაიმე მიეცეს და თუ სხვის კაცის ნამეკობრევი საყდრის ყმაზედ გამოჩნდეს, ერთისათვის ორი პატრონს უნდა რომე მისცენ და სხვა რაც საზღაური ამოვიდეს, ისიც საყდარს უნდა რომე მიართონ“[12].

ერეკლე II-ს განჩინებაში ქიზიყში სამეფო და სამოურავო სარგოს შესახებ ასეთი ნორმაა დაწესებული: „ნაქურდალი ასე არის: შვიდი გამოვა, ორი ბატონისა არის, ხუთი დარჩება, ერთი ხევისთავისა არის, ოთხი დარჩება ამ ოთხიდან ორი წილი ბატონისა არის და მესამედი მოურავისა“[13].

მთელ რიგ სამართლებრივ სისტემებში საერთო იყო ნორმა, რომლის თანახმადაც დანაშაულის ადგილზე წასწრებული ქურდის მოკვლა არ ისჯებოდა.

ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნის 42-ე მუხლში ჩამოთვლილია რა პასუხისმგებლობის გამომრიცხველი გარემოებები, საგანგებოდ არის მინიშნებული, რომ თუ „კაცს ქურდი შეეპაროს და ის ქურდი მოკლას თავის სახლში“, იმის სისხლი არ ითხოვების და არც გაჩნდების“-ო.

აქ ქურდობის განსაკუთრებულ, მძიმე შემთხვევაზეა ლაპარაკი, როგორც ჩანს, კანონმდებელი გულისხმობს საცხოვრებელში (ბინაში) ქურდის შეპარვას, როდესაც ქურდმა იცის, რომ სახლის პატრონი შინაა და საგულვებელია რომ შინ უნდა იყოს და მიუხედავად ამისა მაინც შეიპარება სახლში, ეს ითვლებოდა ქურდის ბოროტი ნების საშიშ გამოვლინებად. თუმცა საკანონმდებლო ნორმაში ამის შესახებ პირდაპირი მითითება არ არის, აქ უნდა იგულისხმებოდეს დაკეტილის სახლის კარის გატეხვა ან მისი ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით გაღება, რაც დამნაშავის ბოროტი ნების მაღალ ხარისხს გულისხმობს.

---

11 საქართველოს სიძველენი ტ. III ე. თაყაიშვილის რედ. გვ. 134.

12 ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. VI, თბილისი, 1977 წ., გვ. 150. № 70.

13 იქვე, დოკ № 47, გვ. 126,

ეროვნული

შესაძლოა, რომ კანონმდებელი მასაც გულვობდეს, რომ ასეთ ვითარებაში ქურდმა შეიძლება მეპატრონის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისათვის საშიშ ქურდობასაც მიმართოს.

დოკუმენტურ წყაროებში შემონახულია ცნობები იმის შესახებ, რომ ქურდობა ფეოდალურ საქართველოში სასტიკად ისჯებოდა. ქურდობისათვის სასჯელად გამოიყენებოდა ჩამოხრჩობა, ქონებრივი და სხეულებრივი სასჯელები.

ვახუშტი ბაგრატიონის ცნობით ძველ საქართველოში „ქურდსა, ავაზაკსა და მძარცველსა ერთი წილ შვიდი მიაცემინიან და უკუეთუ ვინ მესამედ ჰყო აღმოხდიან თვალთა და მცირედისათვის მოჰკვეთიან ფერხნი“[14].

ასე რომ ქურდობის წინააღმდეგ ქართული სამართალი საკმაოდ სასტიკად იბრძოდა.

Г. Н. НАДАРЕЙШВИЛИ

ИЗ ИСТОРИИ ИМУЩЕСТВЕННЫХ НАКАЗАНИЙ В ФЕОДАЛЬНОЙ ГРУЗИИ («СЕМЕРИЦА»)

Резюме

По римскому праву воровство считалось — Privata delicta (частное преступление) и, следовательно, по отношению к ворам не применялись публичные наказания. Даже в Византии в эпоху Юстиниана (VI в.) воровство не считалось публичным преступлением.

По грузинскому же праву воры-рецидивисты и разбойники карались смертной казнью, а в некоторых случаях — членовредительством. Обычный же вор возмещал украденное всемеро и в некоторых, законом в предусмотренных случаях, платил пострадавшему и половину «сисхли».

Государство имело свою долю в семерице. Если украденное принадлежало глехи, то ему возмещалось вдвойне, а остальное шло государству.

В преступлениях против собственности законодатель видел посягательство как против частных лиц, так и против государства.

[14] იხ. ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბილისი 1973, ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

Д. Е. МЕТРЕВЕЛИ

СУБЪЕКТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ЗАКЛЮЧАЮЩЕГОСЯ В НЕЗАКОННОМ ИЗГОТОВЛЕНИИ И РАСПРОСТРАНЕНИИ НАРКОТИКОВ

По советскому уголовному праву субъектом преступления является физическое вменяемое лицо, достигшее к моменту совершения преступления установленного законом возраста. Таким образом, законодатель определяет два необходимых и обязательных признака субъекта любого преступления: достижение установленного законом возраста и вменяемость.

По действующему советскому уголовному законодательству уголовной ответственности подлежат лица, которым до совершения преступления исполнилось 16 лет (ч. I ст. 10 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик[1], ст. 12 Уголовного кодекса Грузинской ССР и соответствующие статьи УК других союзных республик).

За совершение ряда преступлений, общественная опасность которых очевидна и доступна пониманию лица в более раннем возрасте, в виде исключения, уголовная ответственность наступает с 14-летнего возраста. Исчерпывающий список этих преступлений дается в ст. 12 УК Грузинской ССР «Ответственность несовершеннолетних» и соответствующих статьях УК других союзных республик.

Преступления, предусмотренные в ст. 252 УК Грузинской ССР в данном перечне не указаны, следовательно, уголовная ответственность за незаконное изготовление, приобретение, хранение, перевозку пересылку и сбыт, а также за нарушение установленных правил производства, приобретения, хранения, перевозки и пересылки наркотических, сильнодействующих и других ядовитых веществ наступает с 16-летнего возраста.

Устанавливая уголовную ответственность за совершение вышеперечисленных действий, законодатель руководствуется тем, что субъект, не достигший этого возраста, может не сознавать общественной опасности своих действий, вреда, который он приносит их совершением, а следовательно, и не должен нести наказания.

Вторым необходимым и обязательным признаком субъекта преступления является вменяемость.

Ф. Энгельс писал: «невозможно судить о морали и праве, не касаясь вопроса о свободе и воле, о вменяемости человека»[2].

Лицо, не обладающее этим признаком, т. е. невменяемое, не может отвечать за совершенные им действия.

Ст. II основ уголовного законодательства СССР и союзных рес-

[1] В книге «Сборник законов СССР и Указов Президиума Верховного Совета СССР» (1938—1975 гг.), М., 1975, т. 3, с. 310—335.

[2] Ф. Энгельс. Анти-Дюринг. Маркс К. и Энгельс Ф., Собр. соч., изд. 2-ое, т. 20, с. 113—115.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

публик (ст. 13 УК Грузинской ССР и соответствующие статьи УК других союзных республик) предусматривают: не подлежит уголовной ответственности лицо, которое во время совершения общественно опасного деяния находилось в состоянии невменяемости, то есть не могло отдавать себе отчета в своих действиях или руководить ими вследствие хронической душевной болезни, временного расстройства душевной деятельности, слабоумия или иного болезненного состояния». Как писал известный русский психиатр В. П. Сербский: «Не потому человек становится невменяемым, что он болен, а потому, что болезнь лишает его выбора суждения и свободы выбора того или другого образа действия»[3].

Поэтому привлечение душевнобольного к уголовной ответственности и применение к нему меры наказания было бы не только несправедливым, но и нецелесообразным — наказание не сможет достигнуть своих целей.

Понятие невменяемости строится на сочетании двух критериев: медицинского и психологического (обычно, в литературе, его именуют юридическим).

В соответствии со ст. II Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (ст. 13 УК Грузинской ССР «невменяемость» и соответствующие статьи УК других союзных республик) медицинский критерий невменяемости определяется как хроническая душевная болезнь, временное расстройство душевной деятельности, слабоумие или иное болезненное состояние. Наличие одного из вышеперечисленных признаков является достаточным для установления медицинского критерия невменяемости.

Но установление одного только медицинского критерия не говорит о невозможности вменения в вину совершенного общественно опасного деяния. Как гласит та же статья, «Не подлежит уголовной ответственности лицо, которое во время совершения общественно опасного деяния находилось в состоянии невменяемости, то есть не могло отдавать себе отчета в своих действиях или руководить ими».

Таким образом, для признания лица невменяемым требуется установление не только медицинского, но и юридического критерия.

Юридический критерий невменяемости характеризуется двумя признаками: интеллектуальным — неспособностью лица отдавать себе отчет в своих действиях и волевым — неспособностью лица руководить своими действиями.

Следовательно, невменяемость определяется только сочетанием двух критериев: медицинского и юридического. Только таким образом можно получить точную оценку психической неполноценности лица, совершившего общественно опасное деяние.

Необходимо также отметить и тот факт, что вопрос о невменяемости должен устанавливаться только в отношении конкретного общественно опасного деяния.

«Невменяемость мыслится законодателем как психическое состояние лица в свете отношения этого лица к данному делу, к данным — «своим» действием, и то же лицо, находившееся в том же состоянии психического расстройства или аномалии, может быть признано как невменяемым, так и вменяемым»[4].

---

[3] В. П. Сербский. Судебная психиатрия, вып. I, М., 1985, с. 42.

[4] В. С. Трахтеров. Юридические критерии невменяемости в советском уголовном праве, Ленинградский юридический институт, «Ученые записки», выпуск IV, 1947, с. 130.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

Как показывает изученная нами следственно-судебная практика, определенная часть лиц, совершающих незаконное изготовление, приобретение, хранение, перевозку и пересылку с целью сбыта или без таковой, а равно сбыт наркотических веществ, сами употребляют наркотики.

Следовательно, возможно разделение субъектов данного преступления на две группы. В одну войдут лица, сами не употребляющие наркотические вещества, но занимающиеся незаконными операциями с ними.

Данные проведенного нами исследования свидетельствуют, что основная часть лиц, занимающаяся незаконным сбытом наркотических веществ или совершением вышеперечисленных действий с целью сбыта, сами обычно не только не страдают наркоманией и не нуждаются в лечении, но и вообще не употребляют наркотические вещества.

Так как при совершении данного преступления они, в основном, преследуют именно цель наживы, цель личного обогащения, нам представляется, что данное обстоятельство должно учитываться при назначении наказания, как отягчающее ответственность.

В другую же группу можно включить ту категорию лиц, которая систематически употребляет наркотические вещества, страдает наркоманией и занимается совершением незаконных действий с ними (незаконным изготовлением, приобретением, хранением, перевозкой и пересылкой с целью сбыта, а равно самим сбытом наркотиков).

Таким образом, установление отношения лица к потреблению наркотических веществ становится необходимым для индивидуализации наказания, назначаемого за совершение рассматриваемого преступления, тем более, что ст. 32 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (ст. 37 УК Грузинской ССР и соответствующие статьи УК других союзных республик) гласит: «При назначении наказания суд, руководствуясь социалистическим правосознанием, учитывает характер и степень общественной опасности совершенного преступления, личность виновного и обстоятельства дела, смягчающие и отягчающие ответственность».

Подобное подразделение субъектов рассматриваемого нами преступления является необходимым при решении вопроса об уголовной ответственности и назначения наказания лицам, совершающим незаконные операции с наркотиками.

Необходимость установления того факта, потребляет или нет преступник наркотические вещества, объясняется также и тем, что на основании ст. 63 УК Грузинской ССР и соответствующих статей УК других союзных республик, есть лицо, совершившее преступление, на основании медицинского заключения окажется наркоманом, то суд, наряду с наказанием, применяет к виновному принудительное лечение.

Как известно, согласно ст. 12 Основ уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик (ст. 14 УК Грузинской ССР и соответствующие статьи УК других союзных республик), лицо, совершившее преступление в состоянии опьянения, не освобождается от уголовной ответственности. Более того, согласно п. 12 ст. 39 УК Грузинской ССР состояние опьянения признается отягчающим вину обстоятельством.

Уголовный закон не формулирует понятие опьянения, поэтому мы даем его посредством анализа медицинского термина «опьянение»; в медицине под опьянением понимается нарушение физиологической функции организма и прежде всего его центральной нервной сисмемы

ᲛᲔᲪᲜᲘᲔᲠᲔᲑᲐᲗᲐ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

вследствие приема алкоголя и других наркотиков[5]. Следовательно, сам термин опъянение используется для обозначения не только алкогольного, но и наркотического опъянения.

Различается физиологическое (обычное) и патологическое опъянение. Физиологическое опъянение не влечет за собой утрату способности понимать совершаемые действия и руководить ими. Поэтому оно не только не исключает уголовной ответственности, но и усиливает ее, несмотря на то, что, как правильно указывал известный русский психиатр С. С. Корсаков, «в каждом состоянии опъянения врач должен видеть ненормальное состояние мозговой деятельности»[6]. Естественно, данное положение распространяется и на наркотическое опьянение, но в то же время нельзя игнорировать тот факт, «что... наркоманы, не являющиеся невменяемыми, должны быть наказаны за совершенные преступления, поскольку они сознают свои действия и способны руководить ими»[7].

Что же касается патологического опьянения, то оно представляет собой расстройство психической деятельности человека, расстройство человеческого сознания. Нередко оно сопровождается агрессивными действиями, опасными для окружающих, галлюцинациями. «Больному мерещатся различные звери, чудовища, птицы, насекомые, пресмыкающиеся, уроды и т. п. Он слышит шепот, брань, угрозы, ему кажется, что за ним следят, подкрадываются к нему, обвиняют его в тяжелых преступлениях, нападают на него. Своих друзей больной принимает за врагов и начинает от них яростно защищаться. Им овладевает дикая злоба. Иногда на первый план выступают бредовые идеи отношения и преследования»[8].

При патологическом опьянении лицо утрачивает способность сознавать значение своих поступков или руководить ими. Поэтому в случае совершения этим лицом предусмотренного законом общественно опасного деяния оно признается невменяемым.

На наш взгляд, будет правильным признать невменяемым и лицо, находившееся в момент совершения преступления в состоянии абстиненции.

Абстиненция представляет собой синдром, возникающий у наркомана после внезапного прекращения или даже сокращения дозы потребляемого наркотика.

«Наиболее тяжелые абстинентные явления развиваются после употребления героина, на втором месте стоит морфин или пантапон при внутривенном введении, далее морфин при внутримышечном и подкожном введении, несколько слабее — промедол и другие синтетические препараты морфиноподобного действия, еще слабее опий при курении и приеме во внутрь, наконец кодеин и другие подобные препараты»[9].

У наркомана появляется особое физическое и психическое состояния, острое психическое расстройство. Взять, к примеру, состояние при опийной абстиненции. «Первые проявления абстинентного синдрома у подавляющего большинства больных выражались в виде обще-

5 Г. М. Энтин. «Опьянение», БСЭ, издание 3, т. 18, 1974, с. 465.

6 С. С. Корсаков. Курс психиатрии, М., 1913, с. 714.

7 Н. С. Лейкина. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968, с. 129.

8 И. В. Стрельчук. Клиника и лечение наркоманий. М., 1956, с. 23.

9 Д. Д. Федотов. Современное состояние и перспективы разработки проблемы лечения и профилактики неалкогольных токсикоманий. Алкоголизм и токсикомания, сборник, М., 1968, с. 174.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

го недомогания, познабливания, зевоты, чувства усталости, слабости. Если явления абстиненции развивались к вечеру, то в первую же ночь нарушался сон, который становился прерывистым, беспокойным, неглубоким. Через 16—20 часов после отнятия наркотика у больных на первый план выступали явления гиперсекреции желез. Появились чихание, насморк, кашель, слезотечение, усиление потовыделения, усиливалась перистальтика кишечника. Через 48—72 часа, наряду с усилением всех отмеченных явлений, наблюдалось резкое учащение дыхания, некоторое повышение артериального давления, учащение сердцебиения, ломящие боли во всем теле, особенно в области суставов нижних конечностей, поясницы, нижней части живота, озноб, гусиная кожа»[10].

В тяжелых случаях абстиненции часто развиваются припадки, а иногда может возникнуть состояние, опасное для жизни наркомана.

И хотя наркоман обычно может отдавать себе отчет в своих действиях, осознает, что совершает преступление, он готов пойти на все во имя получения необходимого ему количества наркотического вещества. Он не может руководить своими действиями, т. е. здесь отсутствует волевой признак юридического критерия невменяемости, и, поэтому, по нашему мнению должен быть признан невменяемым.

Состояние опьянения имеет большое значение для индивидуализации наказания. Как уже указывалось, совершение преступления лицом, находящимся в состоянии опьянения, является отягчающим вину обстоятельством. Но в то же время ч. II п. 12 ст. 39 УК Грузинской ССР гласит: «Суд вправе, в зависимости от характера преступления, не признавать это обстоятельство отягчающим ответственность».

Данное дополнение, предоставляя суду определенную свободу, способствует более точной квалификации преступления и осуществлению справедливого правосудия, обеспечивая соблюдение принципа индивидуализации наказания — одного из важнейших принципов советского уголовного права.

Закон не предъявляет каких-то конкретных особенных требований к субъектам преступлений, заключающихся в незаконном изготовлении, приобретении, хранении, перевозке, пересылке и сбыте наркотических веществ, т. е. субъектами данного преступления могут быть любые частные лица.

Что же касается нарушения установленных правил производства, приобретения, хранения, перевозки и пересылки наркотических веществ, то ч. IV ст. 252 УК Грузинской ССР представляет собой бланкетную диспозицию и законодатель, определяя уголовную ответственность за совершение этого преступления, сужает круг возможных участников.

В советской юридической литературе высказывалась точка зрения, согласно которой субъектами данного преступления могут быть как должностные, так и частные лица[11]. Следовательно, получалось, что любое частное лицо может быть привлечено к уголовной ответственности за совершение данного преступления.

Но, как определил Пленум Верховного суда СССР, в п. 9 своего постановления от 25 февраля 1966 года «О судебной практике по делам о незаконном изготовлении и распространении наркотических и иных сильнодействующих и ядовитых веществ», за совершение данно-

[10] В. В. Бориневич. Наркомания, М., 1963, с. 139—140.

[11] «Комментарий к УК РСФСР» под ред. проф. Г. З. Анашкина, проф. И. И. Карнеца, проф. Б. С. Никифорова. М., 1971, с. 474.

ᲛᲐᲠᲚᲐᲛᲔᲜᲢᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

го преступления, кроме должностных лиц, несут ответственность лица, которые в силу порученной им работы обязаны соблюдать установленные правила при производстве, хранении, отпуске, учете и перевозке указанных веществ[12].

Данная точка зрения была подтверждена и в п. 16 постановления Пленума Верховного суда СССР от 26 сентября 1975 года «О судебной практике по делам о хищении наркотических веществ, незаконном изготовлении и распространении наркотических, сильнодействующих и ядовитых веществ» от 26 сентября 1975 года[13].

Следовательно, как правильно указывает К. А. Карпович, руководствуясь тем, что наркотики изъяты из свободного обращения и сам факт хранения их без надлежащего разрешения образовывает оконченный состав преступления, а также для того, чтобы нести ответственность за нарушение данных правил, необходимо наличие определенных условий для их соблюдения и вменение их соблюдения в обязанность того или иного лица, можно предположить, что субъектом данного преступления могут быть только лица, в обязанность которых входит производство, хранение, отпуск, учет, пересылка и перевозка наркотиков, как должностные (зав. аптеками, кладовщики аптекарских складов и т. д.), так и иные лица, в обязанность которых, в силу порученной им работы, входит соблюдение установленных правил (провизор, фармацевт, экспедитор и т. д.)[14].

Как указывает вышеназванное постановление Пленума Верховного суда СССР, при наличии в действиях должностного лица, допустившего нарушение этих правил, признаков должностного преступления (злоупотребление, халатность, взяточничество и др.), его деяние следует квалифицировать по статьям УК союзных республик, предусматривающим ответственность за должностное преступление[15].

Таким образом, субъектом рассматриваемого преступления может быть не любое частное лицо, а только те лица, которым в силу порученной им работы вменена обязанность соблюдения данных правил.

Это не относится к тем случаям, когда предметом совершения преступления являются сильнодействующие и ядовитые вещества. Например, согласно § 63 и 68 «Правил перевозок пассажиров и багажа по железным дорогам СССР» не допускаются к перевозке ручной кладью и багажом ядовитые вещества, способные причинить вред железной дороге или ее пассажирам. В случае несоблюдения этих правил нарушитель привлекается к административной ответственности, а № 292 предусматривает в надлежащих случаях привлечение и к уголовной ответственности[16].

Таким образом, как это прямо указано в Правилах, к ответственности за нарушение правил перевозки и пересылки сильнодействующих и ядовитых веществ могут быть привлечены и частные лица.

Представлена отделом уголовного права и криминологии
Института экономики и права АН ГССР

---

12 Сборник постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924—1973 гг., М., 1974, с. 558.

13 Сборник постановлений..., ч. II, М., 1978, с. 295.

14 К. А. Карпович. Уголовная ответственность за незаконное изготовление и распространение наркотических веществ. Ростов-на-Дону, 1972.

15 Сборник постановлений..., ч. II, с. 295.

16 Правила перевозок пассажиров и багажа по железным дорогам СССР, офиц. изд., М., 1964.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რეცენზია, ინფორმაცია, ქრონიკა

კანონი და კანონქვემდებარე აქტი

(თ. ლილუაშვილი, „სოციალისტური კანონიერების არსი და მნიშვნელობა“)

წლეულს გამომცემლობა „მეცნიერებამ“ დასტამბა თ. ლილუაშვილის წიგნი „სოციალისტური კანონიერების არსი და მნიშვნელობა“. წიგნი სამი თავისაგან შედგება: 1) საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი რეგულირება; 2) კანონიერების განუხრელი დაცვა და გატარება საზოგადოების წინსვლისა და განვითარების აუცილებელი პირობაა და 3) მოქალაქეთა უფლებებისა და კანონით გათვალისწინებული ინტერესების სასამართლო წესით დაცვა, როგორც კანონიერების უმნიშვნელოვანესი გარანტია. ამ პატარა წიგნში კანონიერების პრობლემასთან დაკავშირებული არაერთი საჭირბოროტო საკითხია განხილული. შევჩერდეთ ზოგიერთ მათგანზე.

ვიდრე უშუალოდ კანონიერების პრობლემის განსჯას შეუდგებოდეს, ავტორი ჯერ საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი რეგულირების საკითხს ეხება. საზოგადოებაში მოქმედებენ სოციალური ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ სოციალურ, საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ადამიანებს შორის. სოციალურ ნორმებს ავტორი ანსხვავებს ტექნიკური ნორმებისაგან, რომლებიც, საყოველთაოდ მიღებული თვალსაზრისით, „აწესრიგებენ ადამიანების დამოკიდებულებას ტექნიკასთან, ბუნებასთან“ (გვ. 6). აქვე ავტორი სოციალურ ნორმათა ერთობლიობიდან გამოჰყოფს სამართლებრივ ნორმებს და იძლევა ამ უკანასკნელთა განსხვავებას სხვა სოციალური ნორმებისაგან. ავტორის თქმით, ის უპირატესი ნიშან-თვისება, რომლითაც სამართალი განირჩევა სხვა სოციალური ნორმებისაგან, „მდგომარეობს სამართლის ნორმატულობის, ფორმალური განსაზღვრულობის და სავალდებულობის ისეთ მაღალ დონეში, რომელიც არ გააჩნია არც ერთ სხვა სოციალურ ნორმას“ (გვ. 7).

თ. ლილუაშვილი საგულდაგულოდ იკვლევს სამართლის როლის საკითხს სახალხო მეურნეობის მართვის დროს და არკვევს სამართლისა და პარტიის პოლიტიკის ურთიერთდამოკიდებულებას ამ სფეროში. საყურადღებოა მისი დასკვნა, რომ პარტიის პოლიტიკა ჩაქსოვილია სამართლის ნორმაში. ამიტომ დაპირისპირება სამართლის ნორმისა პარტიის პოლიტიკასთან არ შეიძლება. „ის, ვინც არ ასრულებს ან არღვევს სამართლებრივი ნორმის მოთხოვნას პარტიული მოსაზრებებით, — დასძენს თ. ლილუაშვილი — სინამდვილეში ეწინააღმდეგება და არღვევს პარტიის პოლიტიკას, ვინაიდან სამართლის, როგორც პოლიტიკური ინსტრუმენტის, თითოეული ნორმა არ შეიძლება შემუშავდეს ამ პოლიტიკის გაუთვალისწინებლად“ (გვ. 20).

წიგნის ამ ნაწილში ჩვენს ყურადღებას იპყრობს სამართლისა და ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხიც. ავტორი ამტკიცებს, რომ „სამართლებრივი ნორმები უნდა შემუშავდეს ეკონომიკურ კანონზომიერებათა

ეროვნული ბიბლიოთეკა

გათვალისწინებით“ (გვ. 26). წინააღმდეგ შემთხვევაში სამართლის ნორმა ვერ იქნება ეფექტიანი, ვერ შეასრულებს თავის დანიშნულებას, ვერ შეუწყობს ხელს საზოგადოებრივი წარმოების ამაღლებას.

ავტორი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სამართალს საზოგადოდ „ეკონომიკის წინსვლისა და განვითარების საქმეში“, მაგრამ აქვე გვაფრთხილებს, რომ ამ სფეროში „სამართლის როლის გადაფასება ისეთივე საშიშია, როგორც მისი შეუფასებლობა“ (გვ. 27). თ. ლილუაშვილი ამ საკითხთან დაკავშირებით წერს: „სამართალი უაღრესად ეფექტიანი ინსტრუმენტია სახელმწიფოს ხელში. მაგრამ იგი არ არის აბსოლუტურად უნივერსალური საშუალება, რომელსაც შეუძლია ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობების შექმნა ან არსებული ურთიერთობების გარდაქმნა. სამართალს რომ ასეთი უნარი ჰქონდეს, მაშინ ყველა ნაკლი და სიძნელე, რაც ეკონომიკისა თუ რომელიმე სხვა სფეროში გვაქვს, შეიძლებოდა ადვილად აღმოგვეფხვრა შესაბამისი კანონებისა და დადგენილებების მიღებით“ (იქვე).

წიგნის მომდევნო, მეორე თავი, როგორც უკვე ვთქვით, მთლიანად კანონიერების პრობლემას ეძღვნება. უფრო ზუსტად, ეს თავი ეხება კანონიერების დაცვასა და გატარებას, რაც ავტორის სამართლიანი თქმით, „საზოგადოების წინსვლისა და განვითარების აუცილებელი პირობაა“. ამ თავის პირველი პარაგრაფი კანონიერების ცნებისადმია მიძღვნილი, ხოლო მეორე პარაგრაფში განხილულია კანონიერების დაცვის გარანტიები. წიგნის ეს ნაწილიც საინტერესოდ იკითხება. ავტორი აქაც და წიგნის სხვა ნაწილებშიც ამა თუ იმ მეცნიერული დებულების მეტი თვალსაჩინოებისა და დამაჯერებლობისათვის ხშირად იყენებს ჩვენი სამართლებრივი ცხოვრებიდან აღებულ მასალებს. ეს ცხოვრებისეული მასალები კიდევ უფრო ამდიდრებს და სიცოცხლისუნარიანობას ანიჭებს ავტორისეულ მსჯელობას.

მკითხველის ყურადღება განსაკუთრებით მინდა გავამახვილო კანონისა და კანონქვემდებარე აქტების ურთიერთობის საკითხზე, რომელიც წიგნის ამ ნაწილშია განხილული. ცნობილია, რომ კანონქვემდებარე აქტი გამომდინარეობს კანონიდან, წარმოადგენს მისი შინაარსის დაკონკრეტებას, დაზუსტებას. მაშასადამე, კანონქვემდებარე აქტი მიიღება კანონის საფუძველზე, მის შესასრულებლად და ეს აქტი არ უნდა ეწინააღმდეგებოდეს კანონს. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ, როცა აღმოჩნდება წინააღმდეგობა კანონსა და კანონქვემდებარე აქტს შორის, მაშინ მოქმედებს კანონი და არა კანონქვემდებარე აქტი. სამწუხაროდ, ჩვენს სამართლებრივ ცხოვრებაში არცთუ იშვიათად გვხვდება კანონსაწინააღმდეგო ნორმატიული აქტების გამოცემის შემთხვევები. ავტორი ასახელებს კიდეც ერთ-ერთ ასეთ შემთხვევას. იგი აღნიშნავს, რომ მთავრობის დადგენილებით საქართველოს სსრ ტერიტორიიდან მოქალაქის მიერ სხვა რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების გატანა აკრძალულია. მაგრამ კანონით ნებადართულია საქართველოს ტერიტორიაზე ნებისმიერ რაიონსა თუ ქალაქში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის გატანა. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი რაისაბჭოს აღმასკომი საგანგებო განკარგულებით კრძალავს რაიონის ფარგლებს გარეთ პროდუქტების გატანას (გვ. 35). ცხადია, ასეთი კანონსაწინააღმდეგო აქტის გამოცემა და ცხოვრებაში გატარება კანონიერების დარღვევაა. ეს მართლაც ასეა. მაგრამ, ვფიქრობ, საჭირო იყო, ავტორს უფრო დაწვრილებით განეხილა ის საკითხი, თუ რომელი აქტით არის აკრძალული „რესპუბლიკის ფარგლებს გარეთ გასაღების მიზნით სასოფლო-სამეურნეო პრო-

დუქტების გატანა“ და რამდენად შეესაბამება ეს ნორმატიული აქტი მოქმედ კანონმდებლობას.

1961 წლის საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკათა სამოქალაქო კანონმდებლობის საფუძვლების 59-ე მუხლით[1] საცხოვრებელი ფართობის მინიმუმი, რომელიც მოკავშირე რესპუბლიკების კანონმდებლობას შეუძლია დააწესოს ერთი სულისათვის, არ უნდა იყოს ცხრა კვადრატულ მეტრზე ნაკლები. მაგრამ ქ. თბილისში საცხოვრებელი ფართობის განაწილების დებულებამ, რომელიც დამტკიცებული იყო თბილისის მშრომელთა დეპუტატების საქალაქო საბჭოს 1976 წლის 25 მარტის გადაწყვეტილებით, საცხოვრებელი ფართობის მინიმუმად დააწესა რვა კვადრატული მეტრი (გ. 6). ეს ნორმა, რომელიც ზემოთ დასახელებულ საკავშირო კანონმდებლობას ეწინააღმდეგებოდა, წლების მანძილზე შეუფერხებლად მოქმედებდა მთელი საქართველოს ტერიტორიაზე, ვიდრე ახალი საბინაო კანონმდებლობა არ შევიდა ძალაში. ამჟამად 1981 წლის 24 ივნისის საბჭოთა კავშირისა და მოკავშირე რესპუბლიკათა საბინაო კანონმდებლობის საფუძვლების 22-ე მუხლის შესაბამისად საქართველოში მთავრობის დადგენილებით საცხოვრებელი ფართობის მინიმუმად დაწესდა ცხრა კვადრატული მეტრი ერთ სულზე.

ავტორი უაღრესად პრინციპულ საკითხზე ამახვილებს მკითხველის ყურადღებას: უნდა შესრულდეს თუ არა კანონსაწინააღმდეგო ნორმატიული აქტი? ავტორის სამართლიანი დასკვნით, ასეთი აქტი არ უნდა შესრულდეს. მაგრამ როგორ მოვიქცეთ იმ შემთხვევაში, როცა „ასეთი აქტები მოქმედებენ და აიძულებენ კიდეც შეასრულო ისინი?“ (გვ. 35). თ. ლილუაშვილს გონივრულად მიაჩნია, რომ „ასეთი აქტები პროკურორის სათანადო პროტესტით გაუქმდეს“. მე ვფიქრობ, რომ დასახელებული ნორმატიული აქტი პროკურორის პროტესტით ვერ გაუქმდება. ჩემი აზრით, პროკურატურა უნდა შევიდეს წარდგინებით შესაბამის სახელმწიფო ორგანოში, რათა ამ უკანასკნელმა გააუქმოს კანონსაწინააღმდეგო ნორმატიული აქტი, ხოლო ვიდრე ეს აქტი არ გაუქმებულა, პროკურორი მიმართავს პროტესტით შესაბამის ორგანოს და მოითხოვს, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში არ გამოიყენონ ეს კანონსაწინააღმდეგო აქტი და მის ნაცვლად იხელმძღვანელონ კანონით. აღსანიშნავია, რომ ეს საკითხი რეგლამენტირებულია საქართველოს სსრ კონსტიტუციის 115-ე მუხლით. ამ მუხლის თანახმად, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი კონტროლს უწევს საქართველოს სსრ კონსტიტუციის დაცვას და უზრუნველყოფს, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკათა კონსტიტუციები და კანონები შეესაბამებოდეს საქართველოს სსრ კონსტიტუციასა და კანონებს (გ. 4).

ამავე მუხლის მე-10 პუნქტის ძალით, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი აუქმებს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსა და ავტონომიური რესპუბლიკების მინისტრთა საბჭოების დადგენილებებსა და განკარგულებებს, აგრეთვე ავტონომიური ოლქის სახალხო დეპუტატთა საბჭოს, სახალხო დეპუტატთა რაიონული, საქალაქო (რესპუბლიკური დაქვემდებარების ქალაქების) საბჭოების გადაწყვეტილებებს, თუ ისინი არ შეესაბამებიან კანონს.

წიგნის ავტორი სავსებით სწორად დაასკვნის, რომ იმ შემთხვევაში, როცა პროკურორი ამ მოვალეობას არ ასრულებს და არ მოითხოვს კანონსაწინააღმდეგო აქტის ნაცვლად კანონის გამოყენებას, მოქალაქეს შეუძლია მიმართოს

---

[1] ამჟამად ეს მუხლი გაუქმებულია

ეროვნული ბიბლიოთეკა

სასამართლოს საქართველოს სსრ კონსტიტუციის 56-ე მუხლის საფუძველზე. ამ მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად „თანამდებობის პირთა მოქმედება, რომელიც არღვევს კანონს, ამეტებს უფლებამოსილებას, ბღალავს მოქალაქეთა უფლებებს, შეიძლება კანონით დადგენილი წესით გასაჩივრდეს სასამართლოში". მართლაც, თანამდებობის პირი „არღვევს კანონს", როცა იგი იყენებს კანონსაწინააღმდეგო ნორმატიულ აქტს მოქალაქის საწინააღმდეგოდ და არ ხელმძღვანელობს კანონით, რომელიც იცავს ადამიანის უფლებას.

ნაშრომის ბოლო, დასკვნითი ნაწილი კანონიერების გარანტიებს შეეხება. კანონიერების გარანტიებს, საყოველთაოდ აღიარებულ თვალსაზრისზე დაყრდნობით, ავტორი ყოფს საერთო და სპეციალურ იურიდიულ გარანტიებად. კანონიერების სხვა გარანტიათა შორის ავტორი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მ ა რ თ ლ მ ს ა ჯ უ ლ ე ბ ი ს განხორციელებას, რომელიც, მისი, თქმით, „კანონიერების გატარების ყველაზე უფრო ეფექტიან გარანტიას" (გვ. 63) წარმოადგენს.

თ. ლილუაშვილი საგანგებოდ იხილავს იმ საკითხს, თუ რომელი ორგანო ახორციელებს მართლმსაჯულების ფუნქციას. მართალია, საქართველოს სსრ კონსტიტუციის 163-ე მუხლში პირდაპირ არის ნათქვამი: „მართლმსაჯულებას საქართველოს სსრ რესპუბლიკაში ახორციელებს მხოლოდ სასამართლო", მაგრამ ლიტერატურაში ეს საკითხი კვლავ პრობლემატურად რჩება. ზოგიერთის აზრით, მართლმსაჯულების ორგანოდ ჩაითვლება აგრეთვე არბიტრაჟიც. ავტორი საგანგებოდ იკვლევს იმ ძირითად ნიშნებს, რომლებიც მართლმსაჯულებისათვის არის დამახასიათებელი და იმ დასკვნამდე მიდის, რომ „...უფლების დაცვისათვის კანონით წინასწარ ზუსტად და ამომწურავად დადგენილი ნამდვილად დემოკრატიული საპროცესო ფორმის (წესის) ა რ ს ე ბ ო ბ ა, რომელიც შეიცავს ყველა გარანტიას — მართლმსაჯულების განმსაზღვრელი ნიშანია" (გვ. 82). ეს ნიშანი ახასიათებს მხოლოდ სასამართლოს საქმიანობას და „ამიტომ, — განაგრძობს თ. ლილუაშვილი — მართლმსაჯულების ერთადერთ ორგანოდ უნდა მივიჩნიოთ სასამართლო" (იქვე).

წიგნში განხილული პრობლემატიკიდან მე მხოლოდ ერთი საკითხი მინდა გამოვყო და მასზე საგანგებოდ გავამახვილო ყურადღება. ეს გახლავთ კანონიერების ცნება. ავტორი წერს: „სოციალისტური კანონიერება წარმოადგენს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების რეჟიმს, რომლის მიხედვით ყველა ორგანო, თანამდებობის პირი და მ ო ქ ა ლ ა ქ ე (ო. გ.) ვალდებულნი არიან მტკიცედ და განუხრელად დაიცვან კანონებითა და მათ შესაბამისად მიღებული ქვეკანონური აქტებით განმტკიცებული სამართლებრივი ნორმები..." (გვ. 40).

ეს საყოველთაოდ მიღებული და გავრცელებული ცნება კანონიერებისა, რომელსაც თ. ლილუაშვილი იზიარებს, ძირითადად სწორი და მისაღებია, მიუხედავად ამისა, მე სარწმუნოდ არ მეჩვენება ის აზრი, რომ თითქოს სოციალისტურ კანონიერებას მ ო ქ ა ლ ა ქ ე ც იცავდეს. ლოგიკურად აქედან იმ დასკვნამდე უნდა მივიდეთ, რომ, როცა მოქალაქე, კერძო კაცი არ ასრულებს თავის იურიდიულ მოვალეობას, ირღვევა კანონიერება. სამართლის სხვა დარგებზე რომ არაფერი ვთქვათ, ეს დებულება, ვფიქრობ, ვერ გამოდგება სისხლის სამართლის სფეროში. მაგალითად, როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ რომ კაცმა, რომელმაც დანაშაული ჩაიდინა, დაარღვია სისხლის სამართლის კანონი, ხოლო ვინც დანაშაულს არ სჩადის, ის იცავს კანონს? ეს წარმოუდგენელია იმიტომ,

ეროვნული ბიბლიოთეკა

რომ სისხლის სამართლის კანონს იყენებს სასამართლო (ან სხვა ორგანო) და არა დამნაშავე. ამიტომ ამ კანონის დარღვევაც იმას შეუძლია, ვინც მას იყენებს.

სისხლის სამართალში ჩვენ საქმე გვაქვს ორი სახის ნორმასთან, ქცევის წესთან, ერთია ნორმა, რომელსაც დამნაშავე არღვევს, ხოლო მეორე ისეთი ნორმაა, რომლის დარღვევა შეუძლია სასამართლოს. უთუოდ უნდა დავეთანხმოთ კ. ბინდინგის დებულებას, რომლის მიხედვით პირველი სახის ნორმა სისხლის სამართლის კანონს გარეთაა, ხოლო მეორე სახის ნორმა სისხლის სამართლის კანონის შემადგენელი ნაწილია. მაგალითად, ქურდი არღვევს ნორმას „არ იქურდო", რომელიც სისხლის სამართლის კანონის გარეშეა, ხოლო ნორმა, რომელიც საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 150-ე მუხლშია მოცემული, სასამართლოსადმია მიმართული. ეს ნორმა სასამართლოს ავალდებულებს დასაჯოს ქურდი სწორედ 157-ე მუხლით გათვალისწინებული სასჯელით და არა სხვაგვარად. ამიტომ კანონის დარღვევა შეუძლია სასამართლოს და არა დამნაშავეს.

წიგნში გვხვდება ზოგიერთი ტერმინოლოგიური უზუსტობა. მაგალითად, ავტორი იყენებს ტერმინს „კანონის უმაღლესობა" (იხ. გვ. 40-ე და სხვ.). სინამდვილეში უნდა იყოს „კანონის უზენაესობა", ვინაიდან რუსული верховенство-ს ქართულ შესატყვისად მიღებულია „უზენაესობა" (იხ. იურიდიული ტერმინოლოგია, 1963).

წიგნში ხან გამოყენებულია ტერმინი „კანონქვემდებარე აქტი", ხანაც „ქვეკანონური აქტი" (გვ. 33, 40 და ა. შ.). როგორც ჩანს, აქ ერთსა და იმავე ტერმინთან გვაქვს საქმე. ამიტომ ავტორს უნდა დაეცვა თანამიმდევრობა და ერთ-ერთი მათგანი გამოეყენებინა ყველგან. რომელს უნდა მიეცეს უპირატესობა? ზემოთ დასახელებულ იურიდიულ ტერმინოლოგიაში რუსული „подзаконный акт"-ის ქართულ შესატყვისად მიჩნეულია „ქვეკანონური აქტი". მაგრამ მე უმჯობესად მეჩვენება „კანონქვემდებარე აქტი" თუნდაც იმიტომ, რომ კომპოზიტის პირველი სიტყვა „ქვე"-ს დამოუკიდებელი გრამატიკული მნიშვნელობა არა აქვს და იგი უფრო რაჭულ კილოში ხმარებულ „ქვე"-ს შთაბეჭდილებას ქმნის.

წიგნს ბოლოში ერთვის „დასკვნები და წინადადებანი კანონიერების შემდგომი განმტკიცებისათვის". მკითხველი ინტერესით გაეცნობა ამ დასკვნებსა და წინადადებებს. საზოგადოდ თ. ლილუაშვილის წიგნი საინტერესოდ იკითხება. მით უმეტეს, რომ მსგავსი წიგნებით ქართველი მკითხველი განებივრებული არ არის.

ოთარ გამყრელიძე

ეროვნული

ОРИГИНАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ[1]

Исследование Ю. В. Антоняна и Е. Г. Самовичева «Неблагоприятные условия формирования личности в детстве», вероятно, уже привлекло внимание ученых-криминологов, практических работников и ту читательскую аудиторию, которая интересуется проблемами причин совершения конкретных преступлений и их профилактикой. Этому есть немалые основания, т. к. постановка вопроса и подход, которые применяют авторы в работе, характеризуются новизной, поиском нестандартных решений при изучении психологических механизмов насильственного преступления.

Авторы ставят целью проанализировать психологический механизм насильственного преступного поведения, углубившись в наиболее отдаленное от преступления звено причинной цепочки — ранние этапы социализации личности в семье — и пытаются там отыскать ее основное звено (с. 6). Для решения поставленной задачи авторы предпринимают построение гипотезы, в основу которой кладут положение Л. С. Выготского, что каждая психическая функция, прежде чем стать интрапсихической (внутренней, присущей отдельной личности), первоначально в своем развитии всегда является функцией интерпсихической (межличностной). Исходя из этого, в работе формируется гипотетический вывод, что те индивидуально-психологические особенности, которые оказываются включенными в преступное поведение, имеют свои аналоги в характере ранних внутрисемейных отношений преступника (с. 6). Предпринятый поиск, как указывают авторы, представляет собой попытку дальнейшего развития и конкретизации принципиальных схем преступного поведения, разработанных в советской криминологии. Очевидно, что в этом случае нельзя не оценить положительно инициативу авторов, обратившихся к сложной и неразработанной проблематике индивидуального насильственного преступного поведения. Важно и то, что работа ориентирована на творческий подход к данным психологической науки, ее более широкого использования в криминологии.

Остановимся вкратце на некоторых основных моментах работы.

В главе I — «Психологические особенности личности насильственных преступников» — концептуальную основу исследования составляет теория акцентуированных личностей, разработанная К. Леонгардом и его сотрудниками. Акцентуации — заострение некоторых индивидуальных черт — рассматриваются в работе как явления, имеющие криминогенный характер лишь в сочетании с антиобщественными особенностями нравственного формирования, а в некоторых случаях и с психическими аномалиями. «Нельзя, — указывается в исследовании, — считать причиной убийств акцентуации любой выраженности изолированно от других качеств и свойств индивида» (с. 9). Исследуя причины убийств,

[1] Ю. М. Антонян, Е. Г. Самовичев. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве, М.. 1983.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

авторы находят специфические акцентуации у убийц. С помощью факторного анализа в работе выделены 4 подтипа личности убийц. Каждый подтип, как оказалось, сочетает в себе несколько выраженных признаков, описание которых подробно дается в исследовании. Полагаем, что знание таких особенностей представляется важным в плане индивидуальной профилактики лиц, осужденных за убийства. Однако выявление и использование указанных особенностей, как отмечают и сами авторы, потребует специальных знаний и навыков, организационного и методического обеспечения (с. 20), что затруднит внедрение в практику такой методики.

Во второй главе — «Внутрисемейные отношения и раннее развитие личности ребенка» — аргументация опирается на общеизвестное положение об исключительной значимости раннего онтогенеза в развитии личности. При этом выдвинуто соображение о криминологической роли внутрисемейной ситуации и раннего развития личности. Глава написана с обобщением большой литературы, с применением ретроспективного анализа личности осужденных за тяжкие насильственные преступления. Однако, как отмечают сами авторы, многие соображения носят здесь еще гипотетический характер ввиду специфики предмета, который не может быть подвергнут строгому экспериментальному изучению (с. 20).

Глава читается с большим интересом, чему способствует и оригинальность выдвигаемых гипотез. Укажем некоторые из них. Так, авторы пишут: «Одной из гипотез, которую мы выдвигаем, является предположение о том, что в генезисе и структуре лиц, совершивших убийства, неизбежно имеет место дефект социализации эмоции страха» (с. 28). Интересна гипотеза о зависимости между социализацией эмоции страха и «поддержкой» отца. Эти и другие вопросы связаны в работе с формированием концепции «Я». Субъективный элемент детерминации индивидуального преступного поведения авторы видят в противоречиях между «Я» и тем, что преступник обнаруживает о себе в глазах окружающих (с. 38).

Интересна глава «Внутрисемейная позиция и личностный смысл насильственного преступления», где авторами ведется поиск субъективного смысла преступления. Ими отмечается, что внешняя оценочная позиция в отношении преступления и личности преступника далеко не всегда совпадает с его собственной. С другой стороны, оценка преступником своих действий, а также поведения потерпевшего и свидетелей, следственных и судебных работников и сотрудников исправительно-трудовых учреждений производится именно с внутренней, субъективно-личностной позиции. Такая позиция существует у преступника по отношению к мере наказания, условиям его отбывания. В качестве смыслообразующего фактора преступления авторы рассматривают раннюю внутрисемейную ситуацию преступника, полагая, что именно в ней формируется первичная идентичность личности. Для доказательства этого они используют методику Т. Лири, при помощи которой определяется отношение преступника к себе и к своим родителям. В исследовании получен интересный эмпирический материал, позволяющий установить связь между ранней внутрисемейной ситуацией личности и субъективным смыслом совершенного преступления.

Заслуживает внимания и глава «Семья и некоторые эмоциональные отношения личности насильственных преступников», в которой авторы пытаются установить связь между чувствами насильственных преступников и их прошлыми семейными ситуациями. В работе отмечается, что это «...позволит в определенной степени вскрыть форму и со-

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

держание межличностных отношений и уточнить позиции, которые занимали в ней осужденные, особенности нравственного формирования их в семье» (с. 58).

Авторы обращаются к исследованию важнейшего качества нравственного сознания личности — чувства вины. Как правильно указывается в работе, чувство вины возникает лишь в тех ситуациях, в которых человек осознает ответственность за свои действия (с. 59). Вина, считают авторы, возникает тогда, когда критерии оценки своих действий включены в содержание «Я» личности, а актуальные действия противоречат этим критериям.

В результате анализа авторы приходят к интересным выводам. Так, на основе полученных данных они считают, что для преступников стыд не является «прорывом» какого-то прочного психологического запрета, а провоцируется скорее извне (с. 69). Характерно, что у правопослушных граждан картина оказалась иной. В целом получены интересные данные по взаимосвязи чувства вины, страдания, стыда, страха, зависти.

В заключительной главе «Проблемы профилактики насильственных преступлений, исправления и перевоспитания осужденных за их совершение» авторы касаются мер, которые необходимо применять по результатам изучения данной проблемы при профилактике совершения насильственных преступлений. Несмотря на трудности в даче рекомендаций по профилактике на данном этапе разработки проблемы, авторы тем не менее намечают основные направления, указывая на необходимость активизации ранней и сверхранней профилактики, когда личность начинает формироваться в антиобщественных, неблагоприятных семейных условиях.

Заслуживает внимания тот факт, что авторы в работе не довольствуются распространенными формулировками, объясняющими вопрос: почему субъект совершил насильственное преступление. В частности, применительно к убийству такими формулировками, как: «убил потому, что находился в состоянии опьянения», «хотел избавиться от потерпевшего», «на почве ревности» и др. Авторы считают, что при подобном объяснении не ясно, почему данный человек совершил именно убийство, а не ушел, не обругал, наконец, не ударил и так далее (с. 42), т. е. не видна специфика, отличение и т. д.

Следует отметить, что в монографии при объяснении субъективных причин убийства авторы пытаются выйти за рамки обыденных и распространенных положений. Поэтому в этой связи представляет интерес обоснованность и убедительность авторских аргументов. Для их уяснения обратимся, например, к предпринятому авторами анализу объяснения причин убийства медсестрой своего 10-ти-месячного сына. По этому объяснению преступление совершенно потому, что после ухода мужа она (медсестра) потеряла смысл жизни, так как ее главной целью была семья; она решила убить себя и своего сына, что и исполнила наполовину; для самоубийства у нее не хватило мужества (с. 44). Однако такое объяснение, по мнению авторов, носит субъективно искаженный характер. Что же касается выявления истины, то для ее познания авторы предпринимают анализ условий формирования личности медсестры в детстве, после чего приходят к заключению, что в ней сформировались такие доминирующие тенденции как тенденция к подчинению, страданию и в то же время тенденция к управлению ситуацией, а отсюда и своеобразная защитная агрессия. По мнению авторов, после ухода мужа медсестра (именно потому, что не

ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

смогла удовлетворить вышеуказанные тенденции) попала в глубокую фрустрацию, что со своей стороны послужило причиной совершения преступления.

В отношении подобного оригинального вывода необходимо дать, по крайней мере, два уточнения:

1. Для женщины, сильно привязанной к мужу и к своеобразному ореолу« иметь семью», уход мужа сам по себе может стать достаточным основанием для глубокой фрустрации. Поэтому не ясно, какими доводами авторы приходят к выводу, что глубокая фрустрация этой женщины вызвана именно невозможностью удовлетворить тенденции к страданию и управлению ситуацией. Тем более, что неожиданный уход мужа является соответствующей ситуацией для имеющихся у нее тенденций к страданию. В этом случае вряд ли можно видеть специфику причинного объяснения преступления.

2. У авторов монографии получается, что для фрустрации, вызванной невозможностью удовлетворить тенденции к страданию и управлению ситуацией, логическим является возникновение импульса самоубийства. Нам же кажется, что такие импульсы вытекают из состояния фрустрации, наступившей от невозможности удовлетворить основные жизненные цели, с которыми субъект поведения связывает смысл своей жизни. Для данной медсестры таковыми представляются цели «иметь семью», «иметь мужа».

С другой стороны, если даже допустить, что причины фрустрации медсестры заключаются в факторах, указанных в монографии, то все же остается неясным, почему подобная фрустрация детерминировала именно убийство, а не другие поступки.

Следует отметить, что необходимость в дальнейших уточнениях возникает и при ознакомлении с другими объяснениями авторов монографии. Поэтому было бы желательно, чтобы оригинальные положения, встречаемые в монографии, были бы более обоснованы. Но в связи с тем, что рецензируемое исследование носит проблематичный характер, выдвигаемые авторами положения, несмотря на их гипотетичность, заслуживают определенного научного интереса.

Представляется, что было бы интересным, если бы авторы коснулись в работе буржуазных концепций о роли ранних семейных отношений в формировании личности. Известно, что в этом плане имеется богатая психоаналитическая литература, критическое осмысление которой могло бы способствовать разработке проблемы.

Своеобразие работы заключается в том ,что круг рассматриваемых в ней вопросов носит постановочный, гипотетический характер на что указывают и сами авторы, поэтому работу не целесообразно было выпускать в качестве учебного пособия.

В целом, представляется интересной попытка авторов осмыслить генезис индивидуального насильственного преступного поведения с точки зрения ранних этапов внутрисемейных отношений личности преступника. Такой подход расширяет наше знание о детерминирующих механизмах преступного поведения и открывает новые перспективы в исследовании субъективных причин совершения конкретных насильственных преступлений.

И. В. Годзиашвили
С. Г. Пачкория

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ნაშრომი ეკონომიკური ზრდის საკვანძო პრობლემაზე

სოციალისტური საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების კონცეფციაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია სახალხო მეურნეობის ყველა დარგში შრომის მწარმოებლურობის კარდინალური ამაღლების ამოცანას. შრომის მწარმოებლურობის განუხრელი და მაღალი ტემპებით ზრდის აუცილებლობას თვითონ დღევანდელი ცხოვრებისეული სინამდვილე განაპირობებს. როგორც საბჭოთა კავშირმა, ისე სოციალისტური სისტემის სხვა მეტწილმა ქვეყნებმაც დღეისათვის არსებითად ამოწურეს ექსტენსიური ზრდის შესაძლებლობანი. ამიტომ დღის წესრიგში დადგა საზოგადოებრივი წარმოების ძირეული ინტენსიფიკაციის ამოცანა მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის დაჩქარების საფუძველზე. ყოველივე ეს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების პრობლემას ახლებურ ჟღერადობას ანიჭებს, რამეთუ სწორედ იგია წარმოების ინტენსიფიკაციის ძირითადი მახასიათებელი.

შემთხვევითი არაა ის გარემოება, რომ სკკპ პროგრამის ახალ რედაქციაში ჩამოყალიბებულია სტრატეგიული ამოცანა — ოცდამეერთე საუკუნის დამდეგისათვის 2,3—2,5-ჯერ გადავაჭარბოთ შრომის მწარმოებლურობის ამჟამინდელ დონეს, რაც შესაძლებლობას მოგვცემს 15 წლის მანძილზე შევქმნათ საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მთელი განვლილი წინა პერიოდის განმავლობაში დაგროვილი ეკონომიკური პოტენციალის ექვივალენტი და თითქმის ორჯერ გავზარდოთ ეროვნული შემოსავალი და სამრეწველო პროდუქციის მოცულობა.

შრომის მწარმოებლურობის განსაზღვრის, მისი ზრდის წყაროებისა და ფაქტორების გამოვლენისა და მაქსიმალურად გამოყენების საკითხებს ეხება პროფ. ლ. ჩიქავას ნაშრომი*, რომელიც გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველომ" დასტამბა.

ნაშრომის პირველ თავში ავტორი მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა დებულებაზე დაყრდნობით განსაზღვრავს შრომის მწარმოებლურობის არსს. ერთმანეთისაგან განსხვავებულია „შრომის მწარმოებლურობისა" და „შრომის მწარმოებლურობის ძალის" კატეგორიები და, ჩვენი აზრით, სამართლიანადაა მითითებული იმის შესახებ, რომ ეს უკანასკნელი შრომის ეფექტიანობის ამაღლების ობიექტურ შესაძლებლობას გვიჩვენებს, შრომის მწარმოებლურობა კი მის ფაქტიურად მიღწეულ დონეს (გვ. 5).

შრომის მწარმოებლურობის კატეგორიასთან ერთად და მის გვერდით ლოგიკური თანმიმდევრობით განხილულია შრომის მწარმოებლურობის ზრდის ეკონომიკური კანონი, რითაც ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ ეს კატეგორია

---

* ლ. ჩიქავა, შრომის მწარმოებლურობა და მისი ამაღლების გზები. „საბჭოთა საქართველო"; თბ., 1985; გვ. 98.

ეროვნული ბიბლიოთეკა

კანონის რიგისაა და ნაჩვენებია შრომის მწარმოებლურობის კანონის კონსტრუქცია კანონზომიერი, მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი და ურთიერთგანპირობებულობა ცოცხალ და განივთებულ შრომას შორის. მონოგრაფიაში ვრცლადაა მიმოხილული საბჭოთა ეკონომისტების შეხედულებანი აღნიშნულ საკითხებზე. საფუძვლიანადაა გაკრიტიკებული მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონი მხოლოდ საწარმოო ძალთა განვითარების კანონია.

შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონის ამგვარი ინტერპრეტაცია ფაქტიურად ნიშნავს მის „განდევნას“ პოლიტიკური ეკონომიის შესწავლის არეალიდან, რამეთუ, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, პოლიტიკური ეკონომიის უშუალო შესწავლის ობიექტია არა საწარმოო ძალები და მისი განვითარების კანონები, არამედ წარმოებით ურთიერთობანი და მისი შესაბამისი კატეგორიები და კანონები. ავტორი სრულიად სამართლიანად აღნიშნავს, რომ შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონი, უპირველეს ყოვლისა, წარმოებით ურთიერთობათა განვითარების კანონია, თუმცა იგი ამასთანავე ასახავს საწარმოო ძალებში მომხდარ და მიმდინარე ცვლილებებსაც. (გვ. 10). შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონი წარმოდგენილია როგორც საყოველთაო ეკონომიკური კანონი, რომელსაც ცალკეულ საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმაციებში გამოვლენის სპეციფიკური ფორმა ახასიათებს.

მისაღები და გასაზიარებელია ავტორის მოსაზრება შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონისა და დროის ეკონომიის კანონის არაიგივურობის შესახებ. დროის ეკონომიის კანონის შინაარსი და მოქმედების სფერო გაცილებით უფრო ფართო და მრავალმხრივია. შრომის მწარმოებლურობის კანონის მოქმედების სფერო მხოლოდ მატერიალური წარმოების პროცესითაა შემოფარგლული, დროის ეკონომიის კანონი მთელ სოციალურ დროზე, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური მოვლენების (პროცესების) მოძრაობის (განვითარების) ფორმაზე ვრცელდება. შეიძლება გარკვეული აზრით ითქვას, რომ დროის ეკონომიის კანონი თავისი შინაარსით გაცილებით უფრო „სოციალურია“, ვიდრე შრომის მწარმოებლურობის ზრდის კანონი. (ამასთანავე მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული დაყოფის — „მეტად სოციალური“ — „ნაკლებად სოციალური“ პირობითობა).

ნაშრომის ამავე თავში დეტალურადაა განხილული შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების კანონის მოთხოვნათა რეალიზაციის პრაქტიკული მნიშვნელობა სოციალისტური საზოგადოების ფუნქციონირებისა და განვითარებისათვის; ნაჩვენებია ის ობიექტური მიზეზები, რომელთა გამო სსრ კავშირი შრომის მწარმოებლურობის დონით ჯერ კიდევ საგრძნობლად ჩამორჩება ყველაზე მაღალგანვითარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოს — აშშ.

მონოგრაფიის მეორე თავი ეძღვნება შრომის მწარმობლურობის ამაღლების განსაკუთრებული მნიშვნელობის დასაბუთებას ჩვენი ქვეყნის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების კონცეფციის მოთხოვნიდან გამომდინარე.

მესამე თავში განხილულია სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგებში (მრეწველობა, სოფლის მეურნეობა, მშენებლობა) შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების გზები და რეზერვები. ყურადღებას იქცევს მდიდარი ციფრობრივი და ფაქტობრივი მასალის სკრუპულოზური ანალიზი, დასკვნების დასაბუთებუ-

ეროვნული ბიბლიოთეკა

ლობა და სიღრმისეულობა, რომლებსაც გააჩნიათ როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა.

გვინდა გამოვთქვათ ზოგიერთი სურვილი: საინტერესო და სასარგებლო იქნება, თუ პროფ. ლ. ჩიქავა მომავალში განაგრძობს და გაალრმავებს შრომის მწარმოებლურობის ამაღლებაში არამატერიალური წარმოების სფეროს როლის ანალიზს. ეს საკითხი ეკონომიკურ ლიტერატურაში სუსტადაა დამუშავებული და აზრთა დიდ სხვადასხვაობას იწვევს. ნაშრომში მნიშვნელოვანი ყურადღება ექცევა შრომის მწარმოებლურობის ზრდის ტემპების საკითხს. აღნიშნულია, რომ სსრ კავშირში შრომის მწარმოებლურობის ზრდის მაღალმა ტემპმა ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე განაპირობა ამ მაჩვენებლის მიხედვით სსრ კავშირის ინდუსტრიულად მაღალგანვითარებული ქვეყნებისაგან ჩამორჩენის შემცირება. ამასთანავე, როგორც სკკპ ცენტრალური კომიტეტის აპრილის (1985 წ.) პლენუმზე აღინიშნა, ამ მიმართულებით უკანასკნელ პერიოდში თავი იჩინა მნიშვნელოვანმა პრობლემებმა, რაც სსრ კავშირში შრომის მწარმოებლურობის ზრდის ტემპების რამდენადმე შემცირებაში გამოიხატა. სასურველი იყო ამ პრობლემის უფრო ვრცლად განხილვა. მას სხვა ასპექტებთან ერთად მნიშვნელოვანი იდეოლოგიური ასპექტიც გააჩნია: ბურჟუაზიული ეკონომისტების ერთი ჯგუფი ანვითარებს „ეკონომიკური ზრდის ტემპების გლობალური დაქვეითების“ თეორიას რომლის თანახმადაც სსრ კავშირის ეკონომიკის ზრდის მაღალი ტემპები მხოლოდ მისი ინდუსტრიული ჩამორჩენით იყო განპირობებული და რომ, თითქოსდა. ჩვენი ქვეყნის ინდუსტრიული პოტენციალის გაძლიერება ავტომატურად აპირობებს მისი განვითარების ტემპების დაქვეითებას. სკკპ მიერ საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების კონცეფციის შემუშავებას ისინი მხოლოდ და მხოლოდ ამ მიზეზით ხსნიან. „ტემპების დაქვეითების“ ბურჟუაზიული თეორიის კრიტიკა აუცილებელი და აქტუალურია.

დასასრულს, შეიძლება აღინიშნოს, რომ სარეცენზიო ნაშრომი შესრულებულია მაღალ მეცნიერულ დონეზე, დაწერილია ლაღად, დახვეწილი სალიტერატურო ენით, მკითხველთა ფართო წრისათვის მისაწვდომად და გასაგებად.

მონოგრაფია ფასეული შენაძენია ქართული სოციალურ-ეკონომიკური ლიტერატურისათვის.

ელგუჯა მექვაბიშვილი

ეროვნული ბიბლიოთეკა

КНИГА О РЕГИОНАЛЬНОЙ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ

(В. Л. КВИНТ. УПРАВЛЕНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИМ ПРОГРЕССОМ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ. — М., «НАУКА», 1986 г.)

Рецензируемая книга посвящена вопросам организации регионального управления научно-техническим прогрессом. А именно: теоретической и методологической разработке этой проблемы, обобщению и анализу накопленного в стране положительного опыта в сфере реализации регионального подхода к управлению научно-техническим развитием производительных сил, разработке и обоснованию предложений по совершенствованию регионального управления НТП.

В первой главе монографии обосновывается тезис о развитии специального прикладного экономического научного направления — экономики региональных технологий, характеризуется методология и методический аппарат для его реализации.

В частности, исследуется характер изменения таких важных закономерностей современного НТП как его технологизация и регионализация. Показано, что технологизация производства является одной из основных закономерностей НТП, и ее нарушение отрицательно влияет и на другие закономерности и тенденции научно-технического развития.

Автор впервые в советской экономической литературе так глубоко и подробно раскрывает суть регионализации НТП и обосновывает ее в качестве одной из главных закономерностей НТП на современном этапе, причем показано усиление ее значимости по мере развития производительных сил. Взаимодействие двух закономерностей НТП — технологизации и регионализации, как очевидно из монографии, — приводит на современном этапе к формированию региональных технологий.

В этой же главе обосновывается актуальность и практическая важность такой постановки экономической науки, как выявление и исследование основных закономерностей взаимодействия НТП с региональными хозяйственными системами и выработка важнейших принципов экономического влияния на это воздействие, т. е. принципов управления этим взаимодействием в целях повышения народнохозяйственной значимости НТП.

Определение круга проблем в сочетании с представленной методологией позволяет автору установить и обосновать методический аппарат исследований региональных аспектов НТП, который включает методы программно-целевого планирования и управления, системного анализа, экономико-математического моделирования и др.

Во второй главе монографии В. Л. Квинт исследует и конкретизирует место и роль научно-технической политики в функционировании политической системы общества. Он показывает, что научно-техническая политика конкретизирует цели и задачи социальной и экономической политики. Причем обращается внимание на приоритет социальных целей и реализующей их социальной политики над экономической, а вместе — над научно-технической политикой.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

Большое внимание в книге уделено определению субъекта и объекта научно-технической политики. В частности, отмечена необходимость развития функций Советов народных депутатов как субъектов государственной научно-технической политики. Справедливо указывается на то, что проблемы повышения эффективности единой научно-технической политики во многом связаны с совершенствованием деятельности сбуъекта этой политики, с распределением функций между ее структурными звеньями на разных или даже на одном уровне иерархии.

Приоритетный объект научно-технической политики в монографии рассматривается в двух «срезах»: технологическом, где анализируется полный цикл осуществления научной идеи; потенциальном, который характеризует объект научно-технической политики как совокупность исследовательских, конструкторских, проектно-технологических, научно-производственных и производственных организаций.

Последовательно рассматриваются вопросы реализации научно-технической политики. Ее стратегия представляется как отражение отношения субъекта данной политики к ее объекту, определяющему социальную направленность и экономическую высокоагрегированную эффективность использования достижений НТП. Цели научно-технической политики должны корреспондироваться с целевыми установками социальной и экономической политики, детерминировать их посредством выбора соответствующих ориентиров научно-технического развития производительных сил и применения результатов этого развития в использовании природных и техногенных ресурсов.

Автор отмечает, что целеполаганию единой государственной научно-технической политики должен предшествовать содержательный анализ политических, социальных и экономических сценариев будущего, целей и приоритетов социальной и экономической политики, подчеркивая при этом первоочередную важность ресурсового аспекта научно-технической политики при установлении приоритетности ее целей.

Результирующим и обобщающим элементом контура формирования научно-технической политики, направляющим ее тактическую разработку, автору представляется концепция, которая определяет общий замысел научно-технической политики, достижение согласования политических, социальных, экономических интересов общества с возможностями науки и техники.

В третьей главе монографии «Экономическое содержание региональной научно-технической политики» автор показывает, что государственная научно-техническая политика наиболее эффективна и комплексна, если имеет межотраслевой, отраслевой, межрегиональный и региональный аспекты.

Региональная научно-техническая политика определяется как подсистема единой государственной научно-технической политики, отражающая учет в последней социально-экономических и природно-климатических условий региона, сочетающая общегосударственные и региональные интересы и возможности и направленная на достижение социальных и экономических целей общества на основе эффективного использования ресурсов региона.

Главная цель региональной научно-технической политики в монографии определена как укрепление на основе использования достижений науки и техники здоровья всех жителей региона, создание условий для повышения производительности труда нынешнего и будущих региональных коллективов трудящихся.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

В монографии последовательно характеризуется процесс формирования регионально научно-технической политики. Выделены основные его этапы, такие, как конкретизация цели региональной научно-технической политики,, построения дерева целей на основе проведения ресурсного анализа, учет влияния на научно-техническую политику данного региона научно-технической политики других ступеней иерархии, в частности, отраслевых министерств.

В книге убедительно показано, что результаты ресурсного анализа должны отражаться в прогнозном сценарии научно-технического развития производительных сил региона и таким образом воздействовать на установление приоритетов целей, а затем и приоритетов прогнозов научно-технической политики, а также социальной и экономической стратегии региона. Приоритеты целей региональной научно-технической политики определяются в четырех разрезах: территориальном, общеотраслевом, межотраслевом, отраслевом.

В результате осуществления этих этапов, как показывает автор, должна формироваться ее концепция, содержащая укрупненную оценку эффективности принятого варианта научно-технической политики. Процесс формирования стратегии региональной научно-технической политики завершается подготовкой комплексной региональной программы НТП.

В четвертой главе монографии проанализировано современное состояние организационно-экономического механизма реализации региональной научно-технической политики, предложены и обоснованы пути его развития, которое в современных условиях усиления практической действенности закона экономии времени и поиска новых форм проявления демократического централизма должно осуществляться в контексте более общей проблемы — совершенствования форм и методов взаимосвязи общегосударственного, отраслевого и территориального подходов при соблюдении интересов единого народнохозяйственного комплекса.

Автор справедливо указывает на разный уровень теоретической и экспериментальной разработки планового управления в целом в сравнении с построением организационно-управленческих структур. Первое имеет научную экономическую основу, второе же фактически субъективно, его политэкономический фундамент еще необходимо создавать.

Анализируя практику территориального планирования и формирования региональных программ НТП автор отмечает, что здесь имеет место чисто отраслевой подход. Например, подготовленные Госпланом СССР в 1982 г. «Типовые методические указания к составлению планов экономического и социального развития автономных республик, краев, областей, округов и городов» не включают вопросы НТП в состав комплексных планов данных таксономических единиц. А отраслевой подход к планированию внедрения новой техники без дополнения его территориальным приводит к тому, что в государственных планах не только не учитывается региональная научно-техническая политика, но даже не охватывается большая часть комплекса мероприятий, реализуемых фактически в сфере НТП.

В монографии обоснованы определяющие принципы решения научно-технических проблем, среди которых принципы демократического централизма, научной обоснованности развития производительных сил и производственных отошений в регионах ориентации на единую цель (принцип целенаправленности), эффективности программ, пропорциональности и комплексности.

ᲔᲠᲝᲕᲜᲣᲚᲘ ᲑᲘᲑᲚᲘᲝᲗᲔᲙᲐ

Исследование проблем сочетания территориального и отраслевого подходов к управлению и планированию НТП определило в качестве действенного инструмента решения этих проблем региональные программы НТП (РПНТП), иерархию которых автор представляет как систему комплексных региональных программ НТП (КРПНТП) союзных республик, крупных экономических районов, областей (краев), автономных республик, больших городов, ТПК.

Большое внимание в монографии уделяется вопросам создания организационного механизма реализации РПНТП. В частности, подчеркивается важная роль общественных советов по реализации важнейших региональных научно-технических программ, рассматриваются пути создания служб научно-технического руководства региона, ориентированных на текущее руководство программами.

В работе рассматриваются также вопросы развития участия в управлении НТП органов государственной власти на местах — Советов народных депутатов, указаны пути развития положения о местных Советах в части их функций в сфере НТП.

Говоря об организационных формах региональной интеграции науки и производства, В. Л. Квинт отмечает, что территориальная общность облегчает осуществление деловых контактов между учеными и производственниками. В этой связи интересны предложения автора о развитии роли НПО в осуществлении региональной научно-технической политики. НПО ведущих отраслей хозяйства региона проводят в первую очередь отраслевую научно-техническую политику. Однако они способны активно влиять на научно-техническую политику предприятий и организаций других ведомств, расположенных в регионе. Другим перспективным направлением развития территориальных организационных форм интеграции науки и производства в монографии представляется создание научно-технических внедренческих организаций, основная целевая направленность которых состоит в доведении новых научных результатов до стадии прикладных разработок и обеспечении их широкого внедрения.

К работе имеются и некоторые замечания. В частности, большее внимание следовало бы уделить конкретным организационным структурам управления НТП, как существующим, так и предполагаемым, исходящим из разработанных автором теоретических и методологических установок. Описание иерархии РПНТП целесообразно было бы дополнить соответствующей схемой, характеризующей их взаимосвязи и взаимообусловленность.

В целом работа представляет большую теоретическую и практическую значимость, ее актуальность и полезность в особенности очевидна в свете проводимых в республике экономических экспериментов по развитию территориального управления. Монография заслуживает внимания как ученых, так и хозяйственных работников, занимающихся соответствующими вопросами.

В. БУРДУЛИ

ფასი 85 კაპ.

6 37/164

ინდექსი 76196

ეროვნული ბიბლიოთეკა